© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

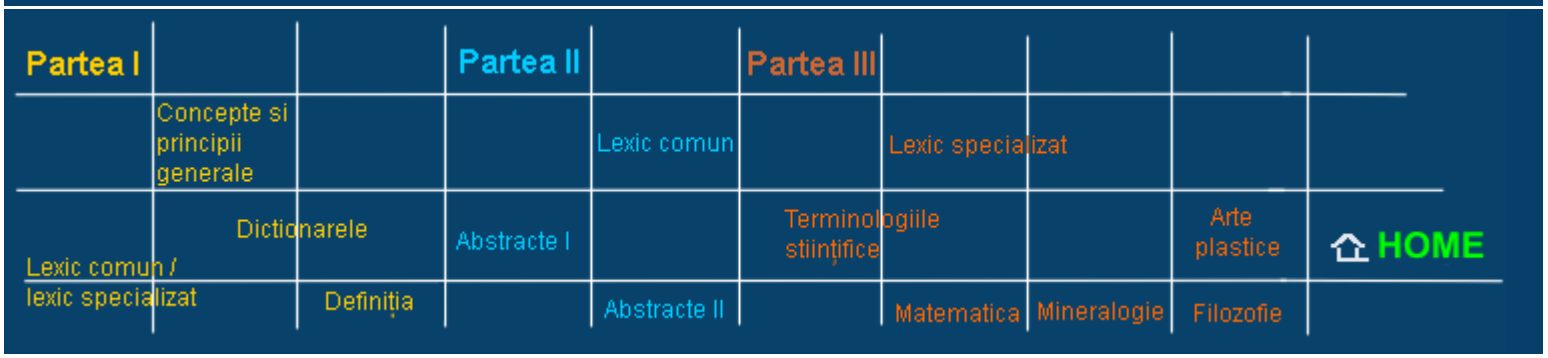

CUPRINS

Partea I

Concepte si principii generale

Lexic comun/lexic specializat

Dictionarele

Definitia (Definitiile)

Partea II

Lexic comun

Abstracte I

Abstracte II

Partea III

Lexic specializat

Terminologiile stiintifice. Probleme generale

Matematica

Mineralogie

Filozofie

Arte plastice

Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

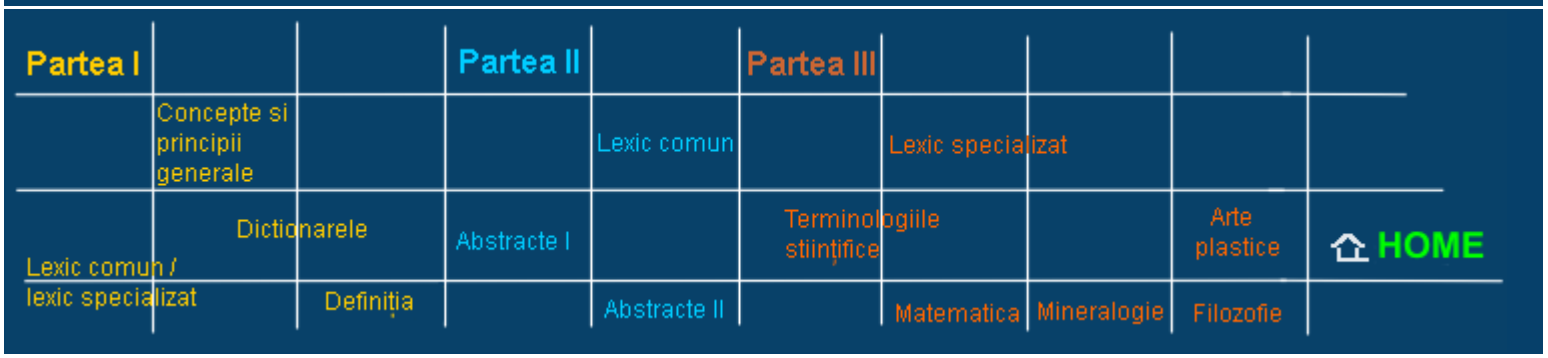

Bibliografie

P A R T E A I

CONCEPTE SI PRINCIPII GENERALE

l. CONSIDERATII GENERALE

Se considera ca limba româna este dinamica si deschisa schimbarilor, ceea ce implica, printre altele, *o mobilitate mare a vocabularului*, mai ales în conditii extralingvistice speciale, cum sunt cele de dupa 1990. Introducerea unor *cuvinte noi*, dezvoltarea unor *sensuri necunoscute* înainte si mai ales, *„migrarea”* unor cuvinte din **lexicul specializat** spre **lexicul comun** determina supunerea vorbitorilor (instruiti în grade diferite) la „presiuni” lexicale intense si complexe. Presa scrisa si vorbita are spatii rezervate în care se îmbina *specializarea profesionala* (tehnico-stiintifica) cu tendinte de extindere dincolo de specializare.

În aceste conditii, satisfacerea *nevoilor comunicarii* nu se poate face fara ca cele mai diverse grupe de vorbitori sa nu apeleze la **dictionare** de diferite tipuri (**dictionare generale** si **dictionare speciale**). Si este unanim admis *caracterul institutionalizat al reglarii uzului cuvintelor de catre dictionare.* În *dictionare* se înregistreaza un *inventar lexical* sau un lexic determinat, care se impune prin forme si sens, atât în *limba comuna* cât si, mai ales, în *limbajele specializate*. Rezulta *caracterul descriptiv - normativ* al *dictionarelor* care reflecta uzul cuvintelor, dar îl si normeaza. *Dictionarele* se plaseaza între reprezentarea generala a *sistemului lexical* (**lexic comun** si **lexic specializat**) si folosirea lui concreta (*actualizarea)* în *vorbire* sau în *texte diverse* (de limba comuna, de diverse specialitati, manuale scolare si universitare sau din mass media). Sau, altfel spus, *dictionarele* ofera o *lectura sociala a sensului pentru lectori diversi.*

Întelegerea si cunoasterea exacta a unor cuvinte si sensuri atât de variate intereseaza atât *specialistii* (semanticieni, lexicografi, terminologi), cât si *vorbitorii obisnuiti*. Interpretarea exacta a *textelor lexicografice* înseamna **definirea** cuvintelor atât din **lexicul comun** cât si din cel **specializat** pentru ca *definitia* este o activitate naturala care raspunde *unei nevoi sociale primordiale,* aceea *de a se face înteles*. Se admite astfel *rolul lectorului*, al *consultantului dictionarelor* si *definitiilor*. Întrucât *locutorii sunt diversi si numerosi*, mai ales *dictionarele generale* trebuie sa satisfaca *o competenta lexicala medie*. Pentru **lexicul specializat** inclus în *dictionare generale*, aceasta înseamna definitii mai accesibile sau se presupune *o deschidere a codului fiecarei terminologii, posibila în grade diferite*. Selectarea elementelor relevante din *definitiile lexicografice (generale si speciale)* se va face din perspectiva *vorbitorului modern cultivat*, indiferent de specializarea sa. Pe aceeasi pozitie trebuie plasati si elevii care utilizeaza *manualele scolare*, unde definitiile **lexicului**

specializat sunt curente si trebuie sa fie accesibile.

Pornim de la premisa ca exista mai multe nivele posibile pentru *definitiile* **lexicului specializat** în *dictionare generale,* în *manuale* si în *dictionare speciale*.

Admitând existenta unor *definitii* pe trepte diferite de abstractizare si specializare, în functie de tipul de text în care apar (*dictionare generale, dictionare speciale* si *manuale scolare*) acceptam existenta **definitiilor alternative**. Mai multe teorii sustin aceasta interpretare prin delimitarea **definitiilor pre-stiintifice** de **cele stiintifice** si prin postulatul privind *caracterul aproximativ* al *definitiei lexicografice*. De aceea, analiza *definitiilor alternative* ale **lexicului specializat** în primul rând, dar si ale **lexicului comun** va constitui unul dintre obiectivele cercetarii noastre.

Plasându-ne pe pozitia interesului fata de **lexicul specializat** al unui vorbitor mediu sau a unui vorbitor nespecializat vom urmari în ce masura *dictionarele generale* satisfac conditiile unei deschideri, macar partiale a *codurilor terminologice*. Tratarea **lexicului specializat** în *dictionarele generale,* începând cu *marcarea diastratica* (repartitia într-o anumita **terminologie**) si continuând cu *accesibilitatea definitiilor* este un aspect foarte important al studiului, care vizeaza o *politica a informatiei* de interes general pentru ca orice lector este preocupat de confruntarea dintre *limba*, *domenii* si *proprietati*.

Cercetarea **lexicului specializat** în relatie cu **cel comun** se va baza pe adoptarea unor metode comune de analiza lingvistica: analiza *trasaturilor semantic relevante în si prin contexte diagnostice*, completata, acolo unde rezultatele nu sunt relevante, cu *analiza textuala*. Perspectiva metodologic comuna este asigurata de acelasi obiectiv: *descrierea adecvata a lexicului românesc pentru mai buna lui cunoastere*, analiza *dictionarelor generale* si *speciale* si a *definitiilor*(aspecte precizate în PARTEA I) sunt coordonatele care reunesc cercetarea de fata, dincolo de aparenta unor studii individuale.

În PARTEA a II-a se va face studiul unor submultimi determinate (câmpul lexical al **abstractelor**) din **lexicul comun**. S-a facut aceasta alegere pentru ca **abstractele** au fost mai putin sau deloc analizate din cauza dificultatilor de descriere, iar o adecvata definire a lor intereseaza atât **lexicul comun**, cât si **cel specializat**.

PARTEA a III-a este rezervata cercetarii **lexicului (limbajelor) specializate: mineralogia** (analiza facuta de un absolvent al facultatii de *geologie* si *filologie*), **matematica** (analiza facuta de asemenea de un cercetator cu dubla specializare *filologica* si *matematica*), **filozofia** si **artele plastice**. Se va urmari identificarea *particularitatilor de organizare ale fiecarei* ***terminologii***, *relevanta metodelor lingvistice de analiza a sensului* (raportul dintre micro- si macrosemantica), situatia *definitiilor alternative.*

Toate analizele vor fi întreprinse pe baza *dictionarelor (generale* si *speciale)*, iar rezultatele obtinute prezinta interes interdisciplinar – *lingvistica, terminologie, sociolingvistica, lexicografie* si *metalexicografie*.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

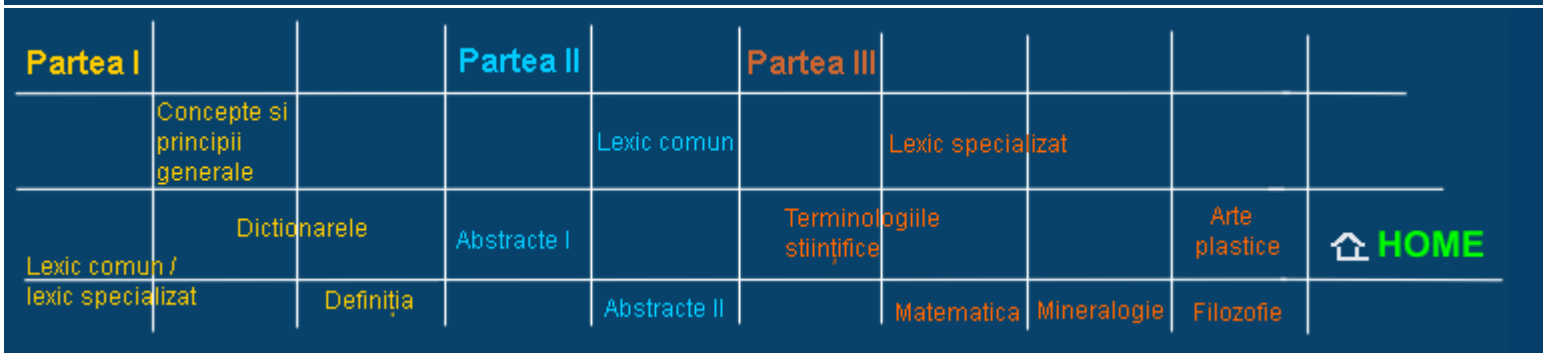

Bibliografie

2. LEXIC COMUN (LC) / LEXIC SPECIALIZAT (LS)

Distinctia **lexic comun/lexic specializat** presupune raportarea la *totalitatea lexicului unei limbi*, care este alcatuit din mai multe submultimi (numite si *vocabular(e)*). Delimitarea tine seama de mai multe criterii interdependente: *circulatia* sau *frecventa cuvintelor*, *factorul stilistico – functional* (interesul grupelor de vorbitori în functie de profesiunea si apartenenta social – culturala).

Prin aceasta *operatie de segmentare a totalitatii lexicului unei limbi* se favorizeaza limitarea obiectului de cercetare lexicala dintr-o cantitate prea mare si prea diversa de unitati, ceea ce permite o abordare stiintifica ulterioara mult mai riguroasa. Retinem reprezentarea abordata de mai multi cercetatori1:

Se delimiteaza submultimile:

(1) *Vocabularul cu termeni obligatorii pentru orice varianta a limbii* care reprezinta *sfera general activa* sau *vocabularul fundamental*;

(2) *Vocabularul* caracteristic *nivelului mediu de cultura* sau *limba literara curenta* sau *limba standard* (exceptând limbajul artistic si stiintific) si care reprezinta mai mult un sistem virtual;

(3) *Vocabularul specific stiintei si tehnicii* sau *limbajul (limbile) specializate)* sau *terminologiile*;

Rezulta o cuprindere larga a lexicului unei limbi care se reprezinta grafic foarte sugestiv:

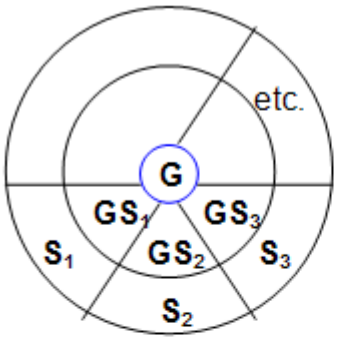

În care
G – *limba generală*
GS – partea limbii care trece în cea specializată
S – *limbile specializate* sau *terminologiile* (diferite de la una la cealaltă, sau notate $S_1, S_2 ....S_n$)

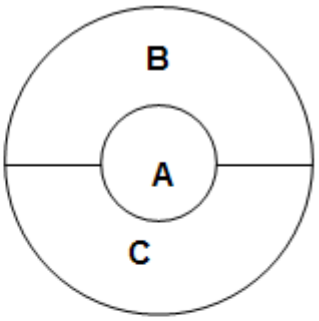

În care
A – vocabularul comun
B – vocabularul literar mediu
C – vocabular specializat (considerat global, fără diferențieri)

Din aceste reprezentari globale se retine:

❑ Importanta *unui nucleu lexical comun oricarei* comunicari dintr-o limba data, indiferent daca este numit: *limba generala, vocabular comun* sau *fundamental* sau, mai precis, *fond principal lexical* sau *vocabular reprezentativ* (notat în schemele de mai sus prin **G** sau **A**);

❑ *Limbajele specializate* sau *terminologiile* sunt diversificate, individuale, relativ independente (a se retine delimitarea de la $\mathbf{S_1}$ la $\mathbf{S_n}$ în prima reprezentare grafica). Studiul lor presupune, deci, o abordare speciala, proprie *fiecarei terminologii* care îsi identifica, în primul rând, *trasaturile definitorii*. Gasirea unor caracteristici comune, stabilirea unui *lexic specializat interferent* sunt probleme de mare interes pentru limbile moderne în faza actuala (de care nu ne vom ocupa însa aici).

---

1 Vezi I. Coteanu (1995), p. 168 – 169, care preia interpretari curente în lingvistica

<<Pagina anterioara **Pagina urmatoare>>**

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

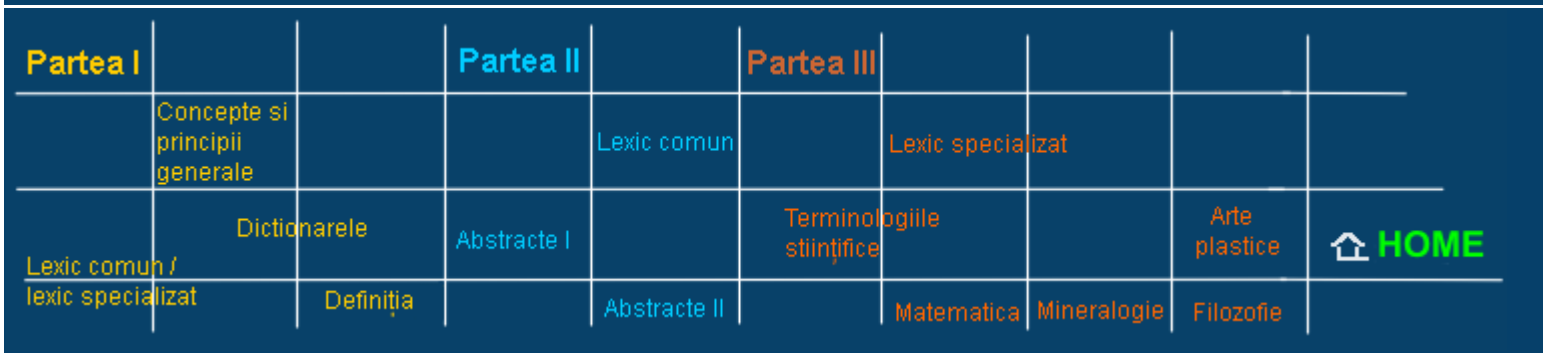

Bibliografie

3. DICTIONARELE

3.1. Cercetarea noastra porneste de la *dictionare (generale* si *speciale)* si urmareste ca, prin rezultatele obtinute sa se ajunga la ameliorari ale celor dintâi. Altfel spus, *dictionarele* sunt un *obiect de analiza complexa*, care include mai multe aspecte, cum ar fi diferite caracteristici, dar si perspectiva consultarii lor; *dictionarele* sunt astfel o sursa de analiza lingvistica privind sensul, uzajul cuvintelor, interpretarile lor din perspectiva unor vorbitori variati si în conditii de comunicare diferite. Obiectivele cercetarii noastre sunt mai ales *descriptive (*si nu *normative*), ceea ce înseamna ca se va acorda atentie prioritara *dictionarelor generale*, cele speciale fiind doar un element de referinta limitata, chiar în cazul *lexicului specializat*. Se considera ca *dictionarele generale* „triaza sensurile, le organizeaza si, numai indirect, le formeaza (ultimul obiectiv fiind, în schimb, fundamental pentru *dictionarele speciale*). Relatia *dictionare generale / speciale* se impune atentiei (si) din cauza faptului ca *cele dintâi* contin un *mare numar de termeni tehnico – stiintifici*. Intereseaza de aceea care sunt criteriile de introducere a *lexicului specializat* într-un *dictionar general* si, în ce masura, reflectarea *diverselor terminologii* într-un asemenea dictionar este justificata de o frecventa sau o importanta mai mare, eventual variabila în functie de domenii. În masura în care lectorul dictionarului trebuie sa înteleaga definitia pentru a-si ameliora competenta lexicala, chiar si numai medie (nu strict specializata) un aspect deosebit de important în analiza *lexicului specializat* în *dictionarele generale* priveste *gradul de accesibilitate* a codurilor reprezentate de diferite *terminologii*. Din aceasta perspectiva compararea *diverselor tipuri de lexic specializat* din *dictionarele generale* si *dictionarele speciale* poate fi relevanta si constituie unul din argumentele privind delimitarea *definitiilor alternative*. *Dictionarele generale* propun un model de corectitudine pluridimensional, reprezentativ pentru vorbitori diferiti sau pentru o competenta lexicala medie; *dictionarele speciale* normeaza un sens univoc, general obiectiv la nivelul unei specialitati date. Daca, în ce priveste *dictionarele speciale*, ne putem pune întrebarea în ce masura ele se adreseaza nespecialistilor, trebuie sa admitem ca acest lucru este obligatoriu pentru tratarea *lexicului specializat* în *dictionarele generale*. Diferentele în definirea *lexicului specializat* în cele doua tipuri de dictionare ar fi astfel firesti si ar duce la *definitii paralele,* pe care le-am numit *alternative.*

Rezulta ca din articolele *dictionarelor generale* ne intereseaza mai ales *definitia semantica*, *diviziunile sensurilor*, *unitatea sensului în semn*, în relatie cu distributia *socio-lingvistica a întrebuintarilor* reflectând uzajul în domenii generale sau speciale. Nu ne vom opri asupra altor informatii din articolele de dictionar, cum ar fi cele privind grafia, fonetica, fonologia, morfologia si etimologia cuvântului – titlu.

Toate aspectele privind *descrierea sensului unui cuvânt* fie el din *lexicul comun* sau din *cel specializat* se constituie în *analiza* ***paradigmatica***, care va fi dominanta si în privinta careia se vor mai face precizari în capitolul urmator (vezi sub 4).

Dintre *relatiile paradigmatice* prin care se constituie sistemul lexico – semantic al unei limbi (greu de determinat global), ne intereseaza *hiponimia* (subordonarea fata de un element supraordonat, fie el un hiperonim sau un gen proxim), *(cvasi)sinonimia* si *antonimia*. Nu toate aceste relatii paradigmatice se manifesta în egala masura în ce priveste *lexicul comun* si *cel specializat* (ultimele doua fiind limitate în LS).

Determinarea *contextuala* a sensului e foarte importanta, chiar daca DEX ’96 si majoritatea *dictionarelor speciale* nu dau *contexte ilustrative*. Se dau însa *informatii sintagmatice* fiind în mod explicit indicate, între paranteze înaintea definitiei sensului, fie chiar în interiorul acesteia.

3.2.1. Un aspect de interes special din perspectiva relatiei dintre LC / LS este constituit de analiza *marcilor stilistice* sau *diastratice* în *dictionarele generale*. Acestea reprezinta în general o maniera de *explicare sintagmatica a sensului*, pe care o adopta si DEX ’96. În cazul **lexicului specializat**, marcile diastratice sunt foarte importante pentru vorbitorul obisnuit pentru ca indica preliminar atât situatiile extralingvistice, cât si cele lingvistice de comunicare corecta, fiind, deci, *informatii contextuale (sintagmatice) complexe*, ele privesc fie *terminologia stiintifica anume* careia îi apartine termenul, fie numai un domeniu mai special de referinta.

Deci, *marcile stilistice (diastratice)*[1] sunt informatii date între paranteze înaintea definitiei lexicografice si reprezinta judecati de valoare explicite ale lexicografului în raport cu normele si conditiile socio-culturale de utilizare a unor cuvinte si sensuri. Marcile diastratice se constituie ca informatii preliminare, foarte importante pentru adecvarea comunicarii lingvistice, utile de aceea oricarui vorbitor. În cazul *marcilor diastratice privind lexicul specializat*, asemenea informatii sunt cu atât mai mult necesare chiar vorbitorilor instruiti, siliti sa cunoasca si sa utilizeze cuvinte mai putin sau deloc cunoscute. În felul acesta, valoarea normativa a *marcilor diastratice* în general si, în special, a celor privind *lexicul specializat* este sporita fata de importanta lor fata de restul cuvintelor din dictionar, majoritatea apartinând limbii comune si pentru care nu se dau asemenea informatii. Acest principiu lexicografic implicit presupune ca, acolo unde apar, *marcile sa fie indicate în conditii de coerenta si consecventa*, cu rigoare si non-contradictie, *pentru a avea într-adevar un caracter operatoriu.* Într-o asemenea interpretare, *marcile diastratice* sunt considerate *parti importante ale definitiei lexicografice*, chiar daca sunt elemente paralele cu aceasta; rigoarea si interpretarea marcilor diastratice poate ameliora definitia, poate contribui la o mai buna cunoastere a sensului cuvintelor, *suplinind absenta contextelor ilustrative* din DEX’96.

3.2.2. Clasificarea *marcilor diastratice* prezinta interes nu numai pentru lexicografie si semantica, ci si pentru un vorbitor obisnuit, preocupat de eficienta comunicarii în limba româna.

S-au semnalat cinci variabile[2] în functie de care se delimiteaza diferitele *marci diastratice*. Una dintre acestea priveste indicarea *stilului functional al limbii* caruia i se circumscrie cuvântul sau sensul. Se delimiteaza astfel, în primul rând, marci ca (*stiintific)* sau *(tehnic)*, caracteristice *lexicului specializat*, fata de (*curent*), ultima valoare nefiind notata sau fiind implicita pentru majoritatea cuvintelor din lexicul comun dintr-un dictionar.

Marca (*stiintific*) cunoaste numeroase subdiviziuni, în functie de domeniile concrete: *(medicina), (fiziologie), (anatomie)*, (*chimie), (informatica*) s.a. Reprezentarea acestui tip de marca diastratica în DEX ’96 este aspectul care ne intereseaza în cele ce urmeaza.

Marcile diastratice pot fi sistematizate (dincolo de cele cinci variabile) în câteva perechi opozitive: *(literar) / (non-literar), (literar general) / (literar special), (literar uzual) / (literar non-uzual).* Daca prima distinctie este nerelevanta pentru aspectul urmarit de noi aici, celelalte doua sunt foarte utile. Orice marca *(stiintific)* se cupleaza cu cea de (*literar special*), observatie generala usor de facut. Mult mai dificil, dar mai interesant ar fi sa se urmareasca caracterizarea sub aspectul perechii (*literar uzual*) / (*literar non-uzual*). În mod firesc, *lexicul specializat* nu poate fi caracterizat prin valoarea (*literar uzual*), dar, în conditiile „laicizarii” limbajelor stiintifice, delimitarea *termenilor speciali* mai frecvent folositi în *limba comuna* si marcarea lor ca atare în dictionar (alaturi de o definitie corespunzatoare) ar fi de mare interes pentru utilizarea limbii române si pentru caracterizarea dinamicii ei.

3.2.3. În cele ce urmeaza vom încerca sa urmarim reprezentarea *marcilor diastratice* în DEX ‘96 la nivelul a trei limbaje specializate: **medical, filozofic** si **arte plastice**. În toate aceste cazuri, aspectele urmarite privesc *coerenta* si *consecventa marcarii*, atât în cazul unor *termeni strict specializati*, cu sanse mici si inegale de a interesa lexicul comun (3.2.3.2). Pe de alta parte, exista destul de multi termeni apartinând *lexicului specializat* care se utilizeaza *în mai multe limbaje stiintifice*, termeni a caror diferentiere stilistica e foarte importanta (3.2.3.3.).

3.2.3.1. O parte a **lexicului specializat** din toate domeniile investigate are o circulatie destul de larga în limba comuna,

ceea ce justifica includerea într-un dictionar general. Marca diastratica nu este însa indicata cu consecventa.

În general, au marca (*med.*) mai multi termeni din **medicina**, cum ar fi: *aderenta, astenie, alergie, alienare, ausculta* s.a. Se remarca marea cantitate de termeni medicali în DEX'96. Din alta perspectiva, marca (*med.*) reprezinta *domeniul*, iar pentru diverse *subdomenii* (ca *fiziologie, anatomie* s.a.) din DEX '96 indica alte marci (*fiziologie, anatomie*)

Exista însa în DEX '96 si termeni **medicali** cu relativa circulatie în *limba comuna* care nu au marca diastratica, precum **adenom, aerofagie, afazie, alergie, anexita, anghina, anorexie, arterita, artrita, artroza** s.a. Pentru toti acesti termeni, definitia lexicografica încearca sa suplineasca *absenta marcii diastratice* atât prin tehnicitatea definitiei medicale, cât si, de multe ori, prin clasare sau gen proxim (*boala, sindrom* s.a.). Nu întotdeauna repartizarea într-un domeniu este usor de facut de catre nespecialist din cauza absentei marcii diastratice, ceea ce creeaza dificultati în întelegerea si cunoasterea sensului, ca de exemplu, la *antienzima*, pentru care se indica mai multe genuri proxime.

Prea putini termeni **filozofici** au marca diastratica (*fil.*), cum e cazul la *forma, obiectiv*. Sunt însa mult mai numerosi termenii din **logica** si **filozofie** care nu au marca diastratica. Indicatiile apartenentei la aceste domenii pot fi deduse din definitia sensului, ca la **esenta, experienta, fenomen, realitate, rationament, judecata**. Marcarea sensului specializat stiintific era cu atât mai importanta cu cât se indica si sensuri generalizate în limba comuna, conditiile de diferentiere fiind neclare.

În ce priveste **artele plastice** se constata ca DEX'96 nu are o marca diastratica rezervata acestor specializari (spre deosebire de dictionarele enciclopedice românesti, care o noteaza ca *arte plast.*). Numai unele marci care apartin **artelor plastice**, precum **pictura** – (*pict.*) (pe care DEX o defineste ca „ramura a **artelor plastice** (subl.n.)") **sau** sculptura – (definit la fel) sunt prezente în acest dictionar ca reprezentând *(sub)domenii*. În aceste conditii, pentru majoritatea termenilor generali din **artele plastice**, marcarea domeniului se face prin *clasarea sensului în definitie* (ca la **racursiu** „procedeu în **artele decorative** si **cinematografice** (subl.n.)...") Daca pentru unii termeni asimilati de limba comuna (ca **pictura, desen**), absenta marcii diastratice este justificata partial tocmai de acest fapt, pentru altii care au sensuri specializate în mai multe domenii (ca **distanta**, utilizat în matematica, astronomie, fizica si arte plastice sau **ocru** – în mineralogie, arte plastice si limba comuna) se impune indicarea marcilor, inclusiv cea de (*arte plast.*).

3.2.3.2. Analiza marcilor diastratice din DEX '96 ale LS cercetat arata *inconsecventa utilizarii* acestor *informatii sintagmatice* foarte importante
într-un *dictionar general*. Pentru întelegerea sensului, a definitiei termenilor, pentru utilizarea lor corecta în limba comuna indicarea marcii diastratice ar trebui facuta consecvent.

Din aceasta categorie, au marca (*med*) mai ales unii termeni **medicali** ca **abdominalgie, anorectic, aplazie, astigmometru, ataxie** s.a. destul de putin cunoscuti si utilizati. Exista însa destui termeni **medicali** de acelasi tip (ca sfera de circulatie în limba comuna) pentru care aceasta marca lipseste, ca de exemplu: **acroparestezie, adipsie, aplazie, ascardioza, algiditate** s.a.

În celelalte doua lexicuri specializate cercetate, se remarca, si în acest caz, ca marca diastratica nu este indicata nici pentru termenii strict specializati mai mult sau mai putin importanti, ca **inferenta, silogism** (**logica**), sau **racursiu, sfumato, cinabru, vermillon** (*arte plastice*), pentru toti repartitia stilistica fiind dedusa din definitia sensului specializat si, mai ales, din clasarea acestuia.

3.2.3.3. Unii termeni din *lexicul specializat* apartin *mai multor domenii*, cu sensuri mai mult sau mai putin diferentiate. În acest caz, marcarea domeniului era foarte importanta, operatie facuta în DEX'96 la **forma** sau **obiectiv**, de exemplu. Pentru alte cuvinte, sensurile specializate sunt grupate împreuna, dar fara nici o marca diastratica explicita, ca la **ton** II. Aceasta delimitare, fie si partiala (ca la **forma**) nu este facuta la **distanta** sau la **inductie** (logica, fizica, biologie) pentru care nici unul din sensuri nu are o marca stilistica.

3.4. Relativa inconsecventa în notarea *marcilor diastratice* ale *lexicului specializat* în DEX '96 si insuficienta corelare a lor cu importanta si circulatia termenilor în limba comuna (aspecte fundamentale pentru un dictionar general) sunt puse în evidenta de analiza mai multor domenii stiintifice. Elaborarea DEX-ului sau a altor dictionare va trebui sa tina seama de

rezultatele *metalexicografiei* pentru a asigura si ameliora eficienta *dictionarelor* într-o mai buna comunicare dintre vorbitori diferiti.

---

1 P. Corbin (1980, 1989)

2 P. Corbin (1989), p. 675 – 676

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

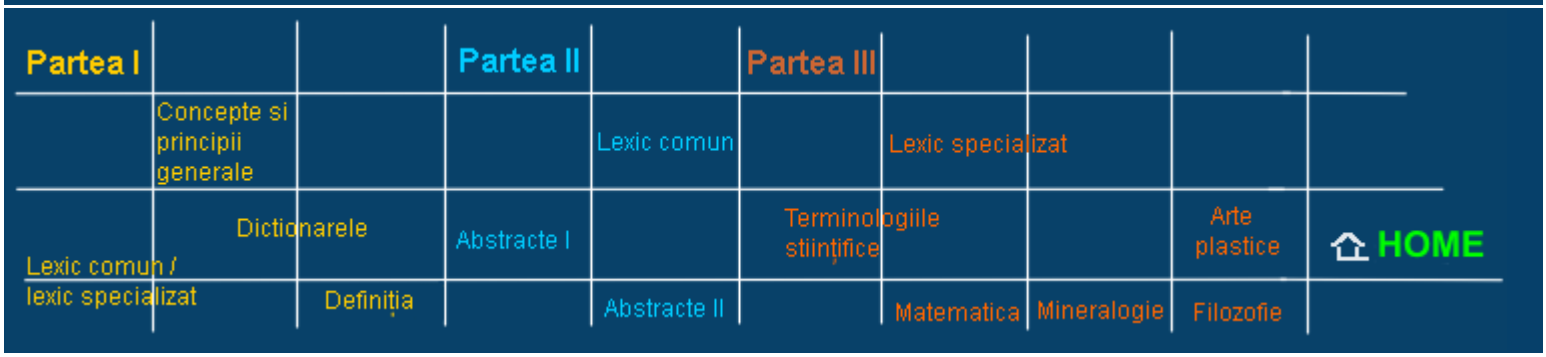

Bibliografie

4. DEFINITIA (DEFINITIILE)

4.1. Definirea reprezinta o activitate interdisciplinara, de interes social larg, raspunzând nevoii de a se face înteles si, implicit, nevoii de a comunica. Asa se explica multiplele posibilitati de abordare a acestei probleme[1] dintre care vom selecta aici doar câteva. Se admite ca *definitia* depinde atât de perspectiva din care e facuta, cât si de posibilitatile decodarii ei, ceea ce constituie premisa *definitiilor alternative* sau paralele, coordonata a investigarii noastre.

Orice definitie presupune *o echivalenta semantica*, susceptibila sa permita vorbitorului, lectorului sa înteleaga, sa expliciteze în diferite feluri continutul cuvântului. *Nefiind vorba de identitati*, se justifica si în acest fel posibilitatea existentei *definitiilor alternative*, în functie de *echivalentele stabilite*, care variaza dupa consultantul definitiei (de dictionar, din manuale sau din texte stiintifice). În acest proces complex al decodarii definitiei este antrenat atât sistemul de cunoastere a lucrurilor, cât si cel al cuvintelor, adica au importanta obiectiva si subiectiva *contextele situationale si cele lingvistice*. Rezulta înca o motivare a *definitiilor alternative.*

Definitia este, oricum, *o analiza sau o descriere a sensului unei unitati*, pe baza careia *se poate identifica referentul* si *se pot construi mesaje*
lingvistice corecte. Definitia este, de aceea, o piesa esentiala în dispozitivul cunoasterii, al comunicarii lingvistice si în cel pedagogic, ceea ce justifica perspectiva interdisciplinara. Acesta este cadrul general în care se va face investigarea *lexicului comun*, dar, mai ales *a celui specializat* si care va consta în *compararea definitiilor din dictionarele generale* (1), *speciale (2)* si *din manualele scolare* (3). Se vor urmari mai multe aspecte: natura si tipul definitiilor, gradul lor de accesibilitate pentru un vorbitor mediu (accesibilitate conditionata atât de structura cât si de metalimba), asemanarile si diferentele dintre definitiile aceleiasi unitati asa cum apar la cele trei nivele desemnate mai sus. Se va demonstra astfel efectiv existenta *definitiilor alternative*, în corespondenta cu sistemul variabil de cunostinte al mai multor categorii dintr-o comunitate socio-culturala.

Un alt aspect al cercetarii va fi constituit de analiza *frecventei definitiilor* ***lexicului specializat*** în *manualele scolare* sau în alte tipuri de texte, pentru
a verifica o serie de ipoteze sustinute în aceasta privinta. Se arata[2] ca
manualele scolare contin un numar mai mare de definitii (3 – 4 pe pagina), fata de alte tipuri de texte (cum ar fi articolele de vulgarizare, care au 1 – 2 definitii pe o pagina).

4.2. *Tipologia definitiilor* este si ea foarte variata. Dintre multiplele posibilitati de clasificare retinem aici distinctiile în functie de apartenenta unitatii definite la **lexicul comun** sau la **lexicul specializat**: pe de o parte (4.2.1), definitiile din *lexicografie* si *semantica* (privind mai ales **lexicul comun**) au un caracter cu precadere descriptiv, sunt **definitii naturale** sau **definitii lexicografice**, bazate în exclusivitate pe limitele naturale sau pe un metalimbaj împrumutat de la acestea. Codul deschis al acestor definitii le face *aproximative*, aproximarea manifestându-se chiar la nivelul *dictionarelor generale* (vezi

PARTEA a II-a si a III-a), dar putând sa varieze si în functie de conditiile comunicarii (vorbitori, texte). Pe de alta parte (4.2.2.), se delimiteaza definitiile **lexicului specializat** care trebuie sa aiba un caracter riguros, non-ambiguu, conventional, prescriptiv sau stipulatoriu, fiind numite **definitii conventionale** sau **terminologice**. Aceste calitati ale definitiilor se manifesta mai ales în unele domenii stiintifice, cum ar fi *logica, matematica,* sau chiar *mineralogia.* Relatia dintre *definitiile conventionale* si *cele naturale* va fi o posibilitate de caracterizare a **lexicului specializat** în functie de domeniile investigate (vezi PARTEA a III-a).

4.2.1. Numeroase lucrari de lingvistica rezerva spatii bogate discutarii *definitiilor lexicografice* (vezi bibliografia de la sfârsitul PARTII I). Vom retine aici numai problemele care intereseaza ameliorarea definitiilor lexicografice, mai ales din perspectiva relatiilor cu semantica moderna.

4.2.1.1. Admitând faptul evident ca *definitiile lexicografice* au un continut mult mai complex, cu multe informatii care depasesc latura semantica, se impun, în continuare, alte delimitari tipologice. *Definitia lexicografica* se adreseaza *vorbitorului obisnuit*(mediu), depinde de competenta lingvistica obisnuita, având, de aceea, un caracter social deschis. Conditia ca definitia lexicografica sa fie accesibila unui vorbitor mediu presupune utilizarea unei *metalimbi* (limbajul descrierii, care în cazul definitiilor din dictionarele generale este o limba naturala) *cu cuvinte frecvente, bine cunoscute*, asigurând lectorului posibilitatea de a reformula el însusi definitii (vezi la 4.3).

Se afirma ca *definitiile lexicografice* sunt cu precadere *explicative*, pentru ca se aplica unui semnificat preexistent în limba; ele *aproximeaza uzul cuvântului*[3] incluzând atât *competenta lingvistica*[4] cât si *practica* (performanta), potential diferite în functie de vorbitori, chiar în cazul **lexicului comun** si, cu atât mai mult, în cazul **lexicului specializat**. *Uzul cuvântului* poate fi descris prin *mijloace lingvistice specifice*, cum ar fi *sinonimia*. Definitia prin sinonimie prezinta avantaje pentru lexicograf, fiind mai scurta, deoarece analiza sensului se face sub alta intrare. Se ajunge astfel la diferite tipuri de *circularitate a definitiilor lexicografice* (obiectiva si subiectiva) care reprezinta dezavantaje pentru lector chiar si în cazul **lexicului comun** (vezi PARTEA II-a). **Lexicul specializat** ar trebui sa utilizeze *definitiile prin sinonimie* numai în situatii obiective limitate, stiut fiind ca acest tip de relatie semantica nu caracterizeaza, în general, *limbajele stiintifice* (vezi PARTEA a III-a)

Alte maniere de definire lingvistica a *uzului cuvintelor*, cum ar fi *antonimia* si *hiperonimia* pot fi utilizate atât în ce priveste **lexicul comun** (vezi PARTEA a II-a), cît si **lexicul specializat** (vezi PARTEA a III-a).

4.2.1.2. În cazul *definitiilor lexicografice* se încearca o limitare, de cele mai multe ori greu de facut, între **definirea lingvistica**, privind *cuvintele, uzajul lor* si **definirea enciclopedica**, privind *obiectul*, lucrul numit[5]. Majoritatea specialistilor admit ca *definitiile lexicografice* ar trebui sa priveasca *numai cuvintele*, pentru a fi definitii cu adevarat lingvistice. În acelasi timp, se apreciaza ca *relatia dintre sens si obiect* nu poate fi neglijata[6], ceea ce favorizeaza **definitiile enciclopedice** sau **ostensive**. Acestea se apropie în unele privinte de **definitiile terminologice** (vezi la 4.2.2) care sunt, prin excelenta, referentiale, ierarhizante si clasificatoare. Prezenta **definitiilor enciclopedice** este conditionata partial de natura sensului definit (fiind preferate în cazul substantivelor concrete). În general nu exista criterii obiective care sa distinga *definitia cuvântului* de *definitia lucrului* si, de cele mai multe ori, trebuie sa le avem în vedere pe amândoua.

4.2.1.3. O tipologie care se interfereaza cu precedenta si care e frecvent utilizata distinge **definitiile substantiale** de cele **relationale**.

În cazul **definitiilor substantiale** se stabilesc tangente greu de delimitat cu **definitiile enciclopedice** sau **ostensive**. Se face descrierea *referentului real* sau *primar*, prin definitii stereotipe care au ca scop reprezentarea efectiva a obiectelor în functie de un ansamblu de proprietati. Se poate lua în consideratie si *referentul de raportare*, care include punctul de vedere al unor vorbitori diferiti, inclusiv atitudinea lor. Acceptarea acestor distinctii reprezinta înca o motivare a *definitiilor alternative,* mai ales în cazul **lexicului specializat**.

Majoritatea **definitiilor substantiale** (aplicate substantivelor), se bazeaza pe formula aristotelica a *genului proxim* (clasare prin hiperonim, arhisemem sau arhilexem, care nu se impun univoc) si a *diferentelor specifice* (una sau mai multe marci descriptive, cauzale, de finalitate sau functionale). Între cele doua parti ale acestor definitii se stabileste o relatie invers

proportionala: cu cât genul proxim e mai general sau mai slab, cu atât diferentele specifice trebuie sa-l completeze prin numar si precizie. *Referentul de raportare* este conditionat mai ales de accentul diferit pus pe marcile *diferentelor specifice* si conduce la **definitiile alternative**.

Definitiile relationale (utilizate mai ales în definirea adjectivelor sau adverbelor si, izolat, a unor substantive, de ex. derivatele) sunt economice pentru ca exprima o singura data cuvântul – intrare. În acest tip de definitii nu se apeleaza la raportarea la un gen proxim (hiperonim sau arhilexem), ca în definitiile substantiale. **Definitiile relationale** se aplica în situatii limitate: relatia întreg/parte sau relatia de apartenenta, relatia de similitudine si antonimica.

Preferinta diferita pentru **definitii substantiale** sau **relationale** în cazul **lexicului specializat** poate fi o modalitate de caracterizare semantica si lexicografica în cercetarea întreprinsa.

În toate situatiile, dar mai ales în cazul **definitiilor relationale**, *definitiile lexicografice* sunt tributare totalitatii **contextelor** în care apar cuvintele. Se ajunge astfel la afirmarea *primordialitatii contextului asupra definitiei* în dictionarele monolingve, chiar daca acestea nu dau contexte ilustrative, cum e cazul DEX-ului. Prin implicarea *contextelor lingvistice* în descrierea *sensului* sau *uzajului unui cuvânt, definitia lexicografica* are si un *caracter normativ complex* (nu numai *descriptiv*), incluzând situatiile extralingvistice de comunicare, nu numai situatiile lingvistice.

4.2.1.4. Lingvistica ultimelor decenii a insistat asupra relatiilor si diferentierii *definitiei lexicografice* de cea *semantica*[7]. Ultima, care o ordoneaza pe prima dupa anumite principii ar avea un caracter mai precis, mai sistematic, prezentându-se ca o *ecuatie semica.* Se admite astfel ca *definitia lexicografica* este mai complexa, mai rudimentara, mai concreta, dar si mai naturala decât *definitia semica (componentiala)*, care nu o preia în întregime. Asadar, numai *o parte din informatiile semantice* ale unei *definitii lexicografice* se poate transpune în *componente de sens (seme)* sau în *definitie semica*. În momentul în care se stabilesc relatii între *metalimbajul lexicografic* si *cel semantic* se fac mai multe *transcodari* sau *reinterpretari,* Sensul cuvântului din limba – obiect este interpretat la nivelul *metalimbajului lexicografic* si apoi la nivelul *metalimbajului semantic*, care îl ordoneaza pe cel dintâi. Vorbitorul obisnuit (lectorul definitiei) trebuie sa se plaseze pe o pozitie similara cu semanticianul, adica sa ordoneze datele definitiilor lexicografice, ordonare conditionata (mai ales în cazul **lexicului specializat**) de sistemul lui de cunostinte. Aceste transcodari posibile sunt surse continue ale *aproximarii sensului*[8] si, implicit, ale **definitiilor alternative**.

Se apreciaza ca *definitiile semice* au o codificare mai stricta, ceea ce nu este justificat dat fiind ca se apeleaza tot la o limba naturala, ca si în cazul *definitiilor lexicografice*. Mai relevante sunt calitatile analizei semice prin atentia acordata univocitatii termenilor din metalimbaj (semelor), prin puterea de sistematizare a marcilor relevante rezultata din compunerea si diferentierea riguroasa a elementelor *aceleiasi clase*, considerate global.

Dincolo de diferentele semnalate, esential este ca activitatea de definire din *dictionare* are o serie de *elemente comune constante* cu *analiza semantica (semica)*, reprezentate de *clasarea si diferentierea sensului*. Lexicograful, semanticianul si vorbitorul sunt obligati, pe de o parte, sa stabileasca relatiile dintre *un cuvânt* si *obiectele* care pot fi numite prin el si, pe de alta parte, sa precizeze *conditiile strict lingvistice* (semantice si contextuale) de utilizare a cuvântului respectiv. De aceea, ordonarea *definitiilor lexicografice* de orice tip dupa principiile semanticii moderne este un obiectiv general în descriere a **lexicului comun** si a **celui specializat**. S-ar evita astfel o serie de defecte ale *definitiilor* lexicografice (general admise), cum ar fi circularitatea, caracterul nesistematic, utilizarea unui metalimbaj alcatuit din cuvinte prea putin cunoscute si, mai ales, incompleta reflectare a contextelor în care apar sensurile cuvintelor.

4.2.2. Daca observatiile facute pâna aici privind *definirea* cuvintelor au luat în consideratie atât **lexicul comun,** cât si pe **cel specializat**, în cele ce urmeaza ne vom opri asupra **definitiei terminologice** (valabile numai pentru LS).

O definitie terminologica priveste *termenul* ca membru al unui ansamblu determinat numit *terminologie.* Orice terminologie reflecta organizarea structurata a unui domeniu bine delimitat, o organizare conceptuala anume, în care fiecare termen se defineste prin raportare la celelalte. Se considera ca *terminologiile* sunt adevarate *sisteme definitionale* în care se stabileste o interdependenta între un *concept, termen, definitie* si *domeniu*, interdependenta reflectata de *triunghiul terminologic:*

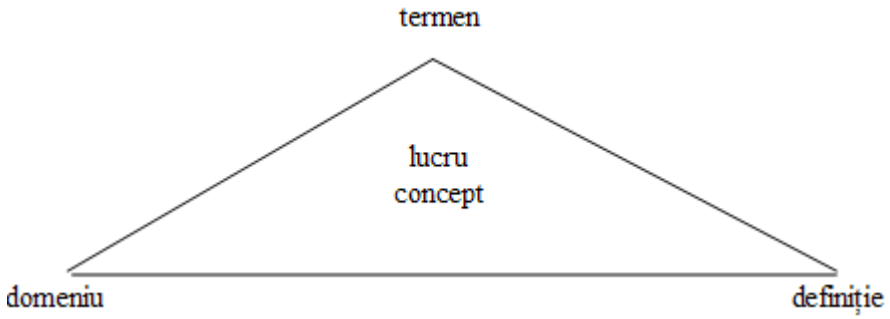

Prin triunghiul terminologic se statueaza preferinta *termenilor* pentru *monosemie* si *monoreferentialitate* (si, implicit, pentru *univocitatea sensului*), alaturi de faptul ca definitiile lor sunt prescriptive, stipulative si conventionale. Definirea *termenilor* numai prin integrarea într-o *terminologie* atrage si alte calitati ale definitiei lor, cum ar fi faptul ca sunt *clasificatoare, ierarhizante,* în mod riguros.

Se apreciaza ca *definitia terminologica (terminografica)* este într-o mare masura *enciclopedica,* pentru ca da prioritate informatiilor privind „lucrul". Implicit, predomina *definitiile substantiale* care descriu, enumera proprietatile claselor de obiecte si disting conceptele. Preferinta motivata pentru aceste definitii nu înseamna ca ele nu prezinta particularitati fata de definitiile *enciclopedice* din **lexicul comun,** particularitati conditionate strict de *triunghiul terminologic.* Definitiile substantiale *ale* ***lexicului specializat*** au genuri proxime care pot desemna fie *domeniul de referinte* (cum ar fi *chimia, matematica, medicina* s.a.), fie un termen imediat superior sau un hiperonim (*boala* fata de *sindrom*). *Diferentele specifice* însumeaza detalii de descriere si caracterizare, nu toate la fel de relevante pentru diferentierea termenilor din aceeasi clasa.

Tipologia prezentata depinde însa si de locul în care apar *definitiile terminologice* în *dictionare speciale*, în *manuale* sau *lucrari de specialitate,* sau în *dictionare generale*. Aceasta înseamna ca si *definitiile terminologice* depind în mai mare masura de *tipul de lector* caruia i se adreseaza, afirmatie care ar trebui sa se verifice mai ales în cazul definirii **lexicului specializat** în *dictionare generale*. Astfel spus, integrarea stricta a unui termen în triunghiul terminologic se poate face numai de catre un lector specializat, care nu mai are nevoie sa utilizeze un *dictionar general* pentru aceasta. Rezulta de aici ca *definitiile terminologice* din *dictionarele generale* ar trebui sa se faca într-un cod mai deschis, mai accesibil vorbitorilor nespecializati, a caror capacitate de decodare exacta a sensului este variabila. Înseamna, de asemenea, ca *definitiile terminologice* din *dictionarele generale* ar trebui sa prezinte diferente fata de cele din *textele de stricta specialitate* (inclusiv de *dictionarele speciale*). Aceste diferente, justificate obiectiv de triunghiul terminologic sunt, în cazul **lexicului specializat**, argumentul de baza în ce priveste **definitiile alternative**. În acelasi sens trebuie interpretate argumentele privind delimitarea *definitiilor prestiintifice de cele stiintifice*[9]. Un exemplu de variatii în definire este constituit de cuvântul **apa**, definit în orice context ca „lichid", dar care are alte diferente specifice în functie de *domeniul* în care apare si tipul de lector caruia i se adreseaza: în *chimie* – „o anumita compozitie", în *fizica* – „anumite puncte de congelare sau fierbere" si în uzul curent "faptul ca este potabila sau are alte utilizari". Mai ales din perspectiva vorbitorului nespecializat, intereseaza *definitiile terminologice* care sunt functionale sau care privesc *uzajul termenului,* celelalte elemente ale definitiei nefiind strict operatorii pentru el.

Sub aspectul manierelor lingvistice utilizate, se remarca faptul ca *definirea prin antonime* si, mai ales, *prin sinonime* este accidentala, pentru ca *nu poate tine loc de definitie terminologica.*

Fara sa insistam asupra tuturor aspectelor posibile privind *definitia terminologica* (cu sau fara relatii cu *definitia lexicografica*) rezulta asemanari si diferente care vor fi urmarite în manifestarile concrete din diversele domenii ale **lexicului specializat** investigate în PARTEA a III-a.

4.3. Indiferent de tipul de *definitie* (*lexicografica, semica, terminologica),* o problema speciala care se pune este cea a *metalimbajului* sau a elementelor cu care se face definirea. Numai în cazul unor *definitii terminologice,* cum ar fi cele din *matematica* (vezi PARTEA a III-a) exista *mijloace formale, simbolice* sau de alt tip care evita apelul strict la o limba naturala. Limbajele formalizate construite cu scopuri si mijloace precise, ca procedee substitutive îndeplinesc conditia codurilor închise, cu consecinte pozitive asupra univocitatii termenilor. În majoritatea limbajelor specializate însa, definirea se face prin limba naturala, iar *metalimbajul lexicografic*, cât si cel *semantic* dispun de multe libertati.

În directia precizarii *metalimbajului* (sau a *limbajului descrierii*) s-a preconizat doar ca ar trebui sa fie *limitat cantitativ*10, ca ar trebui sa cuprinda aproximativ 500 pâna la 1500 de cuvinte; analiza *Dictionarului „Petit Robert"* arta ca s-au utilizat 20.000 de cuvinte pentru a explica 60.000. Elementele definirii sau metalimbajului (desemnate prin fr. *définissants, définisseurs*) descriu intrarea sau *definitul* în perifraze de amploare diferita, cu cît perifraza este mai lunga si mai explicita, cu atât nu aduce o informatie noua din cauza redundantei discursului natural.

Problemele *metalimbajului*11 în corelatie cu *definitiile alternative* vor constitui un obiectiv relevant în caracterizarea diferitelor **lexicuri specializate**.

---

1 Vezi, de ex. **La Définition**, Larousse, Paris, 1990,

2 F. Mazière (1989), p. 93 s.a.

3 E. Vasiliu (1982:83), p. 184.

4 E. Vasiliu (1980), p. 633.

5 E. Vasiliu (1986).

6 E. Vasiliu (1982 – 83) p. 184 – 185.

7 Vezi Angela Bidu-Vranceanu (1993)

8 E. Vasiliu (1980), p. 633, (1982-83), p. 185.

9 E. Vasiliu (1982- 83), p. 185.

10 P. Lavorel (1975), p. 46.

11 Vezi si Angela Bidu-Vranceanu (1993), p. 13-16.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

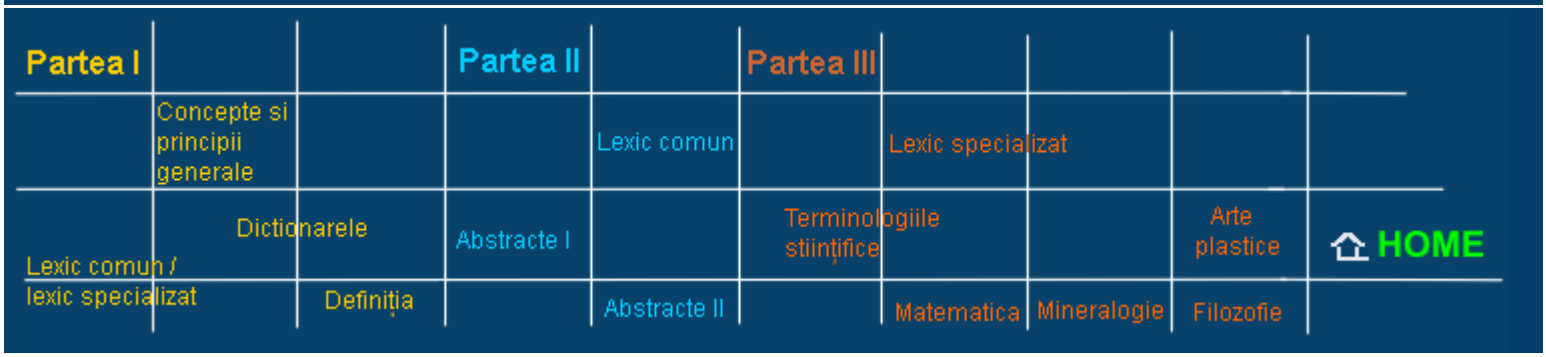

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

BIDU-VRANCEANU Angela (1993) – **Lectura dictionarelor**, Editura Metropol, Bucuresti.

CORBIN, Danielle et Pierre (1980) – *Le monde étrange des dictionnaires*(1) *les „marques d'usage" dans le Micro Robert*, în „**Bulletin du Centre d'analyse du discours**", 1980, nr. 4 (Presses Universitaires de Lille).

– (1989–a) – *Les marques stylistiyues/diastratiques dans le dictionnaires monolingue*, în **Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires Ein internationales Handbuch zur Lexikographie**, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1989.

– (1989–b) – *Pour une lecture généalogique des dictionnaires généraux monolingues français contemporains*, în **Lexicographers and Their Works**, Edited by Gregory James, University of Exter.

– (1989–c) – *Lire les dictionnaires Pour la constitution en champs de recherche de la lecture critique des textes lexicographiques français contemporaines*, în „**Le français dans le monde**", 1989.

COTEANU, I. (1985) **– COTEANU I., FORASCU N., BIDU-VRANCEANU A., Limba româna contemporana. Vocabularul**, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti.

La DEFINITION (1990) – **La définition**, Actes du Colloque *la Définition*, organisé par CELEX (Centre d'Etudes du Lexique) de l'Université Paris Nord (Paris 13, Villetaneuve) à Paris, les 18 et 19 novembre 1988, Editeurs Jacques Chaurand, Francine Mazière, Librairie Larousse, Paris.

DUBOIS, Jean et Claude (1971) – **Introduction à la lexicographie: le dictionnaire**, Librairie Larousse, Paris.

FORASCU, N. (1986) – *Sinonimia ca modalitate de definire în dictionare*, în „**Studii si cercetari lingvistice**", XXXVII, 1986, nr. 2.

GALLISSON, R (1987) – *De la lexicographie du dépanage à la lexicographie d'apprentissage. Pour une politique de rénovation des dictionnaires monolingues*, în „**Cahiers de Lexicologie**", 1987, nr. 1.

LAVOREL, P.M. (1975) – **Éléments pour un calcul du sens**, Dunod, Paris.

LYONS, J. (1978) – **Éléments de sémantique**, Larousse, Paris.

MARCUS, S. (1970) – *Définitions logiques et définitions lexicographiques*, „**Langages**", 1970, nr. 19.

MASSARRIELLO – MERZAGORA, G. (1983) – **La lessicografia**, Ed. Zanichelli, Bologna.

MAZIÈRE, Francine (1989) – *Une analyse de la définition, formes, historicité et idéologie*, în „**Lexiques**", 1989.

MEL'CUK, J. (1984), (1988) – **Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporaine. Recherches lexico-sémantiques**, Les Presses de l'Université de Montreal.

MICLAU, P. (1981) – *Dimensiunea semantica a limbajelor specializate*, în **Semantica si semiotica**, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti.

NICOLESCU, M. (1968) – *Problèmes du dictionnaire axiomatique*, în „**Cahiers de lingvistique théorique et appliquée**".

PAGLIARDINI, A. (1991) – *Quelques problèmes à propos de la relation entre la lexicographie roumaine et italienne*, în „**Revue roumaine de linguistique**", 1991, tome XXXVI, nr. 5–6.

QUEMADA, B. (1987) – *Notes sur la lexicographies et dictionnairique*, în „**Cahiers de lexicologie**", 51, nr. 2.

RASTIER, F. (1995) – *Le terme: entre ontologie et linguistique*, în **Banque des mots**, 1995/7, p. 35 – 65.

REY-DEBOVE, Josette (1971) – **Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporaines**, Mouton , The Hague, Paris.

REY, A. (1977) – **Le lexique Images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie**, Collin, Paris.

– (1990) – *Polysémie du terme définition* în **La Définition**, p. 13–23.

STOICHITOIU, A. (1987) – *Sens si definitie în limbajele de specialitate*, în vol **Consfatuirea pe tara a cadrelor didactice care predau în anul pregatitor (limbaj medical)**, Iasi, iunie, 1987.

– (1989) – *Implicatii didactice ale relatiei lexic comun – lexic specializat* în „**Limba si literatura**", 1989, nr. 2.

– (1990) – *Sens si definitie în limbajul juridic*, în „**Studii si cercetari lingvistice**", 1990, nr.4.

„**Studii si cercetari lingvistice**", 1986, XXXVII, nr. 2 numar tematic. „**Sens si definitie**".

VASILIU, Em. (1980) – *Sens si definitie lexicografica*, în **Studii si cercetari lingvistice**, 1980, XXXI, nr. 5.

– (1982 – 83) – *Adevar analitic si definitie lexicografica* în „**Analele stiintifice ale Universitatii Al. I. Cuza**", Sectiunea III – Lingvistica, tomul XXXVIII – XXXIX

– (1986) – *Definitia sensului sau definitia obiectului*, în „**Studii si cercetari lingvistice**", 1986, XXXVII, nr. 2.

♦

DEX'96 – **Dictionar explicativ al limbii române, *ed. A 2-a, sub coord. Acad. I.Coteanu si dr. Lucretia Mares, Ed.* Univers Enciclopedic, *Bucuresti, 1996.***

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

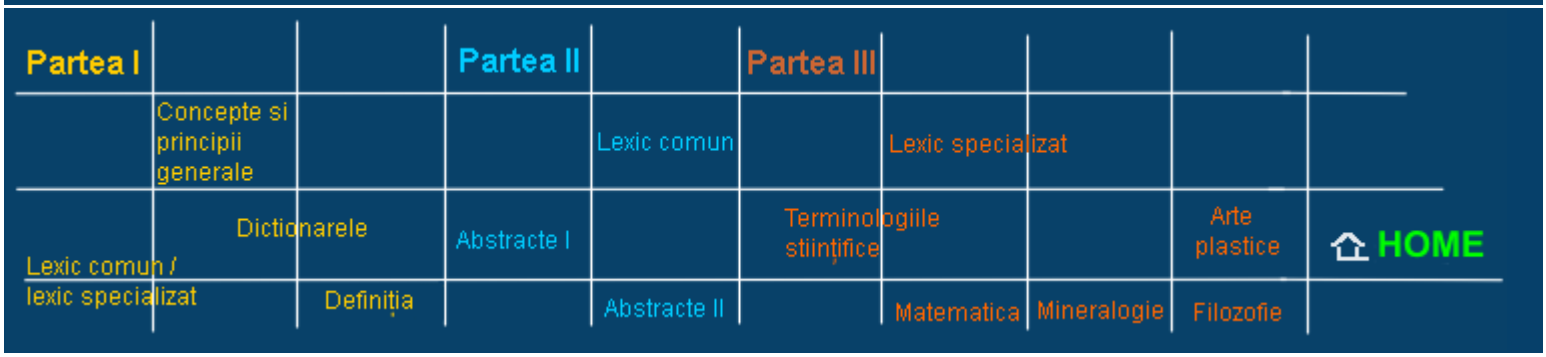

P A R T E A a II-a

LEXIC COMUN

Lexicul comun poate fi descris din mai multe perspective. Una dintre ele priveste însasi delimitarea lui. Pentru limba româna exista mai multe descrieri care îsi propun acest obiectiv, realizat cu unele diferente cantitative. Alexandru Graur (Încercare asupra fondului principal lexical, Bucuresti 1954) stabileste fondul principal lexical cuprinzând aproximativ 1500 de cuvinte. Marius Sala si colectivul (Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice, Editura stiintifica si Enciclopedica Bucuresti 1988) delimiteaza vocabularul reprezentativ al limbii române alcatuit din 2581 de cuvinte; alti autori opereza cu vocabularul fundamental (Adriana Costachescu, Maria Iliescu, Vocabularul minimal al limbii române curente, cu indicatii aproape complete, tradus în mai multe limbi, Editura Demiurg, Bucuresti 1994), conceput mai ales din perspectiva didactica.

Dat fiind ca lista cuvintelor din lexicul comun (chiar si cu unele variatii cantitative) ramâne cuprinzatoare, ne intereseaza pentru abordarea lui lexico-semantica segmentarea în subclase. Din varietatea semantica a lexicului comun am selectat substantivele abstracte, a caror descriere lingvistica a pus numeroase probleme. Daca avem în vedere reprezentarea grafica privind relatia lexic comun/lexic specializat (vezi partea I p.) abstractele se plaseaza în primele doua sfere concentrice, adica în G (limba generala) si în GS (partea limbii comune care trece în cea speciala) sau în AB (vocabularul comun si vocabularul literar mediu). Aceasta situatie este justificata de faptul ca nu
toate abstractele din limba româna sunt cuvinte vechi, ceea ce are consecinte asupra importantei lor lingvistice (manifestate în uzajul lingvistic sau frecventa lor în numarul de sensuri dezvoltat sau în numarul derivatelor). Indiferent însa de vechimea lor, multe abstracte se pot utiliza si în lexicul specializat din diferite domenii, ceea ce justifica, o data în plus, interesul pentru aceasta categorie de cuvinte.

Analiza lexico-semantica si contextuala a abstractelor va fi facuta pe marginea a doua clase (I) si (II), fiecare punând o serie de probleme specifice, ceea ce sporeste interesul metodologic pentru aceasta categorie, considerata de noi reprezentativa pentru lexicul comun.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

ABSTRACTE I

0.1. Studiul **abstractelor**[1] intereseaza nu numai ca o clasa semantica în sine, cu probleme specifice ale analizei lor lingvistice, ci si pentru ca prin intermediul lor s-au facut o serie de observatii teoretice si metodologice care merita sa fie discutate.

Astfel, se afirma ca **abstractele** *sunt, în general,* monosemantice[2], *aspect care ar trebui sa se manifeste sporit în româna, mai ales în cazul destul de numeroaselor neologisme*[3] care exista în aceasta clasa.

O justificare suplimentara a frecventei monosemiei la **abstracte** poate fi constituita si de teza sustinuta de alti limgvisti[4] privind faptul ca polisemia, în general si sensurile metaforice în special se dezvolta numai când cuvintele se utilizeaza în mai multe domenii. Or, în ce privest*e* **abstractele** se pare ca sensurile secundare exprima ,,alunecari" în aceeasi sfera semantica (de la sentimente la stari, de la emotii la sentimente s.a.m.d., situatie care ar limita, din prinicipiu, polisemia).

Pe de alta parte, în cazul **abstractelor** polisemantice intereseaza daca exista o polisemie dinamica, prin metafora (notata PD) sau una statica, prin metonimie (notata PS)[5]. Daca s-ar verifica valabilitatea tezelor sustinute anterior, ar trebui sa existe mai ales o polisemie statica. În acelasi timp, trecerea de la abstract la concret si invers este frecventa în limba, iar acest tip de relatie ar reprezenta o polisemie dinamica. Amândoua tipurile de polisemie fiind astfel justificate, intereseaza identificarea ponderii celor doua tipuri (1).

Definirea **abstractelor** a suscitat numeroase discutii lingvistice.[6] Delimitarea unei clase de **abstracte** (unele *denumiri de sentimente*) pe baza dictionarelor limbii române (DEX '96)[7] pune în evidenta dificultatile diferentierii dintre sentiment/ stare/ emotie/ manifestare s.a., termeni utilizati paralel pentru clasarea sensului[8]. În plus, definitiile lexicografice ale *denumirilor de sentimente* fac apel curent la cvasisinonime care, printr-o circularitate complexa[9] sporesc ambiguitatea sensului si pun probleme importante pentru semantica **abstractelor**(2). Dificultatile obiective care se constata în analiza sensului acestor cuvinte pot justifica teza ca **abstractele** sunt mai putin preferate de descrierile structurale[10].

Pe de alta parte, lingvistica românească dispune de analiza semica a unor *denumiri de sentimente****[11]*****,** iar reinterpretarea ei, dupa aproximativ doua decenii, într-un cadru mai larg, post - structuralist prezinta interes metodologic, pentru a aprecia avantajele si dezavantajele acestui tip de descriere a sensului (3). În aceeasi lucrare gasim si o analiza contextuala a unor **abstracte** (IUBIRE, URA)[12] a carei reinterpretare din perspectiva relevantei semantice a contextelor, va fi pusa în corelatie cu modalitati mai noi[13] pentru o mai buna definire a **abstractelor** (4).

0.2. Data fiind varietatea[14] problemelor puse de clasa **abstractelor** vom selecta pentru analiza de fata numai o clasa a *denumirilor de sentimente***,** alcatuita din : IUBIRE, PRIETENIE, AFECTIUNE, SIMPATIE, DUSMANIE, URA, AVERSIUNE, ANTIPATIE. Consultarea dictionarelor obliga însa la extinderea clasei dincolo de cele opt antonime analizate de R. Sîrbu prin includerea urmatoarelor cuvinte: ATASAMENT, ATRACTIE, AFINITATE, ÎNCLINARE, TANDRETE, DEZGUST, PICA, RESENTIMENT, SILA, VRAJBA, OSTILITATE, RANCHIUNA[15].

1.1. Din clasa extinsa prezentata sub 0.2, dupa dictionarele limbii române sunt monosemantice: AVERSIUNE, ANTIPATIE, RESENTIMENT, URA, RANCHIUNA, DUSMANIE, PICA, VRAJMASIE. Teza ca **abstractele** sunt monosemantice se verifica mai ales în cazul lui URA si PICA, deoarece sunt cuvinte vechi[16], care ar fi putut dezvolta mai multe sensuri. Pentru derivate si neologisme[17], monosemantismul este, în mare masura, firesc.

1.2. Mai multe cuvinte din clasa analizata par monosemantice (pentru ca sensurile nu sunt înregistrate în dictionar sub cifre diferite), dar, de fapt, exista diverse alte delimitari grafice care indica un polisemantism. Este cazul lui DRAGOSTE (cuvânt vechi), IUBIRE, PRIETENIE (derivate cu sufixe) si al lui DEZGUST (derivat regresiv, calc dupa franceza).

Astfel, pentru IUBIRE se delimiteaza trei sensuri[18]: numele actiunii, faptul de a iubi (s.1), sentimentul respectiv, considerat ca afectiune în general (s.2) si persoana de sex opus pentru care se manifesta acest sentiment (s.3). Daca primele doua sensuri apartin domeniului abstractelor si s-au dezvoltat prin sinecdoca[19] „întreg”/„parte” sau metonimia „proces”/„rezultat”, (polisemie statica - PS), cel de-al treilea sens a lua nastere prin metafora „abstract”/„concret” (PD).

Dupa un model asemanator se dezvolta si polisemia cuvântului DRAGOSTE: un sentiment de afectiune în general (s.1), sentiment de afectiune pentru o persoana de sex opus (s.2), sensuri rezultate prin sinecdoca „întreg”/„parte” (PS) si sensul concret care desemneaza „persoana, fiinta iubita” (s.3) (P.D).

PRIETENIE este definit ca un sentiment complex (care include simpatia, stima, respectul, atasamentul) (s.1), ca legatura între oameni sau grupuri de oameni, bazata pe acest sentiment (s.2), sens dezvoltat prin metafora „abstract”/„concret” (PD) si ca atitudine favorabila fata de cineva sau de ceva, sens abstract rezultat prin sinecdoca „parte”/„întreg” sau metonimia „cauza”/„efect” (PS).

DEZGUST are doua sensuri, cel de-al doilea fiind o metafora „concret” / abstract (PD), sensuri pe care le are si etimonul francez al cuvântului românesc: aversiune pentru mâncare (s.1) si aversiune pentru orice (lucru, persoana) (s.2).

1.3. Sunt polisemantice în DEX: SILA, SCÂRBA, GREATA (cuvinte vechi), REPULSIE, OSTILITATE, OROARE, SIMPATIE, AFECTIUNE (neologisme).

Cuvintele românesti vechi dezvolta o polisemie dinamica prin transferul „abstract” /„concret” – SCÂRBA (s.2) sau „concret” /„abstract” – GREATA (s.2 – „sentiment de sila fata de ceva sau de cineva”). Se constata si trecerea de la un sentiment la altul, prin metonimia „cauza” /„efect” (PS) la SILA (s.2 „constrângere”).

În cazul neologismelor, se pune problema daca polisemia din româna o reproduce pe cea din franceza si se constata atât asemanari, cât si deosebiri. Cele mai apropiate de modelul francez sunt REPULSIE si OSTILITATE, cu deosebirea ca, pentru cuvintele românesti, ordinea sensurilor este inversata: REPULSIE este definit mai întâi ca „sentiment (de aversiune)” si apoi ca termen în fizica (desemnând „o respingere” dar chiar si inversata, relatia dintre cele doua sensuri se bazeaza pe metafora „abstract” /„concret” sau invers (PD). Tot pe relatia metaforica „abstract”/„concret” se bazeaza si polisemia cuvântului OROARE, compatibila în franceza (unde sunt mai multe sensuri) si în româna (PD).

Cele mai mari diferente dintre franceza si româna apar la SIMPATIE si AFECTIUNE, polisemia din prima limba fiind mult mai bogata. În cazul cuvântului francez AFFECTION, sensul „sentiment tandru pentru cineva” este al treilea, primele doua desemnând „procese pozitive si negative” (nu neaparat sentimente). Rom. AFECTIUNE a preluat ca „sentiment” numai valoarea pozitiva, iar sensul al doilea desemneaza „boala” („stare patologica a unui organ” - proces negativ).

SIMPATIE are o polisemie metaforica (PD), bazata pe relatia „abstract”/„concret” afinitate fata de o persoana (s.1) si persoana în sine ca obiect al atasamentului (s.2), ultimul sens neexistând în franceza, unde cuvântul are mai multe utilizari abstracte. Cel de-al treilea sens în româna, este specializat medical (prin metafora „asemanarii de forma”) desemnând o legatura între doua organe simetrice, sens care nu exista în franceza.

Asadar, cu exceptia ultimelor doua cuvinte discutate, polisemia cuvintelor românesti neologice discutate o preia simplificând-o pe cea a cuvintelor franceze din care provin.

1.4. Analiza unor *denumiri de sentimente din limba româna din perspectiva unor teze teoretice privind* polisemia **abstractelor** permite urmatoarele observatii:

– Nu se poate face o afirmatie categorica privind preferinta pentru monosemantism a **abstractelor**. În clasa analizata, cuvintele monosemantice si cele polisemantice sunt în proportie aproape egala.

– Polisemia *denumirilor de sentimente analizate**[20]** pare sa urmeze tipare sau modele uniforme: fie (1) relatia metaforica „abstract”/„concret” sau „concret”/„abstract” (PD) pentru IUBIRE, DEZGUST, SCÄRBA, GREATA, SILA, OSTILITATE, REPULSIE, fie (2) o relatie de tip metonimic (sinecdoca „parte”/„întreg” sau invers prin generalizarea sau specializarea unui sentiment sau trecerea de la un sentiment la altul) (PS): IUBIRE, PRIETENIE.*

– Contrar asteptarilor, polisemia dinamica (metaforica), pare mai bine reprezentata cantitativ în aceasta clasa, chiar daca miscarea sensurilor în domenii diferite (de la limba curenta la limbaje specializate – medicina, fizica) este cu totul izolata.

– În marea majoritate, polisemia abstractelor românesti neologice o reproduce, simplificând-o pe cea a cuvintelor franceze corespunzatoare, ceea ce reprezinta o infirmare a tezei privind monosemantismul unor neologisme; explicatia vine, probabil, din importanta abstractelor în limba. Cu totul izolat, se constata deosebiri în ce priveste polisemia din româna si franceza (la SIMPATIE si AFECTIUNE).

2.0. Analiza semantica a definitiilor lexicografice ale unor *denumiri de sentimente* din limba româna pune în evidenta numeroase dificultati de interpretare riguroasa a sensului acestor cuvinte[21]. Ele provin din faptul ca se constata o circularitate excesiva, manifestata atât prin utilizarea cvasisinonimelor la nivelul genurilor proxime, cât si în ce priveste definirea exclusiva prin cvasisinonime, dupa cum rezulta din cele ce urmeaza:

2.1. Mai multe denumiri din clasa discutata au ca parafraza lexicografica formula „sentiment de”[22] numele unei stari afective aproximativ echivalente, cum ar fi: DRAGOSTE „sentiment de afectiune”, DUSMANIE „sentiment de ura” s.a. Întrebarea care se pune priveste statutul numelui de stare afectiva, care ar putea fi considerat gen proxim (daca se considera clasarea prin „sentiment” prea generala) sau diferenta specifica care indica tipul de sentiment (mai ales în cazurile în care nu exista alte elemente susceptibile a fi specifice)[23].

2.2. În destul de multe cazuri, clasarea se face prin ,,sentiment de", urmat de enumerarea mai multor cvasisinonime, cum ar fi: GREATA ,,sentiment de + scârba, dezgust, sila", ANTIPATIE ,,sentiment de + neplacere, aversiune, sila", PRIETENIE ,,sentiment de + simpatie, stima, atasament". În aceste cazuri, este fundamental sa se aprecieze daca enumerarea reprezinta o suma de calitati aproximativ diferite (a) sau, dimpotriva, e o însirare de calitati aproximativ asemanatoare (b), iar exemplele mentionate ilustreaza ambele situatii. În situatia (a) este definitia cuvântului GREATA, unde termenii enumerati (**sila**, **dezgust**, **scârba**) sunt aproape identici din punct de vedere semantic, cel de-al treilea fiind diferentiat doar printr-o ,,intensitate în grad foarte mare". Pentru situatia (b) este ilustrativa definitia cuvântului PRIETENIE, unde ordinea nu respecta cvasisinonimiile (**simpatie** se grupeaza cu **atasament**, iar **stima** cu **respect**, iar unul dintre cele doua cvasisinonime – pereche era suficient în definire). Pe de alta parte, fiecare dintre termenii enumerati în aceasta definitie poate fi relevant pentru o anumita trasatura semantica: gradul de afectiune, durata sentimentului, motivarea diferita si complexa a starii afective.

2.3. Câtiva dintre membrii clasei analizate sunt definiti numai prin cvasisinonime. Si în acest caz, enumerarea poate fi derutanta, mai ales ca situatiile sunt diferite. Pe de o parte, termenii care se succed sunt destul de clar diferentiati semantic, de ex. AFECTIUNE – ,,simpatie, prietenie, dragoste", ceea ce poate însemna fie o suma a caracteristicilor fiecarui element, fie o specificare a formelor de manifestare conferind calitati generale termenului astfel definit (**simpatia**, **prietenia**, **dragostea** sunt, fiecare, forme de **afectiune**). Pe de alta parte, enumerarea se face prin termeni mai putin clar diferentiati semantic, ca în cazul cuvântului SIMPATIE[24], definit prin ,,atractie, înclinare, afinitate", iar fiecare din cei trei termeni enumerati are definitii circulare[25], care sporesc ambiguitatea.

2.4. Putine *denumiri de sentimente* au ca gen proxim un cvasisinonim urmat de diferente specifice clare: ATASAMENT = ,,afectiune" + ,,puternica, durabila", SCÂRBA = ,,aversiune" + ,,nestapânita" (+ ,,fizica sau morala"), REPULSIE ,,aversiune" + ,,instinctiva", $PICA_1$ = ,,ura" + ,,ascunsa, nemarturisita". Asemenea definitii sunt relevante tocmai pentru ca se diferentiaza precis cvasisinonimele, iar circularitatea nu mai este un defect.

2.5. Din cele discutate sub 2 rezulta ca definitiile lexicografice ale **denumirilor de sentimente** analizate au numeroase defecte (majoritatea reprezentate de diferitele tipuri de circularitate), care sporesc relativitatea interpretarii sensului acestui tip de abstracte[26]. Chiar daca delimitarile nu sunt întotdeauna usor obiectivabile, utilizarea unui mare si diferit numar de (cvasi)sinonime încarca inutil si derutant definitia lexicografica. În aceste conditii, se poate aprecia ca definirea sensului unor **denumiri de sentimente**, ca si a **abstractelor** în general este o problema dificila, ceea ce poate justifica parerea, dar si faptul ca s-a facut în mica masura analiza lor în câmpuri lexico – semantice[27].

3.0. În conditiile în care definitiile lexicografice ale unor **denumiri de sentimente** se dovedesc a fi deficitare sau insuficient de eficiente, ne intereseaza în ce masura definitiile semice pot fi mai avantajoase.

3.1. Au fost analizate semic[28]: AFECTIUNE, SIMPATIE, PRIETENIE, IUBIRE, caracterizate prin semele ,,afectiv – simpatetic"[29] si AVERSIUNE, ANTIPATIE, DUSMANIE, URA, pentru care sunt distinctive semele ,,repulsiv – advers"[30]. Aceste seme sunt incompatibile contrarii (notate SIC) si formularea lor are avantajul de a diferentia metalimba de limba si de a grupa perechi antonimice cu sensul comun ,,privitor la gradul de afectiune, afinitate"[31]. Alte diferente semantice sunt indicate precis si omogen prin diverse grade de ,,intensitate"[32]. Numai izolat se mai opereaza cu alte seme, cum ar fi ,,reciprocitatea". Analiza semica este prezentata sub forma urmatorului tablou[33]:

Lexeme	,,privitor la gradul de afectiune"	,,intensitate" non-int.	Int.I	int. II	int.III	reciprocitate	SIC afectiv	SIC advers
afectiune	+	+	–	–	–	–	+	–
simpatie	+	–	+	–	–	–	+	–
prietenie	+	–	–	+	–	+	+	–
iubire	+	–	–	–	+	–	+	–
aversiune	+	+	–	–	–	–	–	+
antipatie	+	–	+	–	–	–	–	+
dusmanie	+	–	–	+	–	+	–	+
ura	+	–	–	–	+	–	–	+

Confruntarea definitiilor semice cu cele lexicografice impune urmatoarele observatii:

– Semul comun ,,privitor la gradul de afectiune" este mai convenabil pentru ca angajeaza distinctii greu de facut în ce priveste **afectele** si **sentimentele**[34] si pentru ca evita confuziile dintre limba si metalimba.

– Microcâmpul[35] analizat este delimitat din câmpul mai larg al proceselor afective prin cele doua valori ale semului incompatibil contrariu ,,afectiv – simpatetic"/ ,,repulsiv – advers". Formularea acestor seme în termeni psihologici este

avantajoasa pentru evitarea circularitatii derutante constatate în definitiile lexicografice.

– Din varietatea diferentelor specifice existente în definitiile lexicografice, analiza semica selecteaza mai ales ,,intensitatea", ordonând precis gradele ei (de la ,,non – intensiv" la ,,intensiv" I, II, III). Compararea gradelor ,,intensitatii" **denumirilor de sentimente**, asa cum apar în definitiile lexicografice si în definitiile semice arata unele neconcordante: (a) în definitia lexicografica a cuvântului AVERSIUNE apare diferenta specifica ,,profunda", care nu corespunde marcii ,,non – intentiv", propusa de Sîrbu[36]; (b) pentru ANTIPATIE, definitia lexicografica nu da indicatii privind ,,intensitatea", ceea ce ar însemna ca e nemarcat din acest punct de vedere, iar analiza semica îl defineste ca ,,intensiv I". Ar rezulta ca pozitia celor doi termeni (AVERSIUNE – ANTIPATIE) în tabloul analizei semice ar trebui inversata.

Definitiile lexicografice pun însa în evidenta si alte informatii care ar trebui sa functioneze ca seme variabile distinctive în clasa analizata. Dintre acestea, analiza semica nu reda decât ,,reciprocitatea", distinctiva pentru PRIETENIE si DUSMANIE. În aceeasi masura, ar fi justificate si alte seme, precum ,,durabil" (distinctiv pentru ATASAMENT), ,,non – exteriorizat"[37], care diferentiaza pe PICA, de DUSMANIE[38].

– Unele (cvasi)sinonime lipsesc nemotivat din clasa analizata semic[39]. Ne referim la DRAGOSTE, care dezvolta exact aceleasi sensuri cu IUBIRE, chiar daca într-o alta succesiune. Analiza lor semica a neglijat dezambiguizarea polisemiei, netinând seama ca IUBIRE se defineste la sensul propriu ca ,,dragoste pentru o fiinta de sex opus", iar DRAGOSTE, la sensul propriu, desemneaza ,,un sentiment de afectiune în general". O mai strânsa corelare a definitiilor semice cu cele lexicografice ar fi în avantajul amândurora.

3.2. Compararea definitiilor lexicografice cu cele semice arata ca cele din urma sunt sau pot fi mult mai sistematice si mai relevante prin omologarea caracterizata si prin evidentierea diferentelor.

Astfel, s-ar putea diferentia cvasisinonimele care creeaza circularitati derutante în definitiile lexicografice, de ex.: SILA = GREATA = (DEZGUST), REPULSIE = ,,aversiune" + ,,instinctiva", RESENTIMENT = ,,dusmanie" + ,,provocata de amintirea unor neplaceri", URA = ,,dusmanie" + ,,intensitate mare".

Analiza semica simplifica, neglijeaza chiar o serie de componente ale sensului, mai ales atunci când ele se manifesta izolat, limitat în clasa (cum ar fi ,,durata", ,,exteriorizarea" sau ,,combinarea starilor afective") chiar daca diferentierea cvasisinonimelor din acest punct de vedere ar fi foarte importanta. Cu conditia de a cuprinde si aceste ,,neregularitati", analiza semica se dovedeste mai eficienta în descrierea riguroasa în clase lexico – semantice.

4.0. Dificultatile interpretarii semantice riguroase a **denumirilor de sentimente** conduc la cautarea unor noi solutii de identificare a sensurilor prin analiza contextuala. Se poate face acest lucru fie prin reconsiderarea unor analize contextuale mai vechi[40] (4.1), fie prin propunerea unor noi modalitati de definire contextuala[41], în corelatie cu informatiile lexicografice[42] (4.2).

4.1. Analiza contextuala a substantivelor IUBIRE si URA prezinta un mare numar de contexte compatibile, clasificate dupa modalitatile de exprimare[43] si dupa relatiile sintactice (element determinat sau determinant)[44], fara ca aceste criterii sa fie delimitate explicit. Consecintele semantice ale analizei contextuale sunt urmarite cu totul izolat[45] si din aceasta perspectiva vom reinterpreta unele dintre contexte (IUBIRE/URA + adjectiv). Se delimiteaza contexte comune substantivelor IUBIRE si URA (I) sau proprii numai unuia dintre aceste substantive (II).

I. Marea varietate a adjectivelor care se combina atât cu URA, cât si cu IUBIRE se poate clasifica în functie de efectul semantic general pe care îl exprima privitor la stari afective determinate (emotii, sentimente):

(a) adjective care exprima, la modul general, ,,modalitatea de manifestare a sentimentelor" sau ,,exteriorizarea" de ex. IUBIRE/URA *vadita*, *fatisa*/ *ascunsa*, *tainica*.

(b) adjective ca *puternica*, *mare*, *enorma*, *nemarginita* sau *vaga*, obisnuita calificа sub aspectul ,,gradului de intensitate" substantivele IUBIRE si URA.

(c) se desemneaza ,,durata" sentimentului (IUBIRE/URA) prin adjective ca *vesnica*, *scurta*.

II. Adjectivele care califica numai unul dintre cele doua substantive (IUBIRE/URA) se pot grupa în urmatoarele clase:

– cu substantivul IUBIRE se combina:

(a) adjective care desemneaza ,,tipul (de iubire)"[46]: *materna*, *parinteasca*, *sfânta*, *frateasca*.

(b) adjective care indica o ,,interpretare deosebita (mare)": *ardenta*, *fierbinte*, *profunda*.

(c) adjective care califica diverse ,,forme (pozitive) de manifestare" a IUBIRII: *scumpa*, *dulce*, *duioasa*, *pasionata*, *curata*, *sincera*, *gingasa* s. a.

– Adjectivele care se combina numai cu substantivul URA sunt mult mai putin variate semantic, exprimând, în general, ,,aprecieri negative" (inclusiv ,,intensitatea"), cum ar fi: *înversunata*, *ireconciliabila*, *necrutatoare*, *salbatica*, *cumplita*, *îngrozitoare*, *atroce*, *groaznica* s.a.

Din perspectiva relevantei semantice, analiza de mai sus intereseaza fie: (a) pentru ca diferentiaza în si prin context sensul exact al substantivelor IUBIRE si URA (v. II a), fie (b) pentru ca sfera semantica generala careia îi apartin adjectivele desemneaza calificari ale sentimentului care corespund unor trasaturi distinctive ale acestora[47]. Astfel spus, analiza paradigmatica si cea sintagmatica se completeaza reciproc, pentru ca cea din urma reia precizând, insistând valori deja exprimate de prima dintre ele. Aceasta insistenta semantica, de multe ori redundanta se explica, poate, prin nevoia de a compensa imprecizia sensului denumirilor de sentimente.

4.2. Analiza definitiilor lexicografice din DEX '96 ale unor **denumiri de sentimente** impune atentiei, prin regularitatea

lor, informatii privind obiectul starii afective, dupa formula ,,sentiment + fata de (pentru) cineva (persoana) si/sau fata de (pentru) ceva (un lucru)". Aceasta maniera de definire corespunde definitiilor actantiale, propuse ca solutie lexicografica în general[48] sau în definirea unor **sentimente**, alaturi de analiza semica[49].

Desi, în general, definitiile actantiale se dau verbelor[50], credem ca putem extinde aplicarea lor la **denumirile de sentimente** pentru ca multe **abstracte** sunt deverbative[51] sau prezinta calitati care le apropie mult de verbe si adjective[52]. De aceea se apreciaza[53] ca **abstractele** au un continut tipic predicativ, justificându-se astfel apropierea lor de verb si, implicit, definirea lor actantiala[54]. Exista însa autori[55] care definesc explicit sentimentele prin actanti, fara a face corelatii cu verbul.

Am stabilit actantii[56] necesari **denumirilor de sentimente** adaptând dupa modelele existente[57] informatiile oferite constant de definitiile lexicografice românesti: A_1 – este cel care manifesta **sentimentul**, care s-ar putea numi **agent**[58] si care este întotdeauna animat – uman; A_2 este cel spre care se îndreapta **sentimentul** si ar putea fi numit **pacient**[59], unde A'_2 este animat – uman (persoana), A''_2 este animat uman de sex opus, A'''_2 – animat non – uman si A^{iv}_2 – inanimat.

Denumirile de sentimente se pot defini actantial dupa urmatorul model[60]:

A_1 { are / manifestă } { un sentiment (IUBIRE, DRAGOSTE ...) } { față de / pentru } A_2

dar şi : SENTIMENTUL (IUBIREA, URA...) } este a(l) lui A_1 față de A_2

4.3. Termenii clasei analizate se diferentiaza precis prin definitii actantiale care îi grupeaza în câteva categorii, în functie de natura lui A_2, pentru ca **agentul** este, în general, animat – uman.

(a) Pentru mai multe **denumiri de sentimente**, A_2 poate fi atât animat – uman (A'_2), animat non – uman (A''_2), cât si inanimat (A^{iv}_2):

Băiatul / Fata / Copilul / ... } (A'_1) manifestă / are { DRAGOSTE, ATRACȚIE, URA, AVERSIUNE, DEZGUST, SCÂRBĂ, SILA } { față de / pentru } { cineva (A'_2), profesorul său, acest vecin } { față de / pentru } { ceva (A^{iv}_2), învățătură, minciună, mâncare, carte }

Compatibilitatea cu A_2 animat non – uman A_2) este manifestata numai de câteva **denumiri de sentimente**:

Băiatul / Fata / Copilul / ... } (A'_1) manifestă / are { DRAGOSTE, ATAŞAMENT, AVERSIUNE, AFECȚIUNE } { față de / pentru } { A'''_2, pisica sa, câinele său }

(b) Unele **denumiri de sentimente** se definesc precis prin exclusivitatea combinarii cu un substantiv animat – uman (A'_2).

Baiatul / Fata / Copilul / ... } (A'_1) manifesta / are { AFECTIUNE, SIMPATIE (s. 1), PRIETENIE, ANTIPATIE, RESENTIMENTE, DISPRET, DUSMANIE } { fata de / pentru } { cineva (A'_2), colegul sau, fratele sau, vecina sa }

(c) A_2 individualizat printr-o persoana de sex opus lui A''_1 (A''_2) este o modalitate de definire precisa pentru câteva **denumiri de sentimente**:

Băiatul, Ion, Maria } (A'$_1$) manifestă { IUBIRE (s. 1), DRAGOSTE (s. spec.) } { față de, pentru } Maria, Ion — A'''$_2$

(d) Dupa informatiile lexicografice, putine **denumiri de sentimente** au un **pacient** inanimat (A$^{iv}_2$), iar situatiile sunt, în oarecare masura discutabile:

Baiatul, Fata } (A'$_1$) manifesta { ÎNCLINARE (s. fig.), ÎNCLINATII (s. fig.) } { fata de, pentru } ceva (A"$_2$), învatatura, pictura, carte, ...

(e) Numai câteva definitii lexicografice nu dau indicatii utile pentru o definitie actantiala, desi acest lucru era posibil:

– Definitia lexicografica a cuvântului DUSMANIE da indicatii contextuale contradictorii: mai întâi ,,ura pentru cineva sau ceva (subl. n.)" si apoi, se reia definitia prin ,,relatii pline de ura între persoane (subl. n.)". De fapt, numai a doua definitie este valabila[61], ceea ce integreaza termenul în categoria (b), **pacientul** fiind numai animat – uman (A"$_2$):

Baiatul, Fata, ... } (A$_1$) manifesta DUSMANIE { fata de } cineva (A'$_2$), colegul sau, vecina sa

– Definitia lexicografica a cuvântului OSTILITATE nu indica în nici un fel **pacientul**, care, de fapt, e limitat la animat – uman (A'$_2$), deci termenul intra tot în categoria (b):

Baiatul, Fata, ... } (A$_1$) manifesta OSTILITATE { fata de } cineva (A'$_2$), colegul sau, vecinii sai

– Pentru ATASAMENT, definitia lexicografica indica **pacientul** sub forma ,,pentru cineva sau ceva", dar exemplele cu A$^{iv}_2$ (pentru ceva) sunt destul de greu de gasit:

Baiatul, Fata, ... } (A'$_1$) manifesta ATASAMENT { pentru } ceva (A$^{iv}_2$), carti, scoala

4.4. Corelarea definitiilor actantiale cu cele lexicografice a pus în evidenta o modalitate precisa si generala (fara lacune) de definire a **denumirilor de sentimente**. Aceasta maniera de definire este strict relevanta pentru clasele precis definite prin restrictii contextuale (b, c). Desemnarea neechivoca si consecventa a actantilor este în avantajul precizarii sensului, fara a substitui modalitati de definire a lui. Ordonarea actantilor în pozitie fixa ar permite compararea si diferentierea clara a relatiilor de sens.

5. Analiza lexico – semantica, contextuala, lexicografica a unor **denumiri** de sentimente a aratat ca în practica analizei lingvistice, multe teze teoretice nu se pot justifica decât partial. La nivelul clasei analizate a rezultat ca polisemia (destul de bine reprezentata) se dezvolta dupa un model destul de uniform, fie prin trecerea de la un sentiment la altul, prin generalizare sau specializare (polisemia statica), fie prin trecerea de la **abstract** la **concret**, si invers (polisemia dinamica). În aceste conditii, deficientele definitiilor lexicografice sunt partial justificate de ,,alunecarea" sensului, iar evitarea si precizarea (cvasi)sinonimelor ar fi o cerinta care s-ar impune mai mult decât în alte situatii. Definitiile semice prezinta un grad sporit de precizie (chiar si prin faptul ca se evita clasarea prin ,,sentiment"/ ,,stare"/ ,,manifestare" s.a.) utilizând semul comun ,,privitor la gradul de afectivitate" si pentru ca sunt prezentate ordonat, riguros, relevant valori distinctive precum ,,intensitatea"). Simplificarea excesiva a definitiilor semice prin neglijarea unor caracteristici prezente izolat ca distinctive numai pentru unii termeni este însa o carenta a acestui tip de definitie. Chiar si analiza limitata a unor clase de contexte specifice unor **nume de sentimente** (IUBIRE, URA + adjectiv) arata ca aceasta maniera de studiu poate avea relevanta semantica, contribuind la dezambiguizarea sensului si exprimând suplimentar pe cale sintagmatica o serie de trasaturi paradigmatice (,,tipul de sentiment", ,,intensitatea", ,,formele de manifestare", ,,exteriorizarea"). La modul concret, rezulta ca analiza contextuala a substantivului IUBIRE prezinta aspecte diverse, mult mai importante pentru caracterizarea semantica decât în cazul substantivului URA, ceea ce înseamna ca rezultatele analizei contextuale pot prezenta interes inegal de la un cuvânt la altul.

Definitiile actantiale ale **denumirilor de sentimente** ofera o modalitate coerenta, consecventa de descriere a sensului (desi numai unele dintre situatiile delimitate sunt strict relevante semantic (când A_2 este animat – uman sau animat uman de sex opus). Acest mod de definire nu suplineste însa definitia semica (semantica).

Prin analizele prezentate credem ca s-a demonstrat si sustinut teza dificultatilor definirii sensului **abstractelor**, situatie care atrage o serie de consecinte teoretice si practice. Necesitatea complinirilor metodologice, dintr-o perspectiva poststructurala mai larga, desi ar parea eclectica pare sa se impuna în **descrierea denumirilor** de sentimente. Evident ar fi interesant de urmarit în ce masura observatiile facute aici sunt valabile si pentru alte clase din acest câmp.

---

1 Adoptam parerea celor care considera abstracte cuvintele cu sens imaterial, exprimând o notiune pur mentala, cum ar fi numele de actiuni si de stari, sentimentele, emotiile, atitudinile s.a. Dintre acestea vom analiza aici numai o clasa de **denumiri ale sentimentelor** (v. la 0.2).

2 J. Picoche (1992 - b) p. 104 considera abstractele cuvinte lipsite de substanta, ,,mari cuvinte vide". Numai cuvintelor concrete li se atribuie o complexitate semantica mai mare si implicit, o polisemie mai bogata, ceea ce atrage interpretarea inversa pentru **abstracte**.

3 Criteriul vechimii în limba este corelat cu polisemantismul atunci când se stabileste apartenenta la fondul principal lexical sau la vocabularul reprezentativ, v. M. Sala (1988).

4 F. Rastier (1994), p. 62.

5 Delimitarea - polisemiei dinamice de cea statica este sustinuta în diverse lucrari de J. Picoche (1986), p. 63–64, (1993), p. 103, 139 –140 si, mai ales, (1995-b). Pentru relatia abstract/ concret, foarte importanta pentru polisemia dinamica, v. si Picoche (1986), p. 41, 63–63, 107–112, (1993), p. 115–130, Picoche-Honeste (1993), p. 163–171. Se insista asupra importantei polisemiei pentru a determina specificul limbilor, J. Picoche (1993), p. 103 (1995-a), p. 124 si, cu precadere asupra importantei polisemiei dinamice (metaforice) din acest punct de vedere, J. Picoche - M. L. Honeste (1993), p. 171.

6 T. Slama-Cazacu (1958), p. 807, 809 remarca relativitatea distinctiei dintre abstract si concret. P. Miclau (1961), p. 17–19 si (1977), p. 71–75 distinge grade de abstractizare si diferente între partile de vorbire din acest punct de vedere. M. Van-Peteghem (1992), p. 357 s.a. propune distinctii ale **abstracte**lor în functie de aspecte semantico - referentiale si morfologice.

7 DEX - 96 Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 1996 de un colectiv sub conducerea lui I. Coteanu si L. Mares.

8 Desi între termenii mentionati exista diferente semantice importante.

9 Circularitatea în lexic (si, implicit a definitiilor) poate fi o situatie obiectiva, v. M. Nicolescu (1968), S. Marcus (1970), F. Rastier (1994), p. 49. J. Picoche (1992-a), p. 147 considera circularitatea atât ca o situatie obiectiva în lexic cât si ca un defect al dictionarelor, aspecte pe care analiza semantica trebuie sa le distinga cu atentie.

10 V. H. Geckeler (1976), p. 236, (1983), p. 98 - 105 si A. Bidu - Vranceanu (1968), p. 15.

11 Ne referim la analiza semica a unor denumiri de sentimente efectuata de R. Sîrbu (1977), p. 189–202.

12 R. Sîrbu (1977), p., 202–237.

13 Cum ar fi definitiile actantiale, v. J. Picoche (1995-c), p. 67–76.

14 V. M. Van Peteghem (1992), p. 357 s.u.

15 Pe linia eterogenitatii formale a abstractelor (v. si nota 14), clasa analizata se compune din cuvinte – baza (**ura**, **sila**, **pica**, **dragoste**, **vrajba**), derivate cu sufixe (**prietenie**, **dusmanie**, **iubire**), si neologisme (**afectiune**, **aversiune**, **antipatie**, **ostilitate**, **atasament**, **simpatie**, **ranchiuna**, **tandrete**). V. si C. Stan (1992–1993), p. 15–16.

16 Celelalte sunt derivate cu sufix sau neologisme, v. nota 15.

17 De mentionat ca etimoanele franceze ale cuvintelor românesti **antipatie**, **aversiune**, **ranchiuna** sunt si ele monosemantice, spre deosebire de etimoanele cuvintelor resentiment, atasament, tandrete.

18 Vom nota sensurile s. 1, s. 2, chiar daca dictionarele nu le diferentiaza astfel.

19 Sinecdoca este considera un tip de metonimie, v. M. Mancas, articolul respectiv din DSL, ceea ce ne permite sa interpretam sensurile obtinute astfel ca polisemie statica. Mentionam ca J. Picoche (v. nota & 5) nu face precizari în acest sens.

20 Ramâne de verificat situatia celorlalte ,,microcâmpuri" ale denumirilor de sentimente (v. R. Sîrbu (1977), p. 190–193) sub aspectul relatiilor dintre monosemie/ polisemie si al tipurilor de polisemie.

21 În ce priveste definirea si delimitarea denumirilor de sentimente v. F. Rastier (1995), p. 238–240. V. de asemenea, op. cit., p. 237 problema criteriilor care au actionat în timp în ce priveste formularea sentimentelor (polisemia fr. **sentiment** în corelatie cu ,,cucerirea interioritatii"). F. Rastier (1995), p. 246 trage concluzia ca ,,o cultura transforma afectele în sentimente".

22 Unele definitii lexicografice creeaza probleme sub aspectul interpretarii în raport cu criteriile stiintifice. De exemplu, **sila** este definit în dictionare prin cvasisinonimie – ,,sentiment de dezgust", iar MAN. PSIH. X., p. 121 -**dezgustul** este clasificat ca ,,o ,,emotie curenta" (la fel si **dispret**). S-ar putea considera ca se respecta datele stiintifice doar daca avem în vedere precizarea ca ,,sentimentele sunt trairi afective intense, de durata, stabile, rezultate din emotii repetate (subl. n.)". Pe de alta parte, cvasisinonimul din parafraza lexicografica, **dezgust** are genul proxim **aversiune**, care, la rândul lui e definit prin **dezgust**, ceea ce duce la o circularitate totala, fara nici o definitie explicita. Apoi expresia ,,sentiment de" este inutila atunci când se suprapune cu un (cvasi)sinonim, spre deosebire de situatiile în care este strict necesar, ca în ,,sentiment de inferioritate" (unde inferioritate singur înseamna altceva).

23 Interpretare mai putin convingatoare în cazul unui cuvânt ca **ura**, definit ca ,,sentiment de" + ,,dusmanie" + ,,puternica, nestapânita"; indicatiile privind ,,gradarea sentimentului" sunt relevante în ce priveste diferentierea de cvasisinonimul **dusmanie**.

24 Mentionam ca **simpatie** (ca si **antipatie**) sunt considerate de MAN. PSIH. X ca emotii curente, nu ca sentimente, v. si nota 22.

25 **Atractie** (s. 2) este definit ca ,,înclinare puternica", **înclinare** (s. fig.) este definit prin ,,vocatie, dispozitie", iar **afinitate** ,,potrivire între oameni sau manifestarile lor". Aceste definitii indica mai putin stari afective si mai curând rezultatele lor.

26 Asa cum arata M. Van Peteghem (1992), p. 358, **abstractele** nu sunt autoreferentiale, ceea ce nu avantajeaza interpretarea precisa a sensului.

27 V. si nota 10.

28 V. R.Sîrbu (1977), p. 194–196.

29 R. Sîrbu (1977), p. 194–195.

30 Id., ibid.

31 Pastram formularea semului comun data de Sîrbu, unde, din nou, enumerarea **afectiune**, **afectivitate** nu este avantajoasa decât daca intentia ar fi sa se cuprinda nediferentiat afectele. Mentionam ca în MAN. PSIH. X., p. 115–128, numa **prietenie**, **iubire** si respectiv **dusmanie**, **ura** (din clasa analizata) sunt sentimente.

32 Psihologia acorda importanta diferentierii prin ,,grade ale intensitatii" afectelor (intens/ foarte intens/ mai putin intens, MAN. PSIH., p. 121–122), distinctie care nu este facuta sistematic în definitiile lexicografice (unde ,,intensitatea în grad mare" poate fi desemnata prin ,,profund, nestapânit, puternic").

33 R. Sîrbu (1977), p. 194.

34 Vezi notele 22, 24 în ceea ce priveste diferentele de interpretare ca sentimente sau emotii dintre definitiile lexicografice si cele stiintifice. V. si clasificarea facuta de Rastier (1995), p. 239, dupa criterii mai complexe. Dintre termenii analizati aici **dezgust**, **dispret** apar în categoria I, clasa 2 (sentimente ontice, adica sentimente care privesc umoarea în general sau afectivitatea), **afectiune**, **prietenie**, **dragoste**, **antipatie**, **aversiune**, **simpatie**, **ranchiuna** sunt încadrate în categoria II (sentimente relationale).

35 Denumire utilizata de R. Sîrbu (1977), p. 192.

36 R. Sîrbu (1977), p. 195.

37 ,,Exteriorizarea" manifestata ,,negativ" corespunde informatiilor lexicografice ,,ascuns, nemarturisit".

38 Atât ,,durata" cât si ,,exteriorizarea" afectelor sunt criterii de caracterizare stiintifica, v. MAN. PSIH. X, p. 121–122.

39 Se mai includ în aceasta clasa si VRAJMASIE (definit prin ,,dusmanie si cearta"). În cazul lui VRAJMASIE, combinatia elementelor din definitie e interesanta pentru ,,aprecierea gradului de intensitate", iar pentru VRAJBA se indica o relatie afectiva mai complexa. Ambiguitatile din definitiile lexicografice explica, probabil, excluderea acestor termeni din analiza semica. În aceeasi situatie este si sensul cuvântului TANDRETE.

40 R.Sîrbu (1978), p. 202–218 face analiza contextuala (numita distributiva) a substantivelor **iubire** si **ura**.

41 J. Picoche (1995), p. 67 s.u. propune definitiile actantiale ca maniera curenta într-un dictionar al cuvintelor cu frecventa mare; actantii (într-o interpretare extinsa) desemneaza orice functie semantica esentiala, notata stabil si constant într-un dictionar (id., p. 73–74). În ce priveste definitiile actantiale ale substantivelor românesti postverbale, v. si C. Stan (1995), p. 32–34. V. si definirea actantiala a unor **abstracte** la F. Rastier (1998), p. 225.

42 În ce ne priveste pornim de la valorificarea unor informatii contextuale date de DEX 96, care caracterizeaza aproape constant sentimentele prin indicatia ,,fata de (pentru) cineva si/ sau ceva".

43 De exemplu, Ant(onim) + de + locut(**ura de moarte**), adjectiv sau participiu + de + Ant (**rapus de ura**/ **înflacarat de iubire**). Ant + S (**iubirea fratelui**, **ura dusmanului**), v. R. Sîrbu (1978), p. 208, 209.

44 Substantivele **iubire** si **ura** apar ca elemente determinate în grupul nominal (clasele I, II, VII, VIII), ca determinanti ai unui substantiv (clasele III, IV) sau ai unui verb (clasele V, VI, X, XI), v. R. Sîrbu (1977), p. 207–215. Dupa cum se poate vedea, ordinea claselor este aleatorie, netinând seama strict de distinctiile sintactice.

45 Datele semantice în interpretarea contextuala sunt mentionate izolat, de exemplu când se indica cu ce contexte este incompatibil **ura**, ce categorii semantice ale verbului admit formula Vb + Ant, cum ar fi ,,a ascunde un sentiment" – **a tainui**, **a ascunde**, **a masca**; verbe care exprima atitudini – **a primi cu ura**, **cu dragoste**, v. R. Sîrbu (1978), p. 111–112.

46 Prin aceste adjective se face, de fapt, dezambiguizarea sensurilor cuvântului polisemantic **iubire**, determinarile fiind specifice sensurilor lui secundare. De fapt, aceasta maniera de analiza vizeaza ceea ce F. Rastier (1995), p. 240 numeste co-ocurenta lexicala (pentru a evita ambiguitatile termenului context).

47 Vezi situatiile si exemplele de la 2 si 3. Vezi si F. Rastier (1995), p. 238 care considera ca **sentimentele** pot fi clasate dupa doua criterii: (1) dupa structura lor actantiala si (2) dupa taxemele în care sunt indexate.

48 V. J. Picoche (1995-c), p. 68 care propune o considerare mai larga a ,,complementelor esentiale", numite actanti pentru a desemna orice functie semantica esentiala, notata simbolic (id. p. 73). Vezi si G. Pana-Dindelegan, articolul ACTANT, în DSF.

49 Vezi nota 48 în ce priveste teoria sustinuta de Rastier.

50 Parere sustinuta de majoritatea lingvistilor. F. Rastier (1995), p. 225 propune (fara justificari) definitii actantiale si pentru substantive.

51 Sunt în aceasta situatie nu numai numele de actiune, v. C. Stan (1995). Din clasa analizata de noi, numai **iubire** si **dezgust** sunt clar deverbative.

52 V. M. Van Peteghem (1992), p. 357.

53 M. Van Peteghem (1992), p. 358 considera ca **abstractele** sunt nominalizari ale continuturilor predicative. Vezi în acest sens si C. Stan (1992–1993).

54 J. Picoche (1995-c), p. 69 da definitii actantiale unor nume ca fr. **douleur**, considerat ca o nominalizare pentru ,,avoir/ faire mal": se propun trei actanti: ,,o fiinta animata dotata cu simturi", ,, o parte a corpului acestei fiinte", si ,,cauza a ceea ce resimte aceasta fiinta". Pentru **interêt** se da aceeasi definitie actantiala ca pentru **intéresser**: I un subiect are un profit financiar din ceea ce îl intereseaza, II un subiect are un profit practic din ceea ce îl intereseaza si III un subiect are un profit intelectual din ceea ce îl intereseaza (p. 72).

55 F. Rastier (1995), p. 238 indica în definitia actantiala a sentimentelor un ego pasiv, reflexiv, sau activ fata de una sau mai multe fiinte sau fata de unul sau mai multe obiecte.

56 Actantii se diferentiaza ca **agent**, **pacient**, **beneficiar** (vezi G. Pana-Dindelegan, articolele respective din DSL), J. Picoche (1995-c) desi mentioneaza aceasta diversificare (la care o adauga si pe cea de **destinatar**) evita sa foloseasca în definitiile concrete aceste denumiri, preferând redarea prin simboluri.

57 Vezi notele 51, 55.

58 Denumirea de **agent** ar corespunde fiintei careia îi apartine **sentimentul**, numita ego de Rastier (1995), p. 225, J. Picoche (1995-c) atribuie **abstractelor** un actant uman ca subiect sau agent.

59 Daca avem în vedere ca **sentimentul** se manifesta fata de cineva sau de ceva, acestia din urma suferind actiunea, A_2 poate fi considerat **pacient**, dupa formula **Iubesc ceva**, **Am iubire fata de cineva** (**ceva**).

60 O alta varianta a definitiei actantiale ar fi: IUBIREA **baiatului (A_1) pentru/ fata de A_2,** unde **agentul** poate fi reprezentat nu numai printr-un substantiv în nominativ **(baiatul A_1) iubeste A_2 (fata/ pisica/ cartea).**

61 **Agentul** animat non – uman ar putea fi admis în unele constructii metaforice, de exemplu, **pisica manifesta dragostea fata de stapân**.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

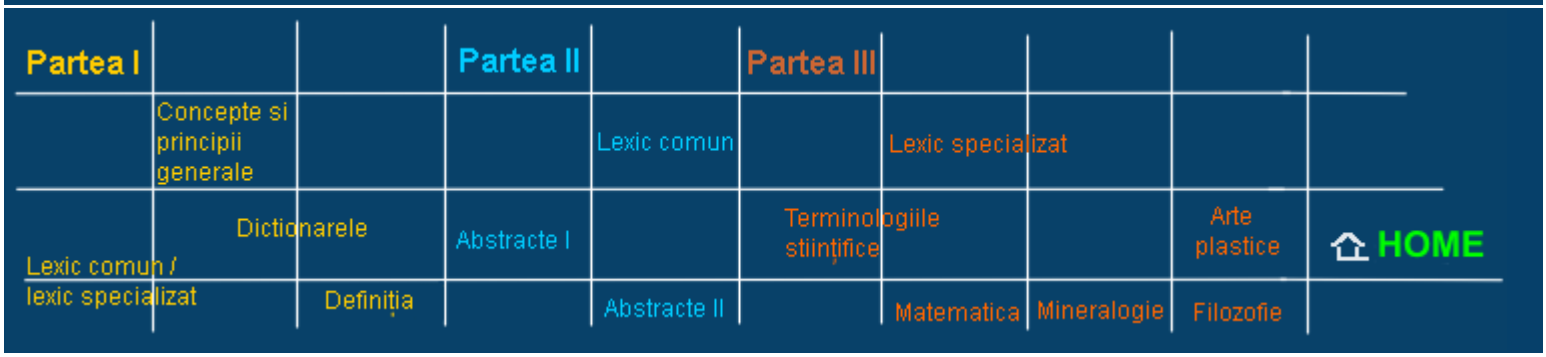

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

BIDU VRANCEANU, ANGELA (1986), **Structura vocabularului limbii române**, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti.

GECKELER, HORST (1976), **Semantica estructural y teoria del campo lexico** Editorial Gredos, Madrid.

GECKELER, H. (1983), La structure du lexique, în „**Quaderni di Semantica**" (Bologna), anno IV, no. 1.

MARCUS, SOLOMON (1970), Définitions logiques et définitions lexicographiques, în „**Langages**" (Larousse), no. 19.

MICLAU, PAUL (1961), Abstract si concret în limba, în **Probleme de lingvistica generala**, vol. III, Ed. Acad. RPR, Bucuresti.

MICLAU, P. (1977), **Semiotica lingvistica** (cap. III), Editura Facla, Timisoara.

NICOLESCU, M. (1968), Probèmes du dictionnaire axiomatique, în „**Cahiers de linguistique théorique et appliqués**" (Ed. Acad. Rom.).

PICOCHE, JACQUELINE (1986), **Structures sémantiques du lexique français**, Ed. Nathan, Paris.

PICOCHE, J. (1992-a**), Précis du lexicologie française**, Nathan Ed., Paris.

PICOCHE, J. (1992-b), Analyse sémantique de la phrase, în **Les noms abstraits**, **histoire et théories**. Actes du Colloque de DunKerque, sept. 1992, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaire du Septentrion.

PICOCHE, J. (1993), **Didactique du vocabulaire français**, Nathan, Ed., Paris.

PICOCHE, J. (1995-a), Combien-y-a-t-il de **coeurs** en français?, în „**Lanque française**" (Larousse), nr. 105 (**Grammaire des sentiments**).

PICOCHE, J. (1995-b), Lexicographie théorique et appliquée: un dictionnaire des mots de haute fréquence, la **Simposio de lexicografia actual**, Santiago de Compostela, 9–11 sept. 1995.

PICOCHE, J. (1995-c), Définitions actancielles, în „**Cahiers de lexicologie**" (Didier Erudition), nr. 66.

PICOCHE, J.-HONESTE, MARIE-LUCE (1993) , L'expérience de l'espace et sa symbolisation vue à travers la polysémie des mots **bord et côté**, în „**Faits de langue**", no. 1.

RASTIER, FRANÇOIS (1994), **Sémantique pour l'analyse**, avec la collaboration de A. Abeillé. M. Cavazza, Masson, Ed., Paris.

RASTIER, FR. (1995), L'analyse thématique des données textuelles. L'exemple des sentiments, în „**Etudes de sémantique lexicale**", (Didier Erudition), Paris.

SÎRBU, RICHARD (1977), **Antonimia lexicala în limba româna**, Editura Facla Timisoara.

SLAMA - CAZACU, TATIANA (1958), Despre ,,cuvintele concrete" si ,,cuvintele abstracte" în **Omagiu lui Iorgu Iordan**, Editura Academiei RPR, Bucuresti.

STAN, CAMELIA (1992 - 1993), Aspecte ale nominalizarii în limba româna, în ,,**Analele Universitatii Bucuresti, Limba si Literatura Româna**" an XLI - XLII.

STAN, C. (1995), Substantivele românesti postverbale. O ipoteza sintactico - semantica, în ,,**Analele Universitatii Bucuresti**", an XLIV.

VAN PETEGHEM, MARLLEEN (1992), Attributs nominaux à substantif noyau abstrait, în N. Flaux, M. Glatigny, D. Samair, **Les noms abstraits. Histoire et theories**, Actes du Colloque de Dunkerque, sept. 1992, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaire du Septentrion.

DSL, ANGELA BIDU-VRANCEANU, CRISTINA CALARASU, LILIANA IONESCU- RUXANDOIU, MIHAELA MANCAS, GABRIELA PANA-DINDELEGAN, **Dictionar de stiinte. Stiinte ale limbii**, Editura Stiintifica, Bucuresti, 1997.

MAN. PSIH. X , PAUL POPESCU-NEVEANU, NELU ZLATE, TINCA CRETU, **Psihologia** clasa a X-a, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1996.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

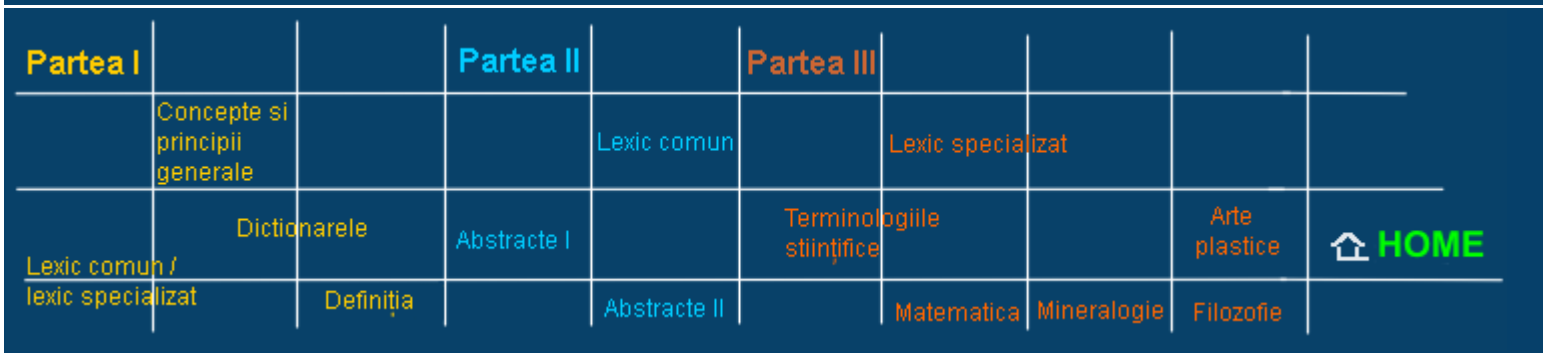

Bibliografie

ABSTRACTE II

0.1. Analiza mai multor clase de **abstracte** din diverse perspective metodologice verifica o serie de observatii privind definirea lexico-semantica si contextuala a acestui tip de cuvinte din lexicul comun[1]. Am întreprins analiza unor (sub)clase de **abstracte**[2] din diferite perspective metodologice pentru a urmari posibilitatea extinderii observatiilor privind alte clase de **abstracte**.

În general, s-a pornit de la constatarea ca majoritatea studiilor de semantica moderna au evitat analiza **abstractelor** din cauza dificultatilor de interpretare a sensului lor. Dintre diversele concluzii la care am ajuns, retinem aici necesitatea complinirilor metodologice dintr-o perspectiva post-structuralista mai larga. Confirmarea numai partiala a tezelor teoretice si metodologice în cazul (sub)clasei de **abstracte**[3] descrise anterior (pe care o vom nota $N_{af\ I}$ [4]) impune extinderea analizei la cel putin înca o (sub)clasa. Aceasta va fi notata $N_{af\ II}$ si e constituita din: MULTUMIRE, BUCURIE, VESELIE, FERICIRE; NEMULTUMIRE, TRISTETE, AMAR(ACIUNE), DURERE, JALE, NEFERICIRE[5]. Definitiile lexicografice si semice ale termenilor din N_{afII} obliga la includerea în aceeasi (sub)clasa si a altor unitati: NENOROCIRE, SUPARARE, NECAZ, DEZOLARE, DEPRIMARE, DEPRESIE, (NE)PLACERE, (IN)SATISFACTIE.

0.2. S-a apreciat ca unul dintre motivele pentru care **abstractele** prezinta dificultati în definire este faptul ca nu au un referent prototipic valorizat ca sens[6]. Astfel, se considera ca **abstractele** de tipul DRAGOSTE, DREPTATE s.a.[7] corespund unor entitati care nu au nici o dimensiune fizica (spre deosebire de **concrete**[8]). De aceea, unii autori propun principiul tangibilitatii (ca o conditie a accesibilitatii sensului[9]), principiu care ar trebui extins la toate categoriile de cuvinte. În cazul **abstractelor**, elementele care contribuie la dobândirea tangibilitatii (si, implicit, a accesibilitatii) sunt formele sonore sau scrise asociate cu un sens, altfel spus cuvintele ca semne lingvistice. Se afirma explicit ca nu s-ar putea prezenta notiunea de „dragoste" fara ajutorul cuvintelor (fr. **amour**, rom. **dragoste**), numirea oferind conceptului tangibilitate[10]. Este unul dintre motivele care justifica necesitatea acordarii unei atentii sporite studiului sensului **abstractelor**. Se impune chiar efectuarea analizei cu diverse mijloace lingvistice, ceea ce ne propunem în studiul de fata.

Pentru a suplini absenta referentului în cazul **abstractelor** (conditie implicita în atingerea tangibilitatii si accesibilitatii sensului) s-au propus mai multe solutii. Una dintre ele se refera la constituirea unui referent eventual[11], în absenta unui referent fix[12]. O solutie paralela si independenta[13], dar care ar putea fi pusa în legatura cu referentul eventual priveste delimitarea unor categorii prereferentiale[14] (opuse celor referentiale si semantice), bazate pe consideratii pragmatice si culturale asupra lucrurilor si fenomenelor. O asemenea interpretare ar fi fireasca în cazul **abstractelor** analizate (procese afective), unde rolul subiectiv (individual)[15] este evident chiar la nivelul definitiilor lexicografice[16] care prezinta frecvent „alunecari" de sens.[17]

0.3. Tot în directia interpretarii mai riguroase a sensului **abstractelor** intereseaza delimitarea unor (sub)clase[18], cum ar fi: actiune/stare/eveniment[19], dar, mai ales, **nume de sentimente** (cum ar fi DRAGOSTE, URA, BUCURIE) si **nume de atitudine** (ca OSTILITATE, AFECTARE, NERVOZITATE[20]). Pentru delimitarea ultimelor doua categorii[21] intereseaza posibilitatea de a utiliza criterii lingvistice, materializate mai ales la nivelul contextelor specifice. Retinem câteva dintre contextele caracteristice[22] pentru N_{af} propuse pentru limba franceza[23] si partial acceptate de limba româna: (1) a simti +

N_{sent} sau compatibilitatea cu sintagma *un sentiment de*[24]; (2) N_{sent} +genitiv subiectiv al unui nume de persoana (DRAGOSTEA, URA, FERICIREA mamei/omului ...); (3) combinarea cu verbul suport **a avea** (fr. **avoir**) sau **a simti**[25] (fr. **éprouver**, **ressentir**[26]).

Alte criterii, mai putin lingvistice si nu suficient de clare încearca sa delimiteze **sentimentele de atitudini**[27]. Ultimele sunt precis caracterizate: se bazeaza pe proprietati tranzitorii, care sunt însa aratate (exteriorizate)[28], voite sau constiente (ceea ce le apropie de actiuni, considerate agentive). În schimb, **sentimentele** nu au, implicit, toate aceste caracteristici fiind inaccesibile[29] si sunt, din aceasta cauza, greu de analizat. Interpretarea **numelor de sentimente** ca non-agentive[30] ar face sa fie asimilate cu **starile**[31] si ar facilita caracterizarea lor lingvistica. Toate aceste sugestii de cercetare sunt aplicate numai partial, iar observatiile facute nu duc la concluzii ferme[32].

0.4. Toate solutiile propuse în directia obtinerii unor definitii mai precise ale **vocabularului afectivitatii** (printre care si N_{af}) impun acordarea unui rol sporit contextului. Rezulta de aici întrebarea daca se mai poate vorbi de independenta semantica sau de un sens predictibil[33] care sa conditioneze o parte din interpretarea contextuala. Astfel spus, trebuie lamurit care e raportul dintre sens si context în cazul **abstractelor** analizate ($N_{af\ I,\ II}$). La aceasta întrebare vom încerca sa raspundem, macar partial, prin analiza întreprinsa.

1.1. Din (sub)clasa $N_{sent\ II}$ prezentata sub 0.1., dupa dictionarele limbii române sunt monosemantice: FERICIRE, DEZOLARE, DEPRIMARE, pentru care nu se indica, în nici un fel, diferentieri de sens[34].

1.2. Mai multe cuvinte par monosemantice (pentru ca sensurile nu sunt înregistrate în dictionare sub cifre diferite), dar exista, de fapt, diverse delimitari grafice care indica un polisemantism, chiar daca mai putin diferentiat. Astfel, NEFERICIRE (spre deosebire de antonimul lui, FERICIRE) desemneaza „starea celui nefericit", sens preponderent abstract, dar care se poate concretiza[35]. La fel, MULTUMIRE, NEMULTUMIRE, MÂHNIRE desemneaza atât numele actiunii (abstract), cât si rezultatul ei concret, ceea ce reprezinta o **polisemie metaforica sau dinamica**; TRISTETE exprima „o stare sufleteasca apasatoare, neplacuta si, prin extindere, efectul ei, desemnat prin sinonimul **regret**, realizând **o polisemie metonimica sau statica**[36].

1.3.1. Din (sub)clasa $N_{af\ II}$ mai multe cuvinte polisemantice au doua sensuri, în relatia **abstract / concret** caracteristica polisemiei metaforice sau dinamice: BUCURIE, SATISFACTIE, VESELIE; AMARACIUNE, NECAZ, NENOROCIRE, $JALE_{1.}$. Numai izolat se stabileste o relatie inversa, de la concret la abstract, în cazul lui DURERE[37].

1.3.2. AMAR se caracterizeaza printr-o **polisemie** metonimica sau **statica**, sensul al doilea desemnând efectul determinat al unei cauze, specificata ca „multime, gramada (dintr-o categorie de obiecte sau fenomene)"[38].

1.3.3. Destul de putine cuvinte (SUPARARE, DEPRESIUNE) au o polisemie mai bogata de doua sensuri. SUPARARE desemneaza la cele trei sensuri ale sale „stari negative" mai mult sau mai putin diferite: un sens (s.1), material, concret este echivalent cu nevoie, neajuns, lipsa; sensul al doilea (s.2) – care intra în $N_{af\ II}$ – este definit prin sinonimia cu **întristare**, **tristete**, **amaraciune** si reprezinta o metafora concret / abstract (**polisemie dinamica**). Sensul al treilea (s.3), definit tot prin (cvasi)sinonimie cu **furie**, **iritare**, **mânie** trimite la alte tipuri de stari sau manifestari emotive, la care s-a ajuns prin metonimia parte / întreg (**polisemie statica**).

Cea mai bogata si mai diferentiata polisemie o are DEPRESIUNE: primele doua sensuri, grupate împreuna sub I desemneaza „forme de relief" sau „fenomene atmosferice", sensul plasat sub II intra în $N_{af\ II}$ si este definit „ca o forma patologica de tristete" si este considerat figurat, iar sensul de sub III apartine unui limbaj specializat (economic)[39]. Polisemia cuvântului DEPRESIUNE, preluata din franceza este metaforica sau dinamica pentru ca se bazeaza pe transferul concret / abstract si pe asemanare de forme.

1.4. Analiza (sub)clasei $N_{af\ II}$ din limba româna permite verificarea
unor teze teoretice, rezultatele concrete obtinute putând fi comparate cu înca o clasa, $N_{af\ I}$:

Nu se poate face o afirmatie categorica privind preferinta pentru monosemie a **abstractelor**. Daca pentru $N_{af\ I}$, cele doua tipuri de cuvinte sunt în proportie aproape egala, la $N_{af\ II}$, majoritatea cuvintelor sunt polisemantice, contrar tezei sustinute în ce priveste **monosemia abstractelor**.

Ca si la $N_{af\ I}$, polisemia $N_{af\ II}$ pare sa urmeze tipare sau modele uniforme: fie (1) relatia metaforica „abstract / concret" sau „concret" / „abstract" (**polisemie dinamica**) pentru MULTUMIRE, BUCURIE, VESELIE, SATISFACTIE; $JALE_{1.}$, NENOROCIRE, NECAZ, SUPARARE, DEPRESIUNE, fie (2) prin metonimia cauza / efect, parte / întreg (**polisemie statica**) la: TRISTETE, SUPARARE. Contrar unor teze preconizate si spre deosebire de $N_{af\ I}$[40], **polisemia metaforica** (**dinamica**)

este mai bine reprezentata cantitativ pentru $N_{af\ II}$.

2.0. Analiza semantica a definitiilor lexicografice ale $N_{af\ II}$ din limba româna pune în evidenta situatii eterogene, mai ales în ce priveste clasarea sensurilor. Ca si la $N_{af\ I}$ se remarca o circularitate excesiva a definitiilor, bazate în mare masura pe (cvasi)sinonimie.

2.1. O categorie de definitii este de tipul „sentiment de" + ,,unul, doua N_{afII}": BUCURIE „sentiment de" + "multumire vie" + "satisfactie"; SATISFACTIE „sentiment de" + "multumire","placere"41; MÂHNIRE este definit ca „sentiment de"+"întristare42". Clasarea explicita este avantajoasa, dar deruteaza enumerarea unor N_{af} din aceeasi clasa.

2.2. Numerosi termeni din $N_{af\ II}$ au genul proxim „stare", în definitii lexicografice de tipul: (1) „stare"+"$N_{af\ II}$ ± diferenta specifica; FERICIRE „stare vie""multumire (sufleteasca)" +"intensa" si „deplina", VESELIE „stare de"+"buna dispozitie, voiosie"; (2) „stare"+o sintagma formata dintr-un adjectiv din aceeasi familie cu $N_{af\ II}$: NEMULTUMIRE „stare"+"a celui nemultumit"[4]; NENOROCIRE „stare"+"a celui nenorocit"[5], DEPRIMARE „stare"+"a celui descurajat", NEFERICIRE „stare"+"a celui nefericit"[6], NECAZ „stare"+" a celui necajit"[7]. În acest caz, circularitatea se stabileste între adjectiv si substantivul din aceeasi familie lexicala; (3) „stare"+ adj. sufleteasca + diferenta specifica: TRISTETE = „stare"+" sufleteasca + apasatoare; DEPRESIUNE = „stare" + sufleteasca +patologica; asemenea definitii evita delimitarea nu întotdeauna precisa dintre **sentiment** si **stare**, iar diferentele specifice sunt clare; (4) $N_{af\ II}$ ± diferenta specifica: DEZOLARE: „mâhnire"+"adânca", DURERE = „suferinta"+"morala", JALE = "tristete, mâhnire, durere"[8] +"adânca". Clasarea prin diferite $N_{af\ II}$ are dezavantajul de a nu se raporta la elemente omogene; diferenta specifica stabileste o relatie clara numai atunci când se raporteaza la un singur $N_{af\ II}$.

2.3. Un singur termen din (sub)clasa $N_{af\ II}$ este definit ca „actiune"+"de a se multumi"[9].

2.4. Câtiva termeni din $N_{af\ II}$ au definitii lexicografice constituite numai din (cvasi)sinonime: AMAR „jale, tristete, suferinta, chin, necaz", SUPARARE, s.2. „întristare, amaraciune, tristete", AMARACIUNE „mâhnire, tristete, amarâre". Sunt cele mai ambigue definitii, cu o circularitate complexa, care presupune mai multe operatii pentru o diferentiere semantica clara.

2.5. Prezentarea chiar si sistematizata a definitiilor lexicografice ale $N_{af\ II}$ nu asigura cunoasterea diferentelor pertinente pentru fiecare din termenii clasei din cauza diferitelor forme de circularitate.

Din compararea definitiilor lexicografice rezulta ca SUPARARE, AMARACIUNE, TRISTETE, DURERE, MÂHNIRE sunt sinonime perfecte. De ei se diferentiaza printr-o gradare inegala (marcata insuficient de clar) termeni ca: NENOROCIRE, NEFERICIRE, DEZOLARE, JALE (si care contin, oricum, un grad mai mare).

Ambiguitatea semantica este mult mai mare când definitiile lexicografice apeleaza la cvasisinonime, diferentiate fiecare prin anumite trasaturi distinctive: DEPRIMARE „stare a celui descurajat", implica „pierderea curajului, nadejdii (subl.n.)", VESELIE, pentru care se trimite la **buna dispozitie**, **voiosie** antreneaza trasatura „exteriorizare". În toate aceste cazuri, necunoasterea sau neglijarea diferentelor conduce la aproximari ale definitiilor.

Alte dificultati în definirea lexicografica precisa apar atunci când se trimite la mai multe sinonime N_{af}, al caror statut nu e foarte clar din cauza circularitatii, dar si a altor motive. De exemplu, SUPARARE, definit atât prin **întristare** cât si prin **tristete** neglijeaza trasatura „modificare de stare" prin care se caracterizeaza primul termen. Definirea lui AMAR prin **jale**, **tristete**, termeni între care exista diferente de grad categorice (v. si la 3.3) creeaza nu numai confuzii, ci si inexactitati în interpretarea sensului în definitiile circulare[10].

3. Paralel cu definitiile lexicografice, vom urmari avantajele analizei semice a N_{af} în directia precizarii sensurilor.

3.1. Termenii (sub)clasei $N_{af\ II}$ au fost reuniti[11] prin semul comun"privitor la gradul de satisfactie", modalitate de a evita caracterizarea „sentiment", „stare" sau ca „proces afectiv"[12]. Daca avem în vedere ca DEX '96 defineste cuvântul SATISFACTIE ca „sentiment de nemultumire, de placere", semul comun ar impune interpretarea tuturor termenilor (sub)clasei $N_{af\ II}$ ca **sentimente**, ceea ce nu se verifica la analiza de detaliu a definitiilor. O alta problema este ca **satisfactie** se defineste în DEX '96 prin alt element al aceleiasi (sub)clase $N_{af\ II}$ – **multumire**[13] sau prin **placere**, care are si el o definitie complexa[14]. Rezulta, deci, ca semul comun propus de R. Sîrbu pentru termenii pe care i-am preluat în (sub)clasa $N_{af\ II}$ nu satisface conditia univocitatii presupusa de analiza semica[15] mai ales pentru motivul ca **satisfactie** presupune combinarea unor procese afective.

3.2. Termenii (sub)clasei $N_{af\ II}$ se pot regrupa dupa cum se caracterizeaza ca (+satisfactie)[16] si (+stenic)[17]: MULTUMIRE, BUCURIE, VESELIE, FERICIRE sau ca (–satisfactie) si (–stenic)sau (+depresiv): NEMULTUMIRE, TRISTETE, AMARACIUNE, MÂHNIRE, DURERE, AMAR, JALE, NEFERICIRE.

3.3. Gradul de „intensitate” (implicat de semul comun „privitor la gradul de satisfactie”[18]) se manifesta diferentiat. În seria marcata (+satisfactie) (+stenic): MULTUMIRE e nemarcat gradual, iar FERICIRE prin „grad maxim”. În schimb, BUCURIE si VESELIE sunt marcati pozitiv la toate gradele (de la I la V), mai putin gradul maxim, ceea ce face ambigua aceasta caracterizare. În plus, identificarea graduala a substantivelor BUCURIE si VESELIE nu ni se pare exacta, chiar daca e posibila dezambiguizarea celui de-al doilea termen prin alt sem – „exteriorizare”.

În seria marcata (–satisfactie) si (+depresiv), NEMULTUMIRE e nemarcat gradual, TRISTETE prin gradul I, AMARACIUNE prin gradul II, MÂHNIRE prin gradul III, DURERE[19] prin gradul IV, AMAR prin gradul V, JALE prin gradul VI, iar NEFERICIRE prin grad maxim, ceea ce înseamna o foarte precisa diferentiere semantica, pe care definitiile lexicografice nu o indica suficient de clar.

3.4. Confruntarea definitiilor semice cu cele lexicografice pune în evidenta avantajul definirii mai precise prin semul „intensitate”. Alte diferentieri stricte, importante în comunicare, se pot face prin surplusul semic (acolo unde exista), nediferentiat de analizele lexicografice. Reflectarea în dictionar a acestor distinctii riguroase stabilite de analiza semica prin relatia dintre toti termenii unei anumite (sub)clase (cum este $N_{af\ II}$) ar face definitia lexicografica mai precisa si mai eficienta.

Analiza semica nu se angajeaza în caracterizarea proceselor afective ca **sentimente** sau ca **stari** etc. Ceea ce duce la unele confuzii, iar în clasa sunt inclusi termeni eterogeni din acest punct de vedere.

4.0. S-a aratat în diverse locuri si feluri importanta contextului[20] pentru analiza semantica a **abstractelor**. Spre deosebire de $N_{af\ I}$, pentru care exista analize contextuale partiale sau limitate[21], pentru $N_{af\ II}$ nu dispunem de nici un fel de analize de acest fel.

4.1. Formula **simt +$N_{af\ II}$** este satisfacuta de majoritatea termenilor din aceasta (sub)clasa, indiferent daca sunt definiti ca **sentimente** sau ca **stari**. Admiterea nediferentiata a acestui context de catre $N_{af\ II}$ nu rezolva însa distinctiile de sens dintre termenii (sub)clasei

s i m t { BUCURIE, FERICIRE, SATISFACȚIE;
MÂHNIRE, ÎNTRISTARE, TRISTEȚE, NEMULȚUMIRE,
NEFERICIRE, DEPRIMARE, DURERE, DEZOLARE,
SUPĂRARE, JALE.

Nu admit acest context: VESELIE, NENOROCIRE, NECAZ, ceea ce poate fi relevant pentru faptul ca nu se mai utilizeaza ca **abstracte**, ci cu sensuri concrete, specializate.

Definitiile lexicografice nu dau informatii privind obiectul procesului afectiv (asa cum se face, cu regularitate, la $N_{af\ I}$[22] si unde exista constructii specifice prepozitionale: **fata de / pentru cineva (ceva)**). Se constata ca numai unii termeni din $N_{af\ II}$ admit un obiect, preferându-se, în general, un circumstantial de cauza (exprimat facultativ):

A_1 simte[41] (manifestă) { BUCURIE, SATISFACȚIE, (NE)FERICIRE, MÂHNIRE, AMĂRĂCIUNE, SUPĂRARE } { față de, pentru ceva; față de cineva }

În schimb, aproape toti termenii (sub)clasei $N_{af\ II}$ admit un circumstantial de cauza (exprimat facultativ), construit astfel: locutiunea prepozitionala din **cauza + substantiv în genitiv, animat sau inanimat**:

A_1 { simte (manifestă) { BUCURIE, TRISTEȚE, SUPĂRARE } { din cauza reușitei; din cauza plecării (mamei) }

4.2. Cei mai multi dintre termenii (sub)clasei $N_{af\ II}$ sunt compatibili cu un substantiv animat uman în genitiv subiectiv sau admit contextul $N_{af\ II}$ + sa:

BUCURIA, SATISFACȚIA, MÂHNIREA, TRISTEȚEA, DUREREA, DEZOLAREA, JALEA } { omului (sa); mamei (sa); copilului (sa)

Asemenea combinatii sunt discutabile pentru cuvântul AMAR: AMARUL *mamei* / AMARUL *sau* (?).

4.3. Contextul **sentiment de** +$N_{af\ II}$ este admis, în primul rând, de cuvintele definite astfel chiar de DEX ’96:

BUCURIE, SATISFACTIE, MÂHNIRE. Daca luam în considerare termenii la care trimit definitiile circulare, admit acest context si DEZOLARE, DURERE, JALE: **un sentiment de** BUCURIE, SATISFACTIE, DURERE,..

Ni se par însa compatibili cu acest context si alti termeni pe care DEX '96 îi defineste ca „stari", dar pentru care indica (cvasi)sinonime definite ca „sentimente": NEMULTUMIRE trimite la MÂHNIRE, SUPARARE, dintre care primul e „sentiment"; TRISTETE este definit si prin **mâhnire**, **amaraciune**, „sentimente", de asemenea**un sentiment de** FERICIRE, (NE)MULTUMIRE. Rezulta ca trecerea de la „sentiment" la „stare" favorizeaza confuzii si circularitate în definitiile lexicografice.

4.4. Cuvintele definite de DEX '96 prin formula **stare de +$N_{af\ II}$** ar trebui sa admita toate acest context, ceea ce nu se verifica pentru NENOROCIRE, NEFERICIRE, NECAZ (? **o stare de** NENOROCIRE nu este un context firesc).

4.5. Majoritatea termenilor din (sub)clasa $N_{af\ II}$ se combina cu verbul **a cuprinde**, atât în pozitie de subiect, cât si de obiect: VESELIA, JALEA l-a cuprins (**a fost afectat de** JALE, TRISTETE).

4.6. Observatiile privind comportarea contextuala a $N_{af\ II}$ arata ca relevante numai situatiile de incompatibilitate (în care apar VESELIE, NECAZ, NENOROCIRE). Confruntarea definitiilor lexicografice cu modalitatile contextuale de definire justifica si ele „alunecarea" sensului $N_{af\ II}$ si verifica dificultatile delimitarilor semantice stricte la nivelul acestei (sub)clase. Nici unul dintre contextele relevante pentru descrierea $N_{af\ II}$ ca (sub)clasa nu este singur suficient pentru definirea sensului fiecarui membru în parte.

5.0. În cele ce urmeaza vom încerca sa urmarim relevanta contextului pentru definirea $N_{af\ II}$ la nivelul unor texte (**Manualul de Filozofie** – MF, capitolul FERICIRE)[24] si manualul gimnazial de **arte plastice** – MAP[25]) pentru a identifica aspecte mai complexe[26] decât cele indicate de definitiile lexicografice.

În ce priveste pozitiile sintactice în care apar $N_{af\ II}$ remarcam o destul de mare varietate a constructiilor din MF în care apare FERICIRE, spre deosebire de contextele limitate în care apar toate $N_{af\ II}$ în MAP. În continuare, vom prezenta situatiile înregistrate:

5.1.1. FERICIRE apare ca subiect[27] al verbului **a fi**, cea mai frecventa constructie în MF; numele predicativ este, de cele mai multe ori, un substantiv:

FERICIREA este { un ideal[28](89, 89, 89, 98,98); un scop (89, 95,96); o stare sufleteasca (89); o activitate (90); o armonie (a întregului) (90); problema (fiecărui individ) (91); plăcere (93); suma (plăcerilor) (94); o himeră (98) } [28]

Toate aceste fraze pot fi considerate **de identificare**[29] si sunt, în felul lor, modalitati de definire a conceptului **fericire**, prin relatia de **identificare** cu alte **abstracte,** destul de diverse. Elementele prin care se face identificarea pun în evidenta aspecte diferite, chiar opozitive: stare / activitate, ideal / scop, placere / himera. În aceste conditii, rezulta înca o data, usurinta de a aluneca de la un proces afectiv la altul. În masura în care identificarea se face tot cu **abstracte**, destul de diferite între ele, gasirea unui referent (chiar potential) pentru ele, în scopul degajarii unui sens mai tangibil sau mai accesibil ni se pare ca ramâne o problema[30].

Într-un singur context din MF numele predicativ **de identificare** este un substantiv concret: FERICIREA *(si absurdul) sunt doi copii ai aceluiasi parinte* (101). Mai ales aici se verifica tendinta de reificare a calitatii"[31] sau de a face „tangibile"[32] **abstractele**.

5.1.2. FERICIRE apare ca subiect al verbului copulativ **a fi** si cu nume predicative de alta natura (adjectiv, supin):

FERICIREA este { dezirabilă (89); intangibilă (90); realizabilă (98) } FERICIREA este de neatins (90)

Frazele sunt evaluative[33] si exprima calitati diverse, unele contradictorii (**intangibil / realizabil**).

5.1.3. FERICIRE mai poate fi subiectul verbului copulativ **a fi** urmat de o predicativa în fraze de identificare:

FERICIREA este { să te bucuri (98); să trăieşti (98) }

5.1.4. Situatiile în care verbul copulativ e altul decât **a fi** sunt mult mai limitate cantitativ în MF, dar de acelasi tip cu cele de sub 5.1.1: FERICIREA *înseamna bogatie* (89,90), FERICIREA RAMANE *o dorinta* (97).

Acest tip de contexte – cu verbul copulativ **a însemna** (sau cu echivalentele lui semantice **a semnifica**, **a simboliza**) este singurul înregistrat pentru $N_{af\ II}$ în MAP: **Verde semnifica** MULTUMIRE (16). În acest caz, $N_{af\ II}$ se identifica printr-un nume de culoare care, chiar prototipic, este o modalitate convenabila de reificare a calitatii sau ca **abstractele** sa ajunga la o pozitie referentiala în fraza[34].

5.2.1. În MF, FERICIRE poate aparea în pozitie de subiect al unui verb predicativ ca **a consta**, **a semnifica**, constructii echivalente semantic prin valoarea de identificare cu cele în care apare **a fi**, iar obiectul acestor verbe coincide, în multe cazuri, cu substantivul – nume predicativ (v. la 5.1.1.):

FERICIREA constă { în acțiune, activitate (90,90) / în plăcere (93,93) / în joc (96) / În ceva (89)

FERICIREA semnifica faptul .. (99)

În MAP, **abstractele** apar ca subiect al verbului **a semnifica**, în relatie cu elementele concrete, precise din punct de vedere referential: **liniile curbe semnifica** MELANCOLIA (44). Se poate afirma astfel ca, în limbajul **artelor plastice** se verifica tendinta de reificare a **abstractelor**.

5.2.2. FERICIRE apare în MP ca subiect si pentru alte verbe predicative: **a considera**, **a suplini**, **a lega**, **a întelege**, **a concepe** s.a. În multe dintre situatiile înregistrate, verbul este la pasiv, ceea ce înseamna ca substantivul FERICIRE poate aparea cu aceste verbe atât ca subiect, cât si ca obiect[35]: FERICIREA *este considerata* / *de oameni* / *o activitate* (96), FERICIREA *este suplinita* / *prin ceva* / (93), FERICIREA *este legata de o parte a sufletului* (90), FERICIREA *este înteleasa ca ideal*, *ca stare* (90), FERICIREA *este conceputa* / *ca o idee*, *un ideal* / *o activitate*(89), FERICIREA *este situata* / *printre activitatile* /(96). Se remarca, din nou, identificarea cu forme de manifestare diferite – **stare** / **ideal** / **activitate**, iar aceste contexte nu ajuta la o definire precisa a sensului cuvântului FERICIRE.

În alte constructii, FERICIRE apare ca subiect al unor verbe predicative active: FERICIREA *depinde de societate* / *de ceilalti* (91), FERICIREA *se naste din descoperirea absurdului* (101), FERICIREA *nu are nevoie de nimic* (96), FERICIREA (vietii) *atârna de împrejurari* (97).

5.2.3. În MF, FERICIRE apare si ca obiect direct al altor verbe predicative: *cautam* FERICIREA *într-o lume* (90) / *în noi* (92) *au cautat* FERICIREA *în autoritate* (91), *împarte* FERICIREA (*dupa meritele*) (90,97), *gândesti* FERICIREA (93), *se atinge* FERICIREA (90), *aduce* FERICIREA (94,96) si *ai avea în mâna* FERICIREA(97) (96) *ai avea la îndemâna* FERICIREA (97). Cu exceptia ultimelor trei situatii, verbele înregistrate aici admit si constructii pasive, în care FERICIRE devine subiect. Majoritatea acestor verbe desemneaza actiuni concrete, care ar putea contribui la reificarea conceptului, deziderat semantic si lingvistic pentru $N_{af\ II}$.

5.2.4. Alte verbe predicative din MF se construiesc cu substantivul FERICIRE precedat de prepozitii ca obiect indirect[36]: *aspira la* FERICIRE(98), (*placerea*) *duce la* FERICIRE (93), *face legatura între* FERICIRE si (*placere*) (93), (*sentimentul absurdului*) se naste din FERICIRE (101). În acest caz, se pun în relatie (de identificare) mai multe categorii de **abstracte**, mai ales FERICIRE si PLACERE.

5.3. Pentru definirea prin calificare intereseaza adjectivele76 care determina substantivul FERICIRE: *adevarata* (89,89,90,98), *pamânteasca* (98), *lumeasca* (98), *individuala* (91), *solitara* (91), *derizorie*, *neînsemnata* (90) / *mareata*, *însemnata* (90), *completa* (90). Varietatea calificativelor adjectivale care determina substantivul FERICIRE pune în evidenta complexitatea conceptului (cu consecinte asupra relativizarii sensului). Unele adjective ca *pamântesc*, *lumesc* au un caracter mai concret si pot reprezenta solutii în directia reificarii **abstractelo**r.

5.4. O frecventa mare în MF are grupul nominal alcatuit din FERICIRE + substantiv în genitiv (FERICIREA *sufletului*, 93, FERICIREA *corpului*, 93) sau grupul format din substantiv + FERICIRE în genitiv: *cautarea* FERICIRII, 91,91, dobândirea FERICIRII, 90,90 sau *principiul* FERICIRII, 94,95; *contrariul* FERICIRII, 94; *scopul* FERICIRII, 91 sau *surogate ale* FERICIRII77 . Mai ales ultimul exemplu poate fi interpretat ca o maniera de identificare a **abstractului** printr-un substantiv concret sau concretizabil, în directia tangibilitatii sensului78 .

5.5. Analiza contextuala efectiva79 a $N_{af\ II}$ în unele manuale scolare80 conduce la câteva observatii cu caracter general:

Tendinta **abstractelor** de a exprima în (con)text referenti cât de cât idendificabili sau tendinta de reificare a categoriilor **abstracte** în directia accesibilitatii sensului lor nu se constata decât partial si limitat în manualele analizate. Se caracterizeaza pozitiv din acest punct de vedere utilizarea $N_{af\ II}$ în limbajul **artelor plastice** si mai ales negativ în **limbajul filozofic**.

Se constata imposibilitatea aplicarii modalitatii de definire actantiala a $N_{af\ II}$, spre deosebire de $N_{af\ I}$, unde aceasta maniera e relevanta din mai multe puncte de vedere, inclusiv semantic.

Diversele solutii de definire contextuala aplicate la $N_{af\ II}$ contribuie la cunoasterea comportamentului lingvistic al acestei clase. Dar din punct de vedere semantic, pentru rezolvarea problemelor litigioase, dificile, precum delimitarea **sentiment** / **emotie** / **stare**/ **atitudine** nu ni se pare relevanta nici o solutie. Constatarea rezultata din analiza contextuala a

substantivului FERICIRE[37] în MF privind faptul ca relatiile se stabilesc curent cu alte **abstracte** justifica, cel putin partial, circularitatea în definirea sensului acestor cuvinte în dictionare.

În MF, FERICIRE apare cel mai frecvent în fraze de identificare, pus în relatie tot cu **abstracte** ca: **placere**, **satisfactie**, **pasiune**: „prin cuvântul „FERICIRE" *se întelege placerea sau absenta placerii*(94); *renuntam la multe placeri*, *când din ele decurge o neplacere* (93), „*cautam* FERICIREA *dar nu gasim decât* NEFERICIRE *si mizerie*[38] (93); „*ne bucuram de multe feluri de placeri – placerea unei mese, a unei bauturi, placerile dragostei, placerea trecerii unui examen*[39](93), (FERICIREA) *depinde de suma de satisfactie reala pe care fiecare...*"(100); *cautam* FERICIREA *noastra în noi*. *Pasiunile ne împing înspre afara*(92). Frazele evaluative, mai putin frecvente pun în evidenta caracteristici foarte variate, ceea ce înseamna ca nu redau caracteristici constante, cum rezulta din câteva exemple de adjective ca *intangibil*, *realizabil*, *dezirabil*, majoritatea fiind tot **abstracte**.

În ciuda diversitatii tipurilor de contexte în care apare substantivul FERICIRE (cel putin în **limbajul filozofic**), în fiecare dintre acestea se poate identifica un sens predictibil sau o medie semantica a realizarilor contextuale care corespunde definitiei semice a acestui cuvânt[40].

6. Concluziile prezentate sub 5.5. arata limitele definitiei contextuale a **abstractelor** în ce priveste rezolvarea unor probleme dificile, cum ar fi delimitarea dintre **sentiment** / **emotie** / **stare** sau pentru diferentierea sensului fiecarui termen al (sub)clasei $N_{af\ II}$ unul fata de altul.

Dificultatile analizei sensului termenilor din $N_{af\ II}$ au rezultat nu numai la nivelul definitiilor lexicografice, ci si al celor semice. Nici acestea din urma nu rezolva problema delimitarii **sentimentelor** de **stari** si prezinta deficiente mai putin obisnuite în analiza altor clase lexico-semantice.

Astfel, semele comune prin care sunt definiti termenii din $N_{af\ I}$ nu respecta conditia univocitatii din cauza ca în semul „privitor la gradul de satisfactie", **satisfactie** este el însusi un termen al acestei (sub)clase, definit complex prin alti doi termeni **multumire** si **placere**. În plus, daca admitem ca **satisfactie** este un sentiment, toti termenii (sub)clasei $N_{af\ II}$ ar trebui considerati astfel, ceea ce nu corespunde definitiilor lor lexicografice (unde, pe **lânga** SATISFACTIE, numai BUCURIE si MÂHNIRE sunt definiti ca **sentimente**). Se constata deci ca în definirea $N_{af\ II}$ apare o circularitate obiectiva, care conduce adeseori la o circularitate subiectiva mai ales în definitiile lexicografice, dar si în cele semice. Sunt sporite în felul acesta dificultatile definirii sensului $N_{af\ II}$ mai mult decât la $N_{af\ I}$. Trebuie sa admitem importanta limbii în ce priveste reificarea sensului **abstractelor**, partial manifestata în context, dar aceasta afirmatie nu se verifica integral în texte. Analiza altor (sub)clase de **abstracte** ar verifica daca diferentele privind metodele utilizate si rezultatele obtinute se întâlnesc si în alte cazuri sau ramân caracteristici ale $N_{af\ II}$.

---

1 Vezi I

2 Subclasa analizata anterior, notata N_{afI} este alcatuita din IUBIRE, AFECTIUNE, SIMPATIE, DUSMANIE, URA, AVERSIUNE, ANTIPATIE, extinsa pe baza trimiterilor lexicografice la ATASAMENT, ATRACTIE, AFINITATE, ÎNCLINARE, TANDRETE, DEZGUST, PICA, RESENTIMENT, SILA, VRAJBA, OSTILITATE si RANCHIUNA.

3 Amândoua (sub)clasele au fost analizate si de R. Sîrbu (1977), p. 189–197.

4 Am considerat ca numele sau substantivul (notat N) prezinta mai multa independenta semantica. (Sub)clasa N_{afI} cuprinde mai ales **denumiri de sentimente**, dar (sub)clasa N_{afII} se prezinta eterogen din acest punct de vedere (cum se va vedea în analiza de fata). De aceea vom prefera sa consideram ca toti termenii acestor (sub)clase desemneaza procese afective (asa cum procedeaza M.Psih, care interpreteaza cuvintele **bucurie**, **tristete** ca procese afective complexe). O denumire mai convenabila ar fi cea de **vocabular al afectivitatii**, care ar corespunde atât *sentimentelor*, cât si *emotiilor*, *starilor* etc.

5 Vezi R. Sîrbu)1977), p. 196–197.

6 Pentru importanta referentului în analiza semantica a abstractelor v. M. Van Peteghem (1992)

7 Vezi Leland Tracy (1997), p. 1962197.

8 Pentru importanta delimitarii **abstract /concret** în limba atât din perspectiva semantica, cât si pentru construirea enunturilor efective bazate pe restrictii de selectie, v. M.Prandi (1998), p.40. Pentru alte puncte de vedere privind delimitarea abstract / concret – vezi nota 1.

9 Se considera (Leland Tracy (1997) p.60) ca tandemul tangibilitate / accesibilitate este mai ales o caracteristica a numelor.

10 L.Tracy (1997), p.69.

11 L Tracy (1997) p.74–76 propune luarea în consideratie a unui referent eventual (opus celui fix), delimitat în functie de proprietatile extrinsece (PE), dependente de raporturile avute de locutori cu referentii (opuse proprietatilor intrinsece – PI – care sunt caracteristici proprii referentului). În general, referentul eventual este legat de reprezentari prototipice (deduse din contexte), ceea ce poate reprezenta o sugestie de cercetare în ce priveste N_{af} .

12 Sugestia privind corelarea referentului eventual cu reprezentarile contextuale ne apartine si ni se pare importanta pentru a obtine accesibilitatea sensului.

13 Vezi si D. Bouchard (1995), p.9 care introduce obiectul psihologic (la psi-chose), existent numai în spatiul mental (cum e cazul cu **sentimentele** si

emotiile), dar care se manifesta printr-o cantitate care poate fi atinsa, pusa în evidenta, în general, de context.

14 D. Corbin si M. Temple (1994), p.6 delimiteaza categorii prereferentiale pentru a le aplica altor clase lexico-semantice (cuvintele construite), dar conceptul ar putea fi extins si la **abstracte**.

15 Pentru importanta pragmaticii în interpretarea unor sensuri ale cuvintelor vezi si nota 11 si 13. Utilizarea intuitiei individuale în delimitarea **sentimentelor** este semnalata si de
J. C. Anscombre (1995), p.40.

16 Definitiile lexicografice sunt considerate „aproximative", v. E. Vasiliu (1982–1983). L.Tracy (1995), p.67 apreciaza si el ca orice definitie e aproximativa si argumenteaza aceasta situatie prin confundarea proprietatilor extrinsece cu cele intrinsece (v. nota 11), id. P. 74.

17 V. Angela Bidu-Vranceanu (1998) si analiza din lucrarea de fata.

18 Sensul **abstractelor** pune o serie de probleme atât ca clasa, cât si în ce priveste subclasele.

19 V. M. Mathieu-Colas (1998), p.10. V si Camelia Stan (1992–1993) si (1995)

20 J. C. Anscombre (1995), p.10 delimiteaza si alte sublase de **abstracte**: nume de perceptie (vedere, auz), nume epistemice (gândire, credinta, cunoastere).

21 Chiar autorii care propun delimitarea **numelor de sentimente** de cele de **atitudine**
(J. C. Anscombre (1995), p. 40) semnaleaza ca unele cuvinte (fr.**satisfaction** „satisfactie") pot fi interpretate în ambele feluri. Dificultatile delimitarii categoriilor desemnând procese afective rezulta si din M.Psih, unde **bucurie**, **tristete** sunt considerate emotii curente, nu sentimente, iar distinctia dintre cele doua categorii este facuta numai în functie de durata. Pe de alta parte, **bucurie**, **tristete** s.a. sunt interpretate ca procese afective complexe, iar mobilitatea subcategoriilor este admisa ca un criteriu de clasificare.

22 Mai exista si alte modalitati de caracterizare contextuala a N_{af} pe care le-am considerat mai putin relevante. De ex., J. C. Anscombre (1995), p. 43 propune **son** $N_{sent.}$ (**son degôut, son amour**), caruia îi corespunde rom. $N_{af.}$(**sau**, **sa**)(**dezgustul sau**, **dragostea sa**). Prin adjectivul posesiv se identifica lingvistic faptul ca locul psihologic sau suportul sentimentului este întotdeauna o persoana, constatare fireasca, semnalata în diverse maniere, v. M. Gross (1995),
p. 77; v. si A. Bidu-Vranceanu (1998) si partea I din lucrarea de fata.

23 M. Gross (1995) claseaza o serie de $N_{af.}$ în functie de compatibilitatea si incom-patibilitatea cu anumite verbe din franceza

24 Definitie contextuala care poate fi extinsa si la **o stare de**...

25 Constructiile cu **a avea** nu sunt admise în limba româna. Se poate spune **X simte dragoste** / **durere**, dar nu si **X are DRAGOSTE**.

26 A. Balibar-Mrabti (1995), p. 88 propune contexte de tipul **Max a/eprouve / ressent / de la curiosité/ inquiétude / de la peur**

27 J. C. Anscombre (1955), p.43, 53 da exemple de atitudini: **respect**, **regret**,
interes, **dispret**.

28 TRISTETE, BUCURIE, încadrate de noi în $N_{af\ II}$ si tratate de M.Psih. ca emotii curente (v. si nota 21) admit, dupa acelasi manual, exteriorizarea materializata în
conduita expresiva.

29 Considerarea ca „inaccesibile" **a sentimentelor** apartine lui J.Anscombre (1995), p. 53.

30 Pentru raportul agentiv / non agentiv, v. Gabriela Pana-Dindelegan (1997), p. 33.

31 J. C. Anscombre (1995), p. 50 exemplifica numele de **stari** prin: **neîncredere**, **neplacere**, **inconstienta**.

32 Daca s-ar corela câteva dintre aceste observatii s-ar trage concluzia ca **sentimentele**, fiind inaccesibile nu se exteriorizeaza si nu admit evaluari, iar când se întâmpla acest lucru sunt **stari**. Asemenea diferente ar trebui sa se manifeste explicit la nivelul contextului lingvistic, v. si Jan van Voorst (1995) p. 21.

33 D. Corbin si M. Temple (1994), p. 9, adepte ale analizei contextuale a sensului, considera totusi ca exista întotdeauna un sens predictibil care conditioneaza o parte din interpretarea contextuala.

34 Monosemantismul e justificat prin faptul ca primul termen este un derivat, iar al doilea un neologism.

35 Specializare semantica delimitata în dictionare prin punct si virgula (;) si definita ca „întâmplare, împrejurare (fapt concret) care aduce cuiva suferinta".

36 Delimitarea polisemiei dinamice de cea statica, bazata pe diverse teorii privind importanta fiecareia este facuta de J. Picoche (1986), p. 63 – 64, (1993), p. 108–139.

37 DURERE are doua sensuri, primul desemneaza „o suferinta fizica", al doilea „o suferinta morala", deci este singurul lexem, care intra în aceasta clasa cu un sens figurat.

38 În constructii de tipul *amar de vreme*

39 Conform definitiei lexicografice din DEX '96: „faza a ciclului economic, posterioara crizei economice, în care productia se mentine la un nivel scazut".

40 In $N_{af\ II}$ polisemia e frecventa, dar nu preponderenta.

41 S-ar putea considera ca cele doua $N_{af.}$ se completeaza semantic reciproc, **satisfactia** fiind un sentiment mai complex decât **bucuria**.

42 La ÎNTRISTARE e neglijat sensul eventiv.

43 Paralel cu definitia lexicografica propriu-zisa, NEMULtUMIRE este definit si prin cvasisinonimele **suparare**, **mâhnire**, **insatisfactie**.

44 Pentru NENOROCIRE se dau si cvasisinonimele **nefericire**, **durere.**

45 Pentru NEFERICIRE se mai indica cvasisinonimele **nenorocire**, **necaz**.

46 NECAZ se defineste si prin cvasisinonimele **apasare**, **tristete**, **amaraciune**.

47 Enumerarea $N_{af\ II.}$ poate însemna complinirea lor semantica. Am notat între ghilimele adjectivul atunci când poate fi înlocuit cu un echivalent: *adânc*, *profund* = foarte mare. Nu s-a facut acest lucru atunci când am considerat ca adjectivul face parte dintr-o sintagma fixa, ca în cazul lui *sufletesc*, *patologic* s.a.

48 „Actiunea" poate fi urmata de rezultatul ei, care poate fi interpretat si ca „stare".

49 Definitia lexicografica a cuvântului **jale** desemneaza clar „intensitatea mare" (ca si la **nenorocire**, **dezolare**).

50 Clasa ca atare a fost analizata de R. Sîrbu (1977), p. 196–197.

51 Semul comun în (sub)clasa $N_{af\ I,}$ delimitat de R. Sîrbu (1977), p. 191,193,194 este „privitor la gradul de afectivitate", sem care indica mai precis apartenenta la un câmp al **abstractelor** de un anumit tip.

52 MULTUMIRE, la rândul lui, e definit prin **satisfactie**, **placere**, **bucurie**, **fericire**, ceea ce duce la circularitate între termenii aceleiasi (sub)clase.

53 PLACERE e definit de dictionare ca „actiunea de a placea si rezultatul ei, stare afectiva fundamentala (subl.n.), determinata de satisfacerea(subl.n.) unor tendinte, a unor cerinte vitale" si, în continuare „sentiment sau senzatie" (subl. N.), ceea ce introduce alternativa abstract / concret.

54 Chiar daca exista justificarea ca termenii discutati sunt caracterizati de psihologie ca „procese afective complexe”. O formulare generala a semului comun ca „proces afectiv” este admisibila numai la nivelul câmpului si nu e convenabila pentru delimitarea (sub)claselor.

55 Semul / ± satisfactie / este considerat de R. Sîrbu (1977), p. 193 incompatibil contrariu si reflecta criteriul polaritatii, utilizat de psihologie în clasificarea proceselor afective, v. M. Psih.

56 Semele / ± stenic / si / ± depresiv / corespund atât criteriului polaritatii din psihologie, cât si celui privind caracterul placut sau neplacut. Daca pentru majoritatea termenilor din N_{afII} semele / ± stenic / sau / ± depresiv / sunt implicite, pentru termeni ca DEPRIMARE „stare a celui descurajat”, ele sunt strict distinctive.

57 V. R. Sîrbu (1977), p.196.

58 R. Sîrbu (1977), p. 196 indica pentru DURERE surplusul semic „suferinta morala”, care corespunde, de fapt, sensului cu care termenul e inclus în clasa (celelalte sensuri fiind concrete). Asa dar, surplusul semic nu reprezinta realmente o diferentiere semantica decât prin „suferinta”, care îl opune „sentimentelor” sau „starilor”

59 Vezi si notele 23 – 26

60 R. Sîrbu (1977), p. 202–218 face analiza contextuala a substantivelor IUBIRE si URA, fara a urmari însa consecintele semantice stricte ale acestui tip de analiza.

61 V. A. Bidu-Vranceanu (1998), p. 41–47 si partea a II-a, I, unde definitiile actantiale
s-au dovedit relevante si pentru diferentierea sensului unor termeni, dincolo de avantajul de a prezenta formule unitare, unde A_1 este subiectul animat uman, iar A_2 este obiectul procesului afectiv. Utilizarea definitiilor actantiale la $N_{af\ II}$ prezinta dificultati si nu e convenabila.

62 Româna nu admite în aceste constructii verbul **are**, context caracteristic francezei,
v. M.Mathieu-Colas (1998), p. 17.

63 MF, p.87–107.

64 $N_{af\ II}$ din MAP au fost selectate din întreg volumul.

65 S-ar putea urmari în practica si o serie de teze teoretice cum ar fi ca *atitudinile* sunt susceptibile de manifestari exterioare si de evaluarea lor (J.C. Anscombre (1995), p.53) sau ca obiectul psihologic se manifesta printr-o entitate care poate fi atinsa, indicata de context (Denis Bouchard (1995), p.9).

66 Situatia inversa, în care FERICIRE este nume predicativ este cu totul izolata si nerelevanta semantic, de ex. *aceasta e FERICIRE*, MF, p.96.

67 Indicam între paranteze paginile din MP; repetarea lor noteaza numarul de atestari.

68 V. M. Van Peteghem (1992), p. 361 care le numeste „des phrases identificationnelles” sau identificationale.

69 Problema identificarii referentului apare si atunci când numele predicativ este un pronume: FERICIREA **nu e nimic** (MF, p. 93), FERICIREA **este ceva** (MF, 92), FERICIREA **este tot** (MF 97).

70 V. M. Van Peteghem (1992), p. 365

71 V. si notele 9, 10, 11, 12

72 V. M. Van Peteghem (1992), p.362.

73 V. nota 70.

74 Situatia în care FERICIRE nu poate aparea atât ca subiect, cât si ca obiect este interpretata ca restrictie contextuala. Se considera ca verbele agentive accepta pasivizarea.

75 FERICIRE mai apare si ca obiect indirect al unui adjectiv: *capabil de* FERICIRE (MF, 92), *(ne)demn de* FERICIRE (MF, 93, 97, 97)

76 Majoritatea adjectivelor sunt postpuse; cu totul izolat apar câteva adjective antepuse: *însasi* FERICIREA (MF,94), *întreaga* FERICIRE (MF, p. 7), *cea mai mare* FERICIRE (MF, 94).

77 În aceste contexte, FERICIRE apare ca genitiv subiectiv al unor nume de actiune.

78 V. si notele 9–12.

79 Pentru (sub)clasa $N_{af\ II}$ nu s-a întreprins o analiza contextuala pâna acum.

80 Situatiile contextuale variate au fost înregistrate numai în MF (spre deosebire de MAP).

81 FERICIRE apare atât în constructii agentive, cât si non-agentive, ceea ce înseamna ca se poate caracteriza atât ca *sentiment*, cât si ca *atitudine*; se justifica astfel interpretarea conceptului *fericire* în psihologie ca „proces afectiv complex”, interpretare pusa în evidenta de toate analizele sensului întreprinse.

82 În primele trei contexte, constructia antreneaza o opozitie antagonica între FERICIRE si celelalte **abstracte** cu care e pus în relatie (manifestata printr-o antonimie lexicalizata sau nu).

83 Se constata ca substantivul PLACERE apare în acelasi tip de contexte ca FERICIRE.

84 V. punctul 3 de sub II din lucrarea de fata.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

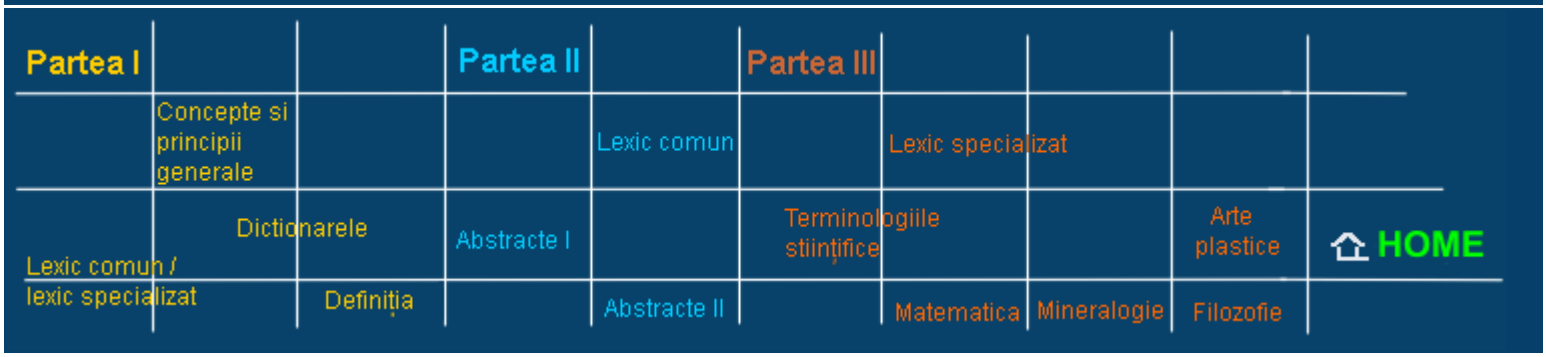

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

Anscombre, J.C. (1995) – Morfologie et représentation événementielle: le cas de noms de sentiment et d'attitude, în „**Langue Française**", no. 105 – **Grammaire des sentiments**.

Balibar-Mrabti, Antoinette (1995) – Une étude de la combinatoire des noms de sentiment dans une grammaire locale, în „**Langue Française**", no. 105.

Bidu-Vranceanu, Angela (1998) – Semantica unor substantive abstracte. Probleme. Teorii. Analize, în „**Analele Universitatii Bucuresti, Limba si literatura româna**".

Bouchard, Denis (1995) – Les verbes psychologiques, în „**Langue Française**", no. 105.

Corbin, Danielle-Temple, Martine (1994) Le monde des mots et de sens construits: catégories sémantiques, catégories référentielle,în „**Cahiers de lexicologie**", vol. LXV, 1994, II.

Gross, Maurice (1995) – Une grammaire locale de l'expression des sentiments, în „**Langue Française**", no. 105.

Mathieu-Colas, Michel (1998) – Ilustration d'une classe d'objets: les voies de communication, în „**Langages**", no. 131 – **Les classes d'objets**.

Dindelegan-Pana, Gabriela (1997) – în **Dictionar de stiinte ale limbii**, Editura Stiintifica, Bucuresti.

Picoche, Jacqueline (1986) – **Structures sémantiques du lexique français**, Nathan Ed., Paris.

Prandi, M. (1998) Contraintes conceptuelles sur la distribuition: réflexions sur la notion de classe d'objets, în „**Langages**", no.131.

Sîrbu, Richard (1977) – **Antonimia lexicala în limba româna**, Editura Facla, Timisoara.

Stan, Camelia (1992–1993) Aspecte ale nominalizarii în limba româna, în „**Analele Universitatii Bucuresti**", an XLI-XLII. – (1995) – Substantivele românesti postverbale. O ipoteza sintactico-semantrica, în „**Analele Universitatii Bucuresti**", an XLIV.

Tracy, Leland (1997) – La clé du mystère: mettre le référent à sa place, în „**Langue Française**", no. 113 - Aux sources de la polysemie nominale.

Van Peteghem, Marleen (1992) Attributs nominauxà substantif noyau abstrait, în N. Flaux, M. Glatigny, D.Samair, **Les noms abstraits. Histoire et Théoriés** , Actes du Colloque de Dunkerque – 1992, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion.

Van Voorst, Jan (1995) – Le contrôle de l'espace psychologique, în „**Langue Française**", no. 105.

Vasiliu, Em. (1982-1983) Adevar analitic si definitie lexicografica, în „**Analele Universitatii „Alex. I. Cuza" din Iasi**", Sectia III – Lingvistica, tom XXVIII – XXIX

* * *

M.Psih. X – Paul Popescu Neveanu, Nelu Zlate, Tinca Cretu, **Psihologie** clasa a X-a, Ed. Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1996.

MF XII–XIII – Adrian Paul Iliescu, Mihaela Miroiu, Adrian Miroiu, **Filozofie** (pentru licee si scoli normale), Ed. Didactica si Pedagogica, R.A., Bucuresti, 1994.

MAP VI – Victor Dima, **Educatie plastica**, Manual pentru clasa a VI-a , Editura Teora, 1998.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

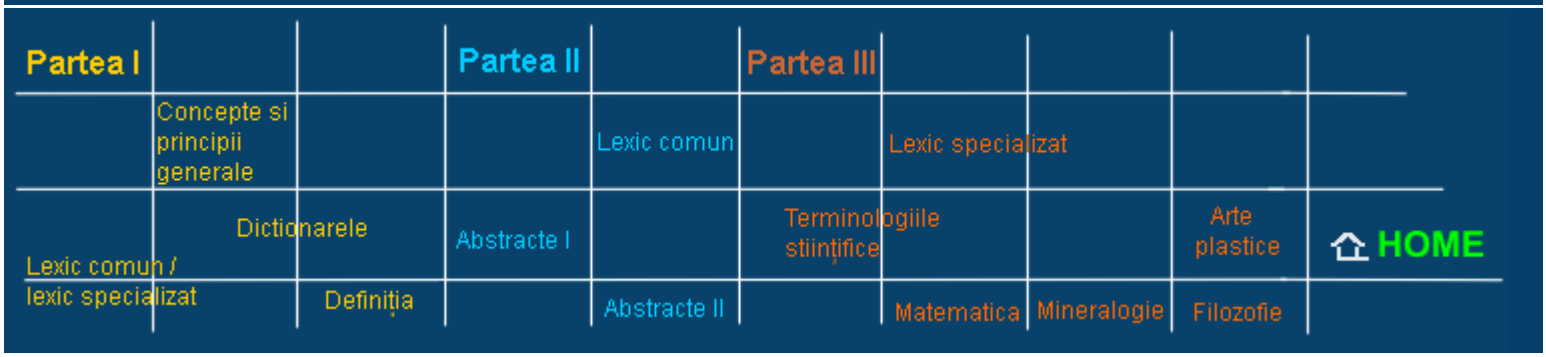

PARTEA a III-a

L E X I C S P E C I A L I Z A T

În directia descrierii unei cantitati reprezentative din **lexicul specializat** (LS) s-au selectat mai multe terminologii (limbaje): **matematica**, **mineralogie**, **medicina**, **filozofie**, **arte plastice**. S-a alcatuit un *corpus de termeni* pentru fiecare **lexic specializat**. Descrierea s-a facut în functie de acest corpus si de o serie de principii comune. Dintre acestea, un loc primordial l-a ocupat compararea definitiilor din **dictionarele generale**, din cele **speciale** si din **manualele scolare** în directia identificarii punctelor comune si, mai ales, a diferentelor (argument de baza privind existenta definitiilor alternative, vezi la Partea I , 4).

Descrierea **lexicului specializat** (LS) dintr-o perspectiva stiintifica interdisciplinara, presupune adoptarea unei anumite pozitii fata de **terminologiile stiintifice**, delimitarea conceptelor de baza si a perspectivei stiintifice abordate (I).

Pe baza grilei comune de interpretare s-au stabilit unele caracteristici generale ale terminologiilor cercetate (II), care vor fi aprofundate în directia cautarii specificului fiecarui **lexic** sau **limbaj specializat** în capitolele rezervate **matematicii mineralogiei**, **filozofiei** si **artelor plastice**.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

TERMINOLOGIILE STIINTIFICE

PROBLEME GENERALE

1. Conceptul de **terminologie** este utilizat cu mai multe sensuri interdependente, nu întotdeauna delimitate clar. Delimitarea acestor interpretari este cu atât mai importanta cu cât rolul **limbilor naturale** si, implicit, rolul **lingvisticii** în functionarea **terminologiilor** este recunoscut de majoritatea cercetatorilor chiar daca acest rol este inegal în functie de fiecare terminologie.

Conceptul de **terminologie** are urmatoarele valori importante:

(1) Limbaj specializat sau **sistem stiintific** care utilizeaza **o terminologie** în sensul 2 si alte mijloace lingvistice si nelingvistice pentru a realiza **o comunicare de specialitate non-ambigua** cu functia majora de a **transmite cunostinte într-un domeniu particular** de activitate profesionala;

(2) **Ansamblu de termeni** sau cuvinte specializate apartinând unui **subsistem lingvistic, termenii** caracterizându-se prin univocitate, non-ambiguitate si relatii lexico-semantice proprii;

(3) **Terminologia** mai este utilizata cu sensul unei stiinte interdisciplinare preocupata de problemele generale ale **terminologiilor** în sensurile (1) si (2), care analizeaza logica cunostintelor, ierarhia conceptelor, codajul lingvistic si non-lingvistic si problemele creatiei de cuvinte necesare stiintelor si tehnicii.

Se delimiteaza astfel, în primul rând, **terminologia** ca stiinta interdisciplinara (situatie când se va utiliza singularul acestui substantiv, vezi interpretarea (3)) si **terminologiile**, limbaje de specialitate cu un corpus de termeni corespunzând diverselor domenii de activitate (situatie când se va utiliza pluralul substantivului, vezi interpretarile (1) si (2)).

Interpretarea **terminologiei** cu sensul (1) presupune **o abordare interna din perspectiva specialistilor din fiecare stiinta în parte**. Elaborarea si difuzarea unor norme stiintifice cu un caracter general, dincolo de anumite limbi, este preocuparea unor organisme internationale care se ocupa de **terminologie** din aceasta perspectiva: ISA (International Federation of Natural Standardising Associations), ISO (International Organisation for Standar-disation), Afterm (Association française de términologie), Term New (Reteaua internationala de terminologie, creata de Infoterm). Studiile noastre privind terminologiile nu se situeaza pe aceasta pozitie.

În schimb, interpretarea **terminologiilor** în sensul al doilea (2) priveste problema dintr-o perspectiva **prioritar lingvistica**, chiar daca reprezinta o **abordare externa** din perspectiva specialistilor în anumite domenii; o asemenea abordare favorizeaza trecerea spre **cercetari interdisciplinare**, caracteristice celei de-a treia interpretari, de larg interes în cercetarea stiintifica actuala (3). Analizele noastre se vor situa, deci, pe pozitia a 2-a si a 3-a. Dintre aspectele studiate de cei care se grupeaza în cea de-a treia orientare ne vor interesa probleme ale teoriei cunoasterii, relatia dintre codajul lingvistic si non-

lingvistic s.a. desi e de interes lingvistic actual, nu ne vom putea ocupa aici de problema structurii mesajelor lingvistice prin care se transmit cunostinte de specialitate (tipul de mesaje, organizarea textuala, particularitati ale discursului stiintific) retinând doar câteva probleme generale privind raportul termenilor cu contextul lingvistic.

Admitând însa, ca toate abordarile privind **terminologia** se sustin fiecare în parte, ni se pare demna de retinut definitia data de H. Felber (1987), reprezentant care se situeaza aproape exclusiv pe pozitia (1): „**terminologia** reprezinta un domeniu transdisciplinar al cunoasterii interdisciplinare, care se ocupa de notiuni si de reprezentarea lor (termeni, simboluri)", cu observatia autorului ca notiunile, ca entitati conceptuale primeaza în **terminologie** asupra expresiilor, lingvistice sau nu.

Obiectul **terminologiei**, înteleasa ca stiinta interdisciplinara este constituit deci, în acelasi timp, de **elaborarea unor teorii conceptuale** care sa structureze un anumit domeniu stiintific, pe de o parte si, pe de alta parte, de activitatea (descriptiva, normativa si lexicografica) de stabilire a **termenilor specifici**.

Relatia **descriptiv/normativ-prescriptiv** este foarte importanta pentru a stabili diferente în interpretarea **terminologiei**: cei care se situeaza pe pozitia (1) delimitata de noi mai sus, adopta, în egala masura, o abordare **descriptiva**, dar si una **normativ-prescriptiva**, privind terminologia **din perspectiva interna a specialistilor** în anumite domenii stiintifice. Dimpotriva, cei care se situeaza pe pozitiile (2) si (3) se caracterizeaza cu precadere printr-o abordare **descriptiva** (pozitia normativ-prescriptiva fiind doar implicita).

Ni se pare interesanta pozitia unor specialisti în terminologii[1], care delimiteaza **mai multe etape** privind **constructia unei teorii a unui domeniu stiintific** (o anumita **terminologie** în sensul (1)):

(a) colectarea unui **corpus de expresii** plecând de la care **sa se constituie cunostintele**,

(b) efectuarea unui **studiu lingvistic** cu scopul de a defini **semnificatul notiunilor**,

(c) **normalizarea semantica** care duce la un prim tip de **ontologie** a domeniului si

(d) formalizarea ontologiei de tipul (c) pentru a obtine **o ontologie computationala**.

Unele dintre aceste etape (mai ales (b) si (d) prezinta un interes mai mare pentru cercetarea noastra, chiar daca ele nu pot fi tratate aici.

Rezulta ca posibilitatea mai mult sau mai putin diferita de a aborda **terminologiile** este conditionata de perspectiva din care sunt privite acestea: totul depinde de precizarea: **pentru cine sunt facute terminologiile?, cine este interesat de folosirea unei anumite terminologii?** si oarecum implicit, **cine studiaza toate aceste aspecte** (specialistul strict, specialisti în teoria cunoasterii, lingvistii etc.)? Întrucât investigarea noastra nu se poate situa pe pozitia unei abordari interne (cu perspectiva stricta a specialistului într-un anumit domeniu stiintific, decât în mica masura, cercetarea va fi orientata spre analiza importantei **terminologiilor** pentru grupuri socio-profesionale mai largi, mergând pâna la utilizarea în limba literara standard (dincolo de o anumita specializare). Unele analize lingvistice pot interesa însa si specialisti (de exemplu, cele din limbajul medical).

2. **Termenul** este un element al unei **terminologii** sau al unui limbaj specializat, reprezentând denumirea cunostintelor din acest domeniu. **Termenii** sunt unitati ale cunoasterii cu un continut stabil. **Termenul** este un semn lingvistic alcatuit dupa formula:

$$T(\text{termen}) = \frac{D\ (\text{denumire})}{N\ (\text{notiune})} = \frac{\text{semnificant (forma externa)}}{\text{semnificat (continut notional)}}$$

Relatia dintre denumire si notiune este reflexiva si biunivoca pentru un termen dat. Un termen se caracterizeaza, deci, prin **univocitate, monoreferentialitate** si **precizie**.

Termenii se obtin prin aplicarea unei denumiri unui anumit concept si printr-o procedura de lexicalizare naturala sau artificiala (**termenul** verbalizeaza cunostintele). Termenii au un caracter conventional, desemnarea putând sa se faca prin cuvânt, litere, cifre sau alte simboluri, în functie de fiecare stiinta. Numai desemnarea **termenilor** prin **cuvinte a limbilor** naturale preocupa cercetarea noastra, dar relatia cu elementele nelingvistice poate fi un aspect interesant pentru caracterizarea fiecarei terminologii în parte. **Termenii** care se exprima prin mai multe cuvinte trebuie sa îndeplineasca mai multe conditii:

(1) sa fie unitati lingvistice integrabile în enunturi si

(2) sa fie unitati ale cunoasterii cu caracter stabil;

(3) semnificatul unui termen sa se defineasca în raport cu ansamblul de semnificati apartinând aceluiasi domeniu (ansamblu semantic care poate fi o disciplina, o stiinta, o tehnica, adica întotdeauna un domeniu specializat.) **Termenul** îsi gaseste locul într-o structura ierarhica notionala din interiorul fiecarui domeniu;

(4) în planul **discursului stiintific** (în sens restrâns sau mai larg), **termenul** trebuie sa fie clar identificat în **contexte** (extralingvistice si lingvistice).

Aceste conditii ce trebuie îndeplinite de catre un **termen** nu se manifesta omogen în toate stiintele, iar **analiza lor în domeniile cercetate de noi** poate pune diverse probleme, de interes atât pentru **specialisti**, cât si pentru **nespecialisti**. Relatia dintre **specialisti** si **nespecialisti** lingvisti, cercetatori din domeniile cunoasterii s.a. este de larg si real interes pentru multe orientari terminologice actuale si va reprezenta perspectiva generala pe care o vom aborda si noi.

Definitia **termenului** antreneaza obiectiv relatia dintre acesta si cuvânt-concept-obiect. **Cuvântul** intereseaza mai ales lingvistii, iar **termenul** este, în primul rând, **o componenta a disciplinei careia îi apartine** si abia apoi a limbii în general.

Raportul dintre **cuvânt** si **termen** se poate preciza astfel: **un cuvânt** devine **un termen** când i se atribuie o semnificatie independenta de variatiile induse de acceptii si de utilizarile în context. **Termenii** apartinând **unui anumit sistem terminologic** sunt legati între ei prin **relatii conceptuale în afara discursului**. Analiza acestui raport în fiecare dintre domeniile cercetate de noi, **studiul sensurilor dobândite de anumiti termeni** în contexte variate, mai mult sau mai putin specializate poate sa puna în lumina aspecte de interes complex privind interpretarea interdisciplinara a **terminologiei**.

Extinderea sferei de utilizare a unor **termeni dincolo de un domeniu strict specializat**, aspect admis teoretic de majoritatea cercetatorilor si usor de constatat practic va constitui un alt obiectiv al analizelor noastre. Adoptam, astfel, pozitia celor care admit astazi ca trebuie pus capat rupturii radicale dintre **cunoasterea stiintifica** si **cunoasterea obisnuita**. O solutie în adoptarea acestei pozitii este recunoasterea unor delimitari privind **conceptul expert** (apartinând strict unui domeniu stiintific) si **conceptul ordinar** (extins dincolo de specialitatea stricta)2; se admit în felul acesta **modele alternative ale definitiei termenilor stiintifici**. Postulatul acesta favorizeaza interpretarea unor **termeni** din perspectiva **folosirii lor în limba comuna si a definirii lor de catre dictionarele generale ale limbii române** aspecte comune cercetarilor noastre indiferent de domeniile stiintifice vizate.

3. Câteva consideratii generale privind întemeierea si dezvoltarea **terminologiei** ca stiinta independenta cu preocupari generale, dar si cu diferente în functie de scoli, curente, autori sunt utile pentru a preciza pozitiile pe care ne situam.

Întemeierea si dezvoltarea **terminologiei** e legata de Cercul de la Viena si de E. Wüster, care a înfiintat institutul international INFOTERM si a fundat **stiinta termenilor** sau V.G.T.T. (Vienna General Theory of terms). Ideile de baza ale acestei orientari pot fi gasite în **Manifestul Cercului de la Viena** (v. editia franceza 1985). Postulatele V.G.T.T. sunt produse sub forma de **norme** de ISO-1087, editat de AFNOR. Wüster si adeptii sai postuleaza **unitatea stiintei** si, din aceasta cauza, **diminueaza pâna la zero importanta lingvisticii**, stabilind ca **limbaj unificator logica**. Ca **ideologi ai universalismului**, reprezentantii V.G.T.T. urmaresc **sa unifice ansamblul disciplinelor stiintifice**. Adopta o **pozitie terminologica stricta**, dupa care **conceptele stiintifice sunt incompatibile cu cele ale lumii cotidiene** (pozitia care nu coincide cu interpretari actuale ale terminologiei, inclusiv cu cea pe care ne situam). Pentru a rezolva problema **difuzarii internationale a stiintelor** V.G.T.T. stabilesc **norme internationale** (nomele ISO), care preced elaborarea **terminologiilor** si care permit echivalenta precisa de la o limba la alta; aceste **norme**, **admise de colectivitatile stiintifice si tehnice realizeaza unitatea dorita pentru stiinta**.

Pe pozitia V.G.T.T. se situeaza si alti cercetatori de referinta în dezvoltarea **terminologiei** cum ar fi H. Felber (**Manual de terminologie**, Unesco, Infoterm, 1987, patronat de Unesco, Infoterm si Unisist); totusi, cum am aratat deja, acest autor admite ca **terminologia** este un domeniu interdisciplinar si transdisciplinar.

Normele ISO pun accent pe **nume** în **terminologii** iar **postulatul nominal** e influent în diverse teorii terminologice, în asa fel încât alte clase morfologice sunt raportate la **forma nominala** de expresie (este cazul logicii terministe, pe teoria careia s-au fundamentat mai multe teorii actuale în Anglia sau în Franta (curentul nominalist).

O orientare moderna în terminologie este reprezentata de R Kocourek (ALFA, **Terminologie et linguistique de spécialité,** 1994/1995, vol. 7, Halifax Univ.). În aceasta orientarea se depaseste pozitia **terminologiei clasice** (care ignora dimensiunea sintactica a lexicului, ceea ce face din terminologii cataloage inerte) si se preconizeaza **descrierea textelor**; sunt urmariti termenii cu **distributie regulata în texte** (izotopie generica) si **termenii cu distributie neregulata** (molecule semice). Se considera ca **preocuparea pentru texte** trebuie **sa conduca la reconsiderarea unor principii ale terminologiei**.

Importanta textelor pentru **termeni** si **terminologii** este reflectata si de unele **definitii lexicografice din dictionarele generale** ale limbilor, atunci când se dau **indicatori de domeniu**, cum ar fi **mar.** (marina), **cor.** (coregrafie), **electron.** (electronica), **rad**. (radio, radiofonie), t**e**l. (televiziune), **text**. (industria textila) s.a., indicatori care corespund tipurilor de discurs. Puncte de vedere ale acestei pozitii terminologice vor fi preluate consecvent si de cercetarea noastra.

O orientare de maxima importanta la ora actuala este cea care priveste **relatiile dintre IA** (inteligenta artificiala) si **terminologii,** orientare care reuneste specialisti din diverse domenii (informaticieni, specialisti într-un anumit domeniu stiintific sau în teoria cunoasterii, dar si numerosi lingvisti de renume, cum ar fi F. Rastier, R. Martin).

IA se preocupa atât de ontologie a priori a domeniului stiintific de aplicare, de ansamblul primitivelor acestui domeniu, de achizitia de cunostinte si de construirea unui **sistem explicit** (SE), cât si de o problematica diversa tinând seama de limbile naturale. **Terminologia** în IA e**ste legata**, oricum, **de texte**, desi exista problema decupajului automatic al textelor.

În conditiile diversitatii preocuparilor în relatia dintre terminologii si IA se retin câteva dintre cercetarile efectuate:

(a) dezvoltarea **lingvisticii corpusului** utilizând **bancile de date textuale**;

(b) stabilirea unor sisteme de extragere automatica a termenilor ca TERMINO a lui David si Plante (ATO, 1990–1993) sau LEXTER al lui Bouringault (FDF-DER, 1993);

(c) stabilirea unor **banci terminologice** pentru **obtinerea unor date mai adecvate**, cum se procedeaza în Franta, facându-se distinctia dintre „limba comuna“ si „limbile de specialitate“;

(d) **analiza** din perspectiva „interna“ a **specialistului într-un anumit domeniu stiintific sau tehnic**, descriere reprezentata în IA (Nadine Gros, KOD) s.a.

Se considera în general, ca legaturile dintre terminologie si IA pot duce la **revizuirea anumitor postulate**. Fiecare dintre aceste perspective moderne de studiere a **terminologiilor** ar putea fi de mare utilitate cercetarilor întreprinse în România, dar informatia complexa si specializata în acelasi timp, ne face sa consideram aceasta perspectiva ca un **deziderat de viitor** (pentru ca nu se poate realiza numai prin informatie bibliografica).

4. Cu exceptia **terminologiei** „clasice“ (V.G.T.T.), se admite, în general, importanta limbilor naturale, chiar daca ramâne actuala problema datorata relatiei dintre **imperfectiunea limbilor** în raport cu **dezvoltarea stiintelor**, Prin limbile naturale se exprima cunostinte asupra obiectelor lumii traite, specifice fiecarui domeniu stiintific. Daca în unele stiinte (ca matematica, fizica, chimia), exprimarea cunostintelor, chiar si numai partial, se poate face **si prin alte mijloace**, exista alte **stiinte** în care acest lucru **nu se poate face decât printr-o limba naturala** oarecare (cum e cazul filozofiei, lingvisticii si, în mod relativ, al artelor. Deci, **importanta limbilor naturale pentru terminologii** este cu atât mai mare cu cât nu exista alta modalitate de exprimare.

Se admite ca **cercetarea stiintifica** este în mare parte constituita **din limbaj** sau altfel spus, cunoasterea stiintifica este **informatie conceptuala pornind de la texte**.

Daca se accepta **importanta limbilor naturale** pentru **terminologii,** se admite, macar potential, si **importanta lingvisticii.** Din acest punct de vedere, studiul **terminologiei** priveste **specificitatea semantica** (teza admisa si de Wüster, dar mai ales, de terminologi actuali, precum Lerat), aspect care va constitui **un obiectiv esential al cercetarilor noastre**, alaturi de relatia **cuvânt-termen-vocabula** (sintagma de specialitate care presupune o oarecare integrare în discurs).

Un alt aspect care justifica **relatia dintre terminologie** si **lingvistica** este **rolul contextului**. Se admite în general, ca **doctrina terminologica nu are o teorie a contextului**. Termenul de **context** nu este interpretat în maniera non-ambigua; apare atât pentru a desemna **contextul extralingvistic** prin care se întelege atât **situatia de comunicare**, cât si **variatia continutului conceptual în functie de locutori** (de exemplu, utilizarea **terminologiei medicale** de catre medici cu profiluri diferite, farmacologi si chiar de catre nespecialisti; se da exemplul proprietatii **functie diuretica**, care are semnificatii diferite dupa cum califica un **medicament** sau o **molecula**, ceea ce înseamna atât context extralingvistic, cât si lingvistic; se ajunge la concluzia ca **termenii medicali nu pot fi interpretati fara context**, ***afirmatie care trebuie analizata concret si precizata în raport cu factori diversi***).

Contextul lingvistic admite si el **variabile interpretative**, cu obiective diferite ale cercetarii:

(a) poate fi înteles ca o **preferinta a combinarilor**, manifestata diferit în **terminologii**: de exemplu, **în medicina un context prescrie continutul conceptual medical** prin **combinatii diverse de termeni medicali** (ceea ce ar însemna ca **termenii medicali nu apar singuri în context**, iar contextul trebuie înteles cu grade de complexitate diferite, care trebuie precizate);

(b) **contextul** intereseaza si în cazul termenilor cu libertati contextuale sau care admit o pluralitate de determinari contextuale; delimitarea acestor termeni, corelarea acestor calitati cu anumite terminologii este un alt aspect interesant de studiat din punct de vedere lingvistic, dar si din punct de vedere terminologic, în masura în care se pot delimita totusi prescriptii interpretative;

(c) în opozitie, se plaseaza termenii cu restrângeri contextuale, cu prescriptii interpretative stricte, carora li se asociaza un sens unic, non-ambiguu. Degajarea termenilor care prezinta restrângeri contextuale poate fi extrem de utila mai ales nespecialistilor care si-i însusesc, pentru cunoasterea si utilizarea lor efectiva cu corectitudine.

Studiile privind **rolul contextului** pentru diversi **termeni** si **în diferite terminologii**, facut cu rigurozitate si într-o masura relevanta poate aduce informatii interesante din mai multe perspective daca se demonstreaza **în ce masura exista o medie semantica a termenilor în afara contextului, valabila pentru toate contextele**.

Studiul **contextului** înteles mai larg poate fi util si pentru stabilirea unor **particularitati ale discursului stiintific**. În **limbajul medical** s-au delimitat **tipuri diferite de discurs** dupa cum e vorba despre fisa medicala, foaia de internare sau de externare, textul stiintific, textul de popularizare; particularitatile lingvistice si stiintifice ale contextului în aceste discursuri medicale diferite pot fi puse în relatie cu sarcini diferite ale medicinei – de diagnostic, de prescriptie, de codificare s.a.

5. Importanta **socio-culturala, economica, pedagogica** a **terminologiilor** este în crestere, ceea ce explica **abordarea interdisciplinara** si **interesul mai larg** pentru aceste domenii, dincolo de o specialitate stiintifica anume. Se vorbeste în acest sens, (F. Rastier)3 de laicizarea progresiva a cunoasterii, ceea ce permite **definitii alternative** ale **termenilor** (împreuna cu alte distinctii conceptuale) tocmai din aceasta perspectiva interdisciplinara. Sunt admise astfel ca obiective ale **terminologiilor** atât elaborarea de teorii conceptuale structurând obiectele domeniului, cât si activitatea lexicografica (specializata sau nu) de efectuare a unor corpusuri, dictionare etc. În felul acesta, **terminologiile** sunt puse oficial în relatie cu discipline ca **ontologia, lexicografia, semantica**. Relatia cu ultimele trei discipline autorizeaza preocuparile lingvistilor pentru **terminologii**.

Relatia **terminologiei** cu lexicografia reprezinta o problema complexa, care intereseaza lingvistii atât ca punct de plecare (analiza dictionarelor existente), posibilitate de revenire, dupa o serie de cercetari, pentru a perfectiona lucrarile lexicografice existente.

Se delimiteaza mai întâi **lexicografia specializata** sau **terminografia** (conceputa mai ales multilingv) care fixeaza invariantele cognitive, în general internationale. **Dictionarele speciale**, rezervate fiecare unui anumit domeniu al cunoasterii sunt strict determinate de epistemologia si de cercetarea stiintifica (**stiintele cognitive** facând distinctie între **cunoasterea stiintifica** si **cunoasterea ordinara**, cu concesia unor **modele alternative ale definitiei**). **Lexicografia specializata** are o

viziune mecanica asupra cuplajului concept/termen/cuvânt si se bazeaza pe norme, ceea ce o face cu precadere **prescriptiva (normativa)**; se plaseaza, din aceasta cauza, între **lingvistica** si **epistemologia cunoasterii**. Se apreciaza ca **rezultatele lexicografiei specializate** sunt în multe privinte nesatisfacatoare. Una dintre carentele acestui tip de **lexicografie** consta în faptul ca se limiteaza la o abordare paradigmatica, reprezentând simple **corpusuri de termeni**, ceea ce le face cataloage inerte, în care **termenul** e decontextualizat. Lipsa informatiei lexico-sintactice (alaturi de maniera de definire) face ca aceste dictionare sa fie imperfecte si, în general, ineficiente pentru nespecialisti (iar utilitatea pentru specialisti este si ea relativa, dincolo de o normare generala) studiul contextelor si al discursivitatii, preocupare a multor orientari din **terminologia** actuala (mergând chiar pâna la cautarea unor **caracteristici semio-narative ale prozei stiintifice**)4 impune cercetarea relatiei dintre lexicografia specializata si lexicografia generala.

Se impune astfel, studiul terminologiilor în lexicografia generala (sau în dictionarele generale ale unei anumite limbi, în speta româna) care vizeaza, în primul rând, interesul pentru terminologii în limba literara standard (comuna pentru vorbitori culti, indiferent de o anumita specialitate).

Definitia termenilor în lexicografia generala ar trebui sa aiba un nivel mai scazut de abstractizare a cunostintelor (admitând principiul definitiilor alternative, viziunea duala asupra cunoasterii), în asa fel încât sa fie accesibile nespecialistilor. Utilizarea termenilor în limba comuna poate admite conotatii (non-cognitive), ceea ce poate duce la un oarecare grad de ambiguitate, daca nu sunt studiate si contextele (lingvistice si extralingvistice); altfel spus, în lexicografia generala, accesul la cunostintele de specialitate se face prin intermediul unei expresii verbale si într-un anumit context lingvistic si extralingvistic (psiho-socio-cultural).

Definitiile **termenilor** în dictionarele generale trebuie sa fie relativ accesibile pentru nespecialisti tocmai pentru a asigura ameliorarea performantei lingvistice a acestora, adica decodarea lor corecta, precizarea sensului unor termeni insuficient cunoscuti si chiar însusirea de noi **termeni**. Sunt cerinte stricte în conditiile unei dezvoltari sociale complexe, admisa de toti specialistii care se ocupa de terminologie. Precizarea conditiilor lingvistice de utilizare a termenilor este obligatorie, mai ales atunci când apar contacte cu termeni si sensuri din limba standard sau din alte limbaje specializate, ceea ce reprezinta, de asemenea, o tendinta contemporana. Abordarea termenilor în lexicografia generala ar trebui sa aiba un caracter descriptiv, ca observatii despre limbile de specialitate, (functia normalizatoare si prescriptiva fiind doar implicita, spre deosebire de lexicografia specializata).

Se vor putea semnala diferente în ce priveste normalizarea între diversele terminologii studiate: unele dintre ele manifesta libertati mai mari (cum ar fi filozofia, terminologia artistica, terminologia din stiintele umaniste în general), spre deosebire de altele (medicina, economia) care obliga la diverse constrângeri si, deci, la o normare mai stricta (chiar în lexicografia generala).

Observatiile descriptive despre termeni în lexicografia generala pot fi cu atât mai importante cu cât se tine seama de faptul ca exista terminologii care exprima cunostinte asupra obiectelor numai prin intermediul limbilor naturale, spre deosebire de cele care apeleaza si/sau la limbaje formalizate (s-ar parea ca nici unul din domeniile cercetate de noi nu se preteaza la formalizare, cu exceptia **logicii** si poate a medicinei, în masura în care preiau termeni din alte stiinte).

Toate aceste aspecte vor fi urmarite de cercetarea noastra, pornind de la confruntarea dictionarelor generale cu cele specializate, între care ar trebui sa constatam diferente5 mai ales daca se admite în general ca taxonomiile stiintifice nu coincid cu cele lingvistice.

II. Grila comuna de interpretare a celor câtorva **terminologii stiintifice** selectate pentru analiza (**terminologia medicala, filozofica** si a **artelor vizuale**) va urmari urmatoarele aspecte:

(a) în ce masura se dispune de un **ansamblu de termeni** (adica un subsistem lingvistic), în care **termenii** sa se caracterizeze prin **univocitate** si **non-ambiguitate** (adica sa fie unitati ale cunoasterii cu **caracter stabil**, sau sa aiba un caracter **monoreferential** si **precis**). Din perspectiva acestor caracteristici, intereseaza care e raportul dintre **termenul** utilizat ca o componenta a unei **discipline stiintifice** sau ca un element al **limbii în general**; aceasta înseamna analiza relatiei dintre **cunoasterea stiintifica** (a specialistului) asa cum e reflectata de **lexicografia specializata** si **cunoasterea obisnuita** (a nespecialistului), asa cum apare în **lexicografia generala**. Altfel spus, observatiile noastre privind problemele enuntate se vor baza mai ales pe **compararea definitiilor lexicografice** de diferite tipuri si doar ca auxiliar dintre codajul **textelor de specialitate**;

(b) care este relatia dintre **codajul lingvistic** si cel **nelingvistic** în exprimarea conceptelor de specialitate, dat fiind ca importanta **limbilor naturale** (si implicit, a studiului lingvistic) este cu atât mai mare în terminologiile în care nu exista alta

modalitate de exprimare (codaj nelingvistic), ceea ce se întâmpla în majoritatea cazurilor analizate de noi;

(c) care este rolul **contextului lingvistic** în prescrierea sensului (pentru stabilirea prescriptiilor interpretative ale sensului) în terminologiile studiate, întelegându-se **contextul** atât în sens **restrâns**, (combinatii de cuvinte stricte, imediate), cât si în sens **larg**, ca **tip de text**. Analiza **contextelor medicale** va urmari în ce masura termenii se caracterizeaza prin **libertati contextuale** (indiferenta fata de context sau pluralitate de determinari contextuale), prin **restrictii contextuale** (combinatii conceptuale si lingvistice stricte, limitate) sau prin situatii intermediare (prescriptii semantice si contextuale relativ limitate).

În cele ce urmeaza vom urmari comportarea celor trei terminologii selectate pentru analiza (**medicala**, **filozofica**, a **artelor plastice**) în ce priveste cele trei aspecte ale grile comune de interpretare (vezi (a)–(c)), cu scopul de a stabili o caracterizare generala a fiecarei terminologii în sine si prin comparatie.

7. **Terminologia medicala** reprezinta un ansamblu vast si divers de termeni, dintre care s-au luat în consideratie (printr-o selectie relativ arbitrara) numai câteva categorii, termenii medicali înregistrati sub litera A din DEX ’96, si o serie de termeni specializati, folositi curent în textele medicale, dar neînregistrati în DEX ’96.

(a) În ce priveste caracterizarea sensului termenilor medicali prin **univocitate** si **non-ambiguitate** se poate afirma ca aceste caracteristici se manifesta pozitiv în aproape toate exemplele selectate. Chiar si în cazul termenilor neînregistrati de dictionare care dezvolta un sens medical în textele specializate (**restant** “(organ) ramas în urma unei operatii”, **rasunet** “influenta, afectare”, **a interesa** “a afecta”, **pensare** “îngustare, micsorare”, **gradient** “diferenta” s.a.) se poate vorbi de comunicarea unor **unitati ale cunoasterii** cu caracter **stabil**, cu tendinta de **monoreferentialitate** si **precizie**. Ceilalti termeni medicali analizati (de la litera A din DEX ’96) sunt majoritatea monosemantici, ceea ce contribuie în mod esential la univocitatea lor si la îndeplinirea conditiei celei mai stricte, necesare unei terminologii stiintifice (cum se poate vedea din orice exemplu: **acrocianoza, amigdalita, adenopatie, aterom, adipozitate, acupunctura** s.a.).

Termenii înregistrati de DEX ’96 sunt **definiti strict specializat**, chiar si atunci când ei manifesta tendinta de a iesi din cadrul închis al medicinei prin migrarea spre limba comuna printr-o mai larga folosire; definitiile din dictionarele generale sunt mai mult (a) sau mai putin (b) accesibile nespecialistilor, ca de exemplu:

(a) **amigdalita** “boala manifestata prin inflamarea (acuta sau cronica) a amigdalelor”, **adipozitate** “îngramadire (patologica) de grasime într-un tesut celular subcutanat” si

(b) **adrenalina** “hormon produs de glandele suprarenale sau fabricat pe cale sintetica utilizat ca medicament datorita proprietatilor vasoconstrictoare ale muschiul cardiac”, **angiom** “tumoare benigna a vaselor sanguine sau limfatice”).

Din acest punt de vedere se poate afirma ca nu se stabilesc diferente (semantice si lexicografice) între dictionarele generale si cele specializate, ceea ce nu este în avantajul deschiderii codului medical pentru vorbitorii obisnuiti (nespecialisti). O observatie similara se poate face si în ce priveste inventarul termenilor medicali de sub litera A din DEX ’96 care sunt, majoritatea, prea putin folositi în limba comuna; selectia termenilor medicali dintr-un dictionar general ar trebui sa aiba în vedere tocmai circulatia mai larga spre/în limba comuna a acestor termeni si, în functie de aceasta, definirea sensului sa se faca într-un cod selectiv deschis, mai accesibil nespecialistilor pentru a favoriza decodarea si utilizarea corecta a termenilor specializati. Din acest punct de vedere DEX ’96 se caracterizeaza prin înregistrarea unui mare numar de termeni medicali dintre care numai o parte relativ redusa de interes mai general, pentru care definitia e adecvata la nivelul vorbitorului nespecializat (**acupunctura** “metoda terapeutica bazata pe actiune reflexa care consta în înteparea pielii în anumite puncte ale corpului cu ace metalice fine”, **alergologie** “parte a medicinei care se ocupa cu procesele si bolile de natura alergica”, **antibiograma** “determinare prin diverse procedee de laborator a gradului de sensibilitate a unui microb la antibiotice”). Confruntarea **lexicografiei specializate** cu cea **generala** arata ca în ce priveste ***terminologia medicala*** diferentele sunt minime, ceea ce contribuie la pastrarea codului închis caracteristic acestei terminologii.

(b) Sub aspectul relatiei dintre **codajul lingvistic** si cel **nelingvistic**, ***terminologia medicala*** se bazeaza în masura maxima pe primul, dar aceasta în conditiile caracteristicilor semnalate sub (a) nu afecteaza precizia termenilor. Codajul nelingvistic este limitat, izolat si ar putea dubla numai o serie de **termeni medicali** comuni cu alte terminologii, mai ales chimia (**anfebrina** “nume generic dat medicamentelor febrifuge si analgezice”, **antienzima** “agent sau enzima cu actiune neutralizanta asupra unei enzime”) în masura în care acesti termeni pot fi dublati de formule (alt tip de semne, cu un caracter univoc indiscutabil). Aceste situatii contribuie în plus la sublinierea caracterului de cod închis al terminologiei medicale.

(c) În ciuda caracteristicilor de cod închis manifestat în mod univoc, monoreferential, non-ambiguu si implicit, decontextualizat al ***termenilor medicali***, rolul **contextului** este, de multe ori si în diverse feluri, foarte important. Libertatile contextuale sunt relative, de cele mai multe ori constatându-se preferinta pentru **atragerea altor termeni stiintifici** în **contextul imediat,** chiar si în sintagmele medicale foarte precise (**anghina pectorala** "boala a inimii", fata de **anghina** "inflamatie a faringelui si a amigdalelor"; **soc anafilactic**, **lichid amniotic**, **alienare mentala**, **celula adipoasa**, **tesut adipos**. Combinarea cu termeni medicali, conditioneaza sensul specializat din acest domeniu al unor **cuvinte din limba comuna**: ***restant*** ("rezultat, ramas în urma operatiei": *rinichi* ***restant,*** *ovar* ***restant***), ***rasunet*** "afectare, influenta" (***rasunet*** *asupra parenchimului renal*, ***rasunet*** *clinic*, ***rasunet*** *functional*), ***a interesa*** "a afecta" (*leziunea* ***intereseaza*** *lobul temporal*, ***interesarea*** *corzilor tendinoase*). Acelasi tip de contexte este necesar si pentru realizarea sensului medical când termenul e provenit din **alte terminologii**: **pensare** + *termen medical substantiv în genitiv cu sensul "îngustare, micsorare"*: **pensarea** *spatiului articular*, **pensarea** *tensiunii*; **gradient** + determinant termen medical adjectiv sau substantiv cu prepozitie; cu sensul de "diferenta" (nu cu sensul din matematica "variatia unei unitati scalare"): **gradient** *atrioventricular***, gradient** *de osmolaritate***, gradient** *de presiune***.**

Rezulta ca, desi, la modul general, **termenii medicali** îndeplinesc conditia decontextualizarii, importanta pentru o terminologie stiintifica stricta, atunci când **contextul** se specializeaza sau prezinta importanta pentru comunicare nu face decât sa sporeasca precizia, non-ambiguitatea, monoreferentialitatea caracteristica acestei terminologii.

8. **Terminologia filozofica** este constituita din subansambluri lexicale diverse, chiar eterogene, dintre care au fost selectate **logica** si **metafizica**. Termenii **logicii** raspund în mai mare masura postulatelor terminologice, mai ales în ce priveste univocitatea dintre denumire si notiune. În ce priveste **metafizica**, respectarea acestor postulate e mai greu de urmarit. Ambiguitatea unui mare numar de **termeni filozofici** este sporita si de faptul ca acestia nu au un sens unitar pentru toti specialistii si se poate vorbi atât de o **terminologie filozofica**, în cazul fondului comun ca asocieri dintre notiune si denumire, cât si de **terminologia filozofilor**, în cazul asocierilor particulare (dupa autori, curente etc.) dintre notiune si denumire. În aceste conditii, în masura în care **univocitatea semantica**, **non-ambiguitatea** si **monoreferentialitatea** caracterizeaza mai ales unele domenii (de ex. **logica**) si numai o parte din termenii filozofici generali (de ex. *personanta*, *cosmotic*) se poate sustine caracterul terminologic mai slab al filozofiei.

Ambiguitatea, precizia mai mica a unor termeni filozofici este sporita si de relatia cu **limba comuna**. Unii termeni circula în limba comuna cu sens filozofic larg sau neprecis (v. *concluzie*, *fenomen*, *consecinta*) sau chiar cu un sens filozofic (*certitudine*, *idealizare*, *mod*). Sensuri mai generale si deci mai imprecise au si termenii care au intrat în fondul general al lexicului stiintific (*modalitate*, *model*). Pot fi ambigui si termenii filozofici care au sensuri concurente cu alte terminologii (*fenomen*, *pragmatic*).

Interpretarea precisa, monoreferentiala a sensului unor termeni filozofici presupune cunoasterea în detaliu a domeniului filozofiei; de exemplu *realitate* poate denumi atât lumea fizica, cât si cea metafizica, între cele doua notiuni existând totusi un punct comun pentru care primeste aceeasi denumire, cum ar fi trasatura, care exista cu adevarat pentru *realitate*, constanta semantica regasita si în limba comuna.

Comparatia dintre definitiile lexicografice de diferite tipuri arata existenta unor diferente – DEX-ul 96 explica mai degraba uzul cuvintelor în limba comuna, definind cuvintele si sintagmele filozofice foarte uzuale; se face deci, o selectie a **terminologiei filozofice** în functie de uz, ceea ce nu s-a constatat la terminologia medicala. Nu se indica însa în mod consecvent marca diastratica (apartenenta la filozofie), ceea ce nu contribuie la definirea precisa a sensului terminologic. **Dictionarele speciale** (DF 1978) definesc conceptele sistematic, unele în relatie cu altele; unele definitii din acest dictionar sunt extrem de specializate, inaccesibile nespecialistului (de exemplu *inferenta*, *rationament*); multe definitii sunt marcate ideologic si în mod evident se critica teoriile filozofice nematerialiste, fiind cu totul izolate definitiile care nu contin aprecieri ideologice (*existent*). Pentru numerosi termeni, definitia e dependenta de teoria filozofica, de o anumita doctrina (v. *realitate*).

Micul dictionar enciclopedic da definitii care combina pozitia dictionarelor generale si a celor speciale si noteaza consecvent marca diastratica, domeniul filozofic, ceea ce îl fac convenabil sub aspectul decodarii si utilizarii acestei terminologii.

Marcarea ideologica a definitiilor **termenilor filozofici** (care se mai regaseste numai la **termeni economici**) este un factor suplimentar de ambiguitate în interpretarea sensului de catre nespecialisti, mai ales atunci când acestia nu stiu ca exista si definitii alternative.

b) **Terminologia filozofica** se exprima mai ales prin limbile naturale. Numai unele domenii (*logica formala*, mai putin sau deloc cea *filozofica*) apeleaza la un codaj non-lingvistic, prin semne non-verbale univoce (de ex. Î "apartine", $ "exista", E "inclus" s.a.); majoritatea acestor semne exprima relatia între termeni si numai în mica masura dubleaza exprimarea

conceptelor prin limbile naturale. Simbolurile non-verbale din logica formala servesc preciziei rationamentului si mai putin preciziei terminologice si realizeaza o comunicare mai generala, dincolo de o limba naturala anume. Acesta este unul dintre principalele motive pentru care logica formala este utilizata si de alte stiinte, cum ar fi **terminologia informatizata**[6] sau semiotica. Admitând ca exista totusi, macar partial, posibilitatea unui **codaj non-lingvistic** alaturi de cel **lingvistic** rezulta ca, si din acest punct de vedere, se prezinta eterogen.

c) Desi majoritatea **termenilor filozofici** nu au un caracter monoreferential, non-ambiguu, **contextul** nu reprezinta o modalitate curenta de dezambiguizare în sens strict. Cea mai mare parte a **termenilor filozofici** se caracterizeaza prin **libertati contextuale** în ce priveste contextul lingvistic strict; o circumscriere a sensului filozofic vine doar din contextul mai larg, înteles ca **tip de context** (inclusiv autor, epoca, curent). Putini termeni filozofici sunt decontextualizati, de exemplu *esentialism, inferenta*. Se constata, paradoxal, existenta unor **contexte specializate**, **stricte** mai ales pentru termeni precis definiti, monoreferentiali, ceea ce contribuie la univocitatea interpretarii, de exemplu *cosmotic* e utilizat în contextul specific *realitate cosmotica, deductiv* în sintagma *rationament deductiv*, *silogistic* în sintagma *figura silogistica*. Aceste sintagme functioneaza ca termeni, sporesc caracterul terminologic. Unele contexte specializate au caracter diagnostic, definitoriu, de exemplu: *certitudine* în combinatie cu adjectivele *teoretica, logica, matematica*, *deductie* în combinatie cu adjectivele *filozofica, naturala, analitica, sintetica* sau în sintagma *teoria deductiei*, *idealism* în combinatie cu adjectivele *absolut, fizic, fiziologic, transcedental* (critic), *rationament* în combinatie cu adjectivele *deductiv, inductiv, transductiv, ipotetic, disjunctiv* sau *rationament prin recurenta, ~ prin analogie, ~ de relatie*. Unele posibilitati combinatorii sunt limitate în functie de o anumita doctrina filozofica, de exemplu *realitate*: în filozofia marxista: *realitate obiectiva, în filozofia de sorginte platoniciana – realitate suprasensibila, realitate transcedentala (transcendenta, fixa*).

Unele preferinte contextuale apar în **logica**, în masura în care, într-un context, un termen logic atrage altul din acelasi domeniu (de exemplu *inferenta* pe *judecata*, *rationament*) caracteristica sintagmatica întâlnita si în terminologia medicala si care sporeste precizia terminologica.

Deci, si sub aspectul relatiei **termenilor filozofici** cu **contextul**, acestia se prezinta eterogen, caracterizându-se prin restrictii contextuale care contribuie la precizia, univocitatea sensului mai ales termeni non-ambigui, monoreferentiali (cum sunt cei din **logica**).

9. **Terminologia artelor plastice (vizuale)** reprezinta un ansamblu divers de termeni, utilizati atât în limbaje de specialitate, cât si, partial, în limba comuna.

Necesitatea preciziei terminologice se impune chiar în ce priveste termenii care desemneaza domeniul respectiv, pentru care se folosesc, aparent sinonime: **arta plastica** si **arta vizuala**. Dictionarele (nici cele generale, nici cele speciale) nu precizeaza acest raport pentru ca se limiteaza la definitii din unghiuri limitate fara considerente de ansamblu sau explicite. Din DEX ’96 se deduce ca în acest tip de arta se includ numai **pictura** si **sculptura**, pentru ca se da o definitie comuna “reproduc formele prin materiale si culori”. Dictionarele enciclopedice (DE) sugereaza sinonimia dintre **artele plastice** si **vizuale** pentru ca au un mijloc de exprimare comun – imaginea vizuala, ceea ce rezulta si din enumerarea deschisa: **sculptura, pictura, grafica, artele decorative** si din care sunt excluse **arhitectura** si **cinematografia**. În dictionarele speciale (de fapt numai **Dictionarul de Arta** – DA) interpretarea este, de asemenea, implicita, ambigua: nu exista un articol pentru **arta**, simplu ci numai însotit de determinanti: **art nouveau, arta abstracta, arta ambientala, arta concreta, arta decorativa** (termenii acestui domeniu fiind tratati ca articole speciale în acest dictionar), **arta minimala, arta naiva** s.a. Rezulta ca nu apare articolul **arta plastica** si/sau **vizuala**. Lexicografia specializata lasând incompleta posibilitatea interpretarii termenului **arta** (desi acesta intra chiar în numele dictionarului) nu ajuta în precizarea domeniului de referinta.

În modul cel mai evident, **artele plastice** (**pictura, sculptura, gravura, fresca**) sunt o categorie particulara a **artelor vizuale** (categorie mai vasta): **artele plastice** se definesc în functie de material, **artele vizuale** în functie de canalul prin care sunt percepute de receptor, **artele decorative** în functie de rolul lor în societate, **artele frumoase** (care includ eventual, si literatura) se delimiteaza în functie de valoarea estetica. Se observa ca **arhitectura** (care are o functie utila, dar *poate avea* si una estetica) nu intra în aceste categorii. Nu este inclus în aceste arte nici **filmul,** care este o arta mai noua, dar vizuala.

Motivul esential pentru care aceste categorii sunt atât de laxe este ca se definesc din perspective diferite. În ultima instanta, însa, categoria **artelor plastice** (pictura, sculptura, gravura etc.) este cea mai precisa pentru ca aceasta sintagma este consacrata prin uzul curent pentru a desemna un continut stabil din domeniul cunoasterii. Motivul pentru care se introduc noi denumiri este aparitia unor tehnici si “arte” noi[7]: filmul, banda desenata etc.

a) **Terminologia artelor plastice (vizuale)** se delimiteaza în masura în care exprima unitati ale cunoasterii cu un caracter stabil, indiferent daca termenii sunt utilizati în domeniile specializate sau în limba comuna. Numai o parte din acesti termeni se pot caracteriza prin univocitate, non-ambiguitate, monoreferentialitate, dat fiind ca si unii dintre cei mai importanti **termeni** considerati **tehnici** în acest domeniu sunt polisemantici ceea ce constituie, din principiu, un factor de ambiguitate. De exemplu, **pictura** desemneaza fie "o ramura a artei", fie "ansamblul operelor de acest tip" fie "numai o anumita opera, de acest tip". Multi dintre acestia (**desen**, **schita**) se utilizeaza si în limba comuna, iar **dictionarele generale** nu dau marci diastratice pentru sensul specializat. Marca diastratica, sub forma (*art. plast*.) apare la **ton**, în DEX '96, dar nu si la **sgrafitto** ("a zgâria un desen într-un material colorat"). Se creeaza astfel, impresia falsa a unei deschideri a cadrului acestei terminologii, ceea ce afecteaza precizia si non-ambiguitatea termenilor, chiar atunci când acestea exista pentru nespecialisti.

Unii **termeni tehnici** din acest domeniu, mai putin cunoscuti, sau necunoscuti nespecialistilor sunt univoci (monosemantici si monoreferentiali) si, deci, precisi, cum e cazul pentru **vernis, racursiu, modeleu, sgrafitto, iconologie, manierism**. Existenta acestor termeni permite ca macar partial, **terminologia artelor plastice** sa se caracterizeze drept un cod închis specific unei terminologii stiintifice.

Termenii comuni cu alte arte (*forma, reprezentare, distanta, perspectiva)* sunt toti polisematici mai ales, pentru ca multi sunt utilizati si în limba comuna cu o ambiguitate, sporita si de absenta marcii diastratice în dictionarele generale (strict necesara la un sens specializat al lui *distanta*, de exemplu).

Termenii cromatici, foarte importanti în **artele plastice** sunt si ei majoritatea polisemantici; nu numai culorile generale (*alb, negru, albastru* s.a., ci si *ocru*, care desemneaza atât o varietate de argila, cât si o vopsea si o culoare naturala folosita în pictura pentru par si vesminte).

În conditiile ambiguitatii semantice a multor termeni din **artele plastice**, se constata imprecizia definirii din dictionarele **generale**. Definitii mai riguroase si relativ accesibile ale sensurilor specializate pentru care se indica si marca diastratica se dau mai ales în dictionarele **enciclopedice**.

b) În **terminologia artelor plastice**, codajul nelingvistic apare izolat si neuzitat numai la materiile colorante care sunt si substante chimice (chiar daca formula chimica nu e utilizata, denumirea chimica desemneaza univoc si monoreferential sensul, cum se întâmpla la: *alb de plumb, alb de zinc, negru de fum, negru de anilina* s.a.). Nu discutam aici problema relatiei dintre semnul lingvistic si cel vizual[8], problema complexa si dificila[9].

c) Rolul **contextului** în **terminologia artelor plastice** este inegal.

O serie de termeni univoci, monoreferentiali sunt decontextualizati: **manierism** (care nu se combina cu adjective tocmai sensului univoc), **sinopia** ("culoare naturala utilizata pe zid"), **cinabru** ("sulfura rosie de cadmiu"), **vermillon** ("sulfura rosie de mercur"), **alb de titan** ("bioxid de titan") s.a. În unele cazuri **contextul** ajuta la decodarea unor termeni strict specializati, altfel univoci, decontextualizati (precum ***sgrafitto*** *este un fel de pictura*, sau ***sgrafitto*** *s-a practicat pe ceramica de tip bizantin*); *camaieu* (***C.*** *este o pictura monocroma realizata cu tonurile aceleiasi culori*), *ton*II_2, cu sens specializat chiar în dictionarele generale (***tonurile*** *sunt prea uscate*).

Contextul dezambiguizeaza sensurile termenilor polisemantici (mai ales când sunt utilizati si în limba comuna): ***Pictura*** desemneaza un tip de arta (1) în context de tipul *X are calitati* ***în pictura***, "o lucrare artistica" (2), în contexte de tipul ***pictura*** *pe sticla,* ***pictura*** *în ulei,* ***pictura*** *în email* sau "ansamblul operelor" (3) în contexte de tipul ***pictura*** *franceza (în secolul...)*; la fel sensul 1 al lui *desen* (reprezentare grafica cu anumite caracteristici în sintagme de tipul ***desen*** *liniar*, ***desen*** *tehnic* si sensul 2 "arta sau tehnica de a desena în contexte de tipul ***lectii*** *de desen*. Dezambiguizari contextuale similare se fac si pentru termeni mai specializati, precum **gravura**, **fresca** s.a.

Alti **termeni** din **artele plastice** manifesta *preferinte contextuale,* dintr-o pluralitate determinata de combinatii contextuale. Astfel, *naturalism* se poate combina cu diverse adjective nume de popoare (***naturalism*** *francez*), sau cu indicatii temporale desemnate prin substantive în genitiv (***naturalismul*** *secolului XIX*) la fel, *naturism, model, proportie* se combina cu diverse (dar limitate) substantive în genitiv (***naturismul*** *pictorului, ~ tabloului, ~ epocii, ~ secolului*); ***modelul*** *sculptorului/~ pictorului*, /~*tabloului*; ***proportia*** *desenului/~ tabloului /~ figurilor/~ figurii*.

Unele sintagme strict specializate s-au impus ca denumiri univoce: ***desen*** *liniar/****desen*** *artistic,* ***alb de titan, galben*** *de*

cadmiu, fenomen remarcat si în alte terminologii ca o tendinta de monoreferentialitate si precizie. Importanta **contextului** în **terminologia artelor plastice** se manifesta divers, dar într-o directie comuna – cea a dezambiguizarii, necesara pentru o terminologie, chiar si în cazul termenilor precis definiti (decontextualizati).

Toate terminologiile stiintifice analizate aici se exprima preponderent prin limbile naturale; în ciuda acestei dominante comune, între cele trei terminologii (**medicala, filozofica, a artelor plastice**) s-au constatat diferente esentiale în ce priveste univocitatea, monoreferentialitatea, non-ambiguitatea termenilor. Nu numai **terminologia medicala** se caracterizeaza pozitiv la modul general sub aspectul acestor trasaturi; **terminologia filozofica** si cea a **artelor plastice** fiind eterogene din aceste puncte de vedere pentru ca alaturi de termeni univoci exista numerosi termeni ambigui pentru care se apeleaza la mijloace diferite, capabile sa realizeze specializarea sensurilor necesara unei terminologii. Relatia dintre **lexicul specializat** si **lexicul comun** se stabileste în cazul tuturor celor trei terminologii, accesul mai larg spre limba comuna fiind caracteristic **terminologiei filozofice** si a **artelor plastice** ceea ce nu favorizeaza precizia semantica a acestor terminologii. Accesul convenabil al **lexicului specializat** în **lexicul comun** nu este favorizat de **lexicografia generala** din diferite motive; de exemplu, aceasta nu face o selectie stricta a **termenilor medicali** (inclusi în numar mare si tratati strict specializat, în cadrul închis al **lexicografiei specializate**). În schimb, dictionarele generale neglijeaza specializarea **termenilor filozofici** si din **artele plastice**, neindicând domeniul si preferând generalitatea, ambiguitatea definitiilor.

Desi între cele trei terminologii s-au constatat unele diferente sub aspectul rolului **contextului** (mai mic în ce priveste o mare parte din **termenii filozofici**) se remarca o asemanare importanta pentru caracterizarea terminologiilor stiintifice: preocuparea pentru dezambiguizarea sensului, facuta în sens cu atât mai strict cu cât termenul este mai specializat, altfel spus, în toate cele trei terminologii, termenii univoci, strict specializati manifesta tendinta de a se specializa si contextual (de a avea restrictii combinatorii). În acest sens, se pune problema raportului dintre **univocitatea sensului** si **decontextualizare**, caracteristici presupuse necesare pentru terminologiile stiintifice; s-ar putea considera ca **decontextualizarea** înseamna doar independenta mai mare în interpretarea sensului, chiar fara context, la nivelul definitiei si nu al uzului curent. S-ar putea afirma doar ca se îndeplineste cu atât mai mult calitatea de **termen stiintific** în sens strict, cu cât acesta depinde mai putin din punctul de vedere al sensului, de context.

Din observatiile facute rezulta ca rolul limbii si al lingvisticii este foarte important în decodarea si utilizarea **terminologiilor**, iar contributia dictionarelor generale în aceasta privinta ar trebui ameliorata si sporita.

---

1 Bruno Bachimont, **Ontologie régionale et terminologieque: quelques remarques méthodologiques et critiques**, în **Banque de mots**, 7/1995, p.67 s.u.

2 Id., ibid.

3 F. Rastier, **Le terme: entre ontologie et linguistique**, în **Banque de mots**, 7/1995, p. 35 s.u.

4 Id., ibid.

5 La un nivel superficial si general, diferentele nu par sa existe, mai ales din motive nestiintifice, cum ar fi preluarea mecanica a definitiilor de la un dictionar la altul, de dictionarele generale din cele speciale.

6 Vezi în lucrarea de fata punctul 3. Vezi si Daniel Kayser,**Terme et dénotation**, în **Banque de mots**, 7/1995, p. 19-34; Florance Lemaine si François Rechnemann, **Intégration de connaissances terminologiques dans les grandes bases d'objects. Examples en biologie moléculaire,** în **Banque de mots**, 7/1995, p. 105-112

7 Vezi si Dan Grigorescu, **Constelatia Gemenilor**, Editura Meridiane, Bucuresti, 1979**.**

8 Groupe M – **Traité du signe visuel**. **Pour une rhétorique de l'image**, Ed. Seuil, Paris, 1992.

9 Vezi si Alexandra Vrânceanu, **Semiotica imaginii vizuale,** în "**Analele Universitatii Bucuresti**, **Limba si Literatura româna**", an XLX, 1996**.**

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

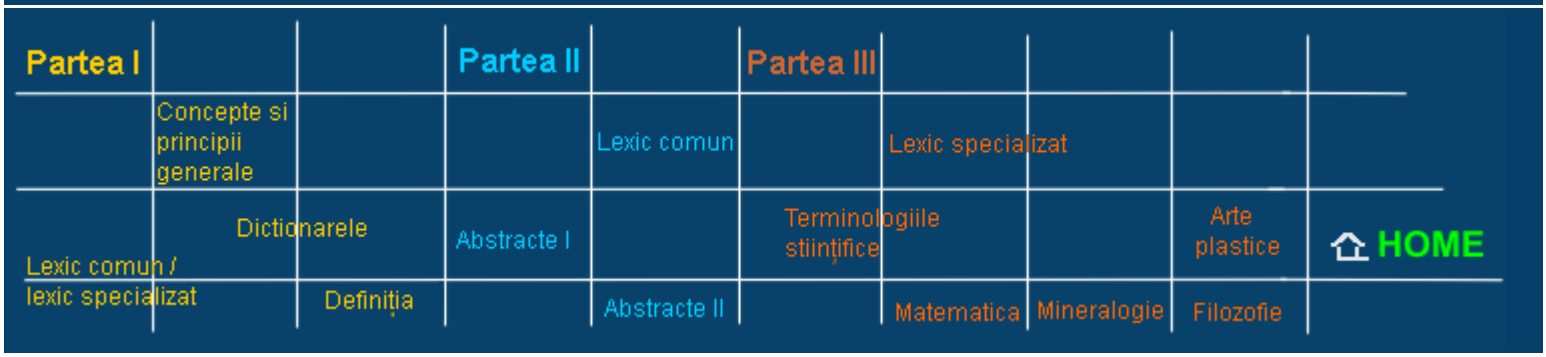

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

Bidu-Vranceanu, A.(1987) – ***La sémantique et ses applications à le lexicographie***, în **Aspects of language. Studies in Honour of Mario Alinei**, vol. II – Theoretical and Applied Semantics, Ed. Rodopi, Amsterdam.

Bidu-Vranceanu, A.(1990) – ***Relatiile dintre limbajele tehnico-stiintifice si limbajul literar standard***, în "**Limba si lieratura"**, nr. 3–4.

Bidu-Vranceanu, A.(1993) – ***Lectura dictionarelor***, Editura Metropol, Bucuresti.

Coseriu, E. (1964) – ***Structure lexicale et enseignement du vocabulaire***, în **Actes du premier Colloque Internationale de Linguistique Apliquée**, Nancy.

Coseriu, E. (1980) – ***Interdisciplinaritá e linguistica***, în **L'accostamento interdisciplinare allo studio del linguaggio**, Franco Angelo editore, Milano.

Coteanu, I. (1986) – ***Impactul terminologiei stiintifice în manualele scoale***, în **Revista de Pedagogie**, nr. 4.

Coteanu, I. (1990-a) – ***Terminologii tehnico-stiintifice. Aspecte. Probleme***, în „**Limba româna**", XXXIX, nr. 2.

Coteanu, I. (1990-b) – ***Despre popularizarea termenilor tehnico-stiintifici***, în „**Limba Româna**", XXXIX, nr. 3.

Coteanu I. (1985) în Coteanu, I., Forascu, N., Bidu-Vranceanu, A., **Limba Româna contemporana. Vocabularul**, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti.

Miclau, P. (1981) – ***Dimensiunea semantica a limbajelor specializate***, în **Semantica si semiotica**, Editura Stiintifica si Enciclopendica, Bucuresti.

Miclau, P. si colab. (1982) – **Les langues de spécialité**, TUB, Bucuresti.

Stoichitoiu, Adriana (1987) – ***Sens si definitie în limbajul de specialitate***, în vol. **Consfatuirea pe tara a cadrelor didactice care predau în anul pregatitor** (limbaj medical), Iasi, iunie 1987.

Stoichitoiu, Adriana (1989) – ***Implicatii didactice ale relatiei lexic comun-lexic specializat***, în "**Limba si literatura"**, nr. 2.

Stoichitoiu, Adriana (1990-a) – ***Categorii ale vocabularului într-un manual de anatomie***, în "**Limba româna"**, nr. 2.

Stoichitoiu, Adriana (1990-b) – ***Sens si definitie în libajul juridic***, în "**Studii si cercetari lingvistice"**, XVI, nr. 4.

Sosa, E., Marinescu, I., Petre, E, Vasiliu, A (1987) – ***De la vocabularul uzual la cel specializat*** (chimie), în vol. **Consfatuirea pe tara a cadrelor didactice care predau în anul pregatitor**, Iasi, UI, 1987.

B.

Afnor (1990) – ***Terminologie***, Norme X03–003, ISO, 1087, Paris, Afnor.

Bachimont, B. (1995) – ***Ontologie régionale et terminologique: quelques remarques méthodologiques et critiques***, în **Banque de mots**, 7/1995, p. 67–94.

Bourigault, D. (1994) – ***LEXTER, un logiciel d'extraction de TERminologie. Application à l'acquisition de connaissances à partir des textes***, Teza de doctorat, EHESS, Paris.

Cabré, M.T. (1992) – ***La terminologia. La teoria, les métodes, les aplications***, Barcelona, Empúries.

Callebaut, B (1983) – ***Vocabulaires technicques et scientifques et les dictionnaires. Le cas d'une nomenclature des sciences naturelles***, în "**Cahiers de lexicologie"**, 43, n. 2

Drazd, L. (1981) – ***Science terminologique: objet et méthode***, în **"Textes choisis de terminologie"**, 1981, p. 117–131.

Dubuc, R. (1992) – ***Manuel pratique de terminologie***, Brossard (Québec), Linguatech.

Dyrberg, G, Tournay, J (1990) – ***Définition des équivalents de traduction de termes économiques et juridiques sur la base de textes paralléles***, în "**Cahiers de lexicologie"**, vol. LVI, 1–2, p. 261–264.

Felber, H. (1985) – ***Terminology Research. Its Relation to the Theory of Science***, în ALFA.

Felber, H. (1987) – ***Manuel de terminologie***, Unesco, Infoterm.

Gaudin, F. (??) – ***Pour une socioterminologie. Des problèmles sémantiques aux pratiques institutionnelles***, Publications de l'Université de Rouen, nr. 182.

Guilbert, L. (1973) – ***La spécificié du terme scientifique et technique***, în "**Langue française"**, nr. 17, p. 5–17.

Kocourek, R. (1991/1992) – ***La langue française et le technique de la science vers une linguistique de la langue savante***, Paris–Wiesbaden, Bransdetter.

Kocourek, R. (1994–1995) – ***Terminologie et linguistique de spécialité***, vol. 7/8, Halifax.

Lerat, P. (1989) – ***Le fondament théorique de la terminologie***, în **La banque de mots – Revue de terminologie française publiée par le Conseil international de la langue francaise**, pp. 51–62.

Lerat, P. (1995) – ***Les langues spécialisées***, Presses Universitaires de France, Paris.

Otman, G. (1995) – ***Les representantion sématiques en terminologie***, Université, Paris IV.

Rey, A. (1979) – ***La terminologie***, Paris, PUF.

Riondet, C. (1995) – ***Inventaire des banque de terminologie***, Rapport du CTN.

Rondeau, G. (1981)– ***Introduction à la terminologie***, Gaëtan Morin Editeur.

Rondeau, G. Et Felber, H. Edit. (1981) – ***Textes choisis de terminologie***, Gisterm, Quebec, Université, Laval.

Slodzian, M. (1995) – ***La doctrine terminologique, nouvelle theorie du signe au carrefour de l'universalisme et du logicisme***, Alfa, 7–8.

Weigenbaum, Pierre Z – Bachimont, Bruno-Bonaud, Jacques-Charlet, Jean-Boisvieux, J. F (1995) – ***Issues on the structuraion ans acquisition of an ontology for medical language understanding***, în **Methods of Information in Medicine**, p. 34, 1/2.

Wüster, E. (1981 (1974)) – ***L'étude scientifique de la terminologie, zone frontalière entre la linguistique, la logique et les sciences de choses***, în Rondeau, G., et. Felber, H., edit, 1981, p. 56–114.

Wüster, E. (1985) – ***Manifeste du Cercle de Vienne et autres écart***, trad. Fr. Antonia Soulez, PUF, Phylosophie d'ajourd'hui.

C.

Rastier, F. (1995) – ***Le terme: entre ontologie et linguistique***, în **Banque de mots**, 1997/7, p. 35–65

Al. Dutulescu **Dictionar Filozofic**, Bucuresti, 1947.

DA **Dictionar de Arta**, A–M, Editura Meridiane, Bucuresti, 1995, (col. sub coordonarea lui Mircea Popescu), vol. II (N–Z), Bucuresti, 1998.

DE **Dictionarul Enciclopedic Român**, Editura Politica, Bucuresti, vol. I–IV, 1962–1966.

DEX '96 Dictionarul Explicativ al Limbii Române, Academia Româna, Institutul de Lingvistica, ed. A II-a, col. Sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Lucretia Mares, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

DF **Dictionarul de Filozofie,** Bucuresti, Editura Politica, 1978.

DM **Dictionar Medical**, vol. I-II, Editura Medicala, Bucuresti, 1969.

MDE **Mic Dictionar Enciclopedic**, ed. A III-a revazuta si adaugita, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1986.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

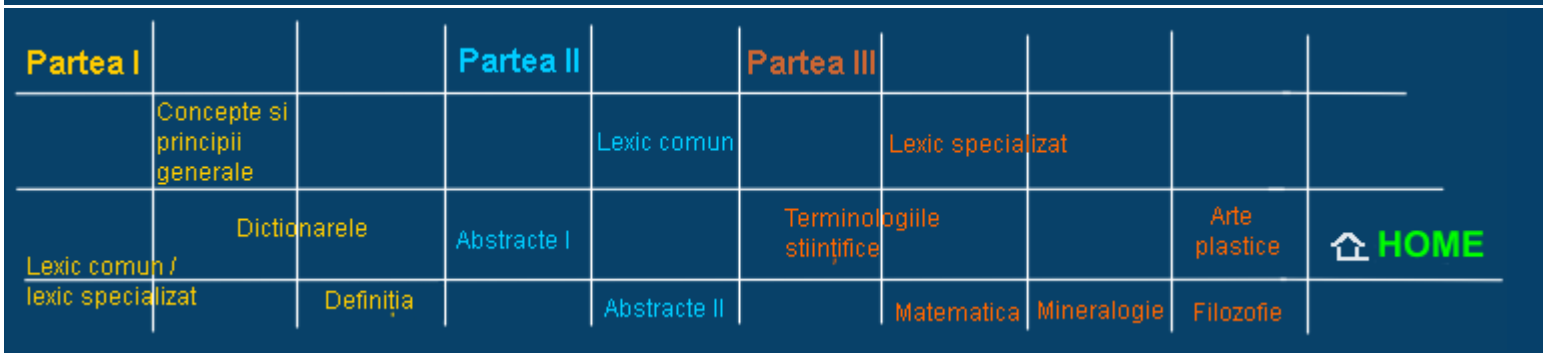

Bibliografie

LEXIC SPECIALIZAT
MATEMATICA

0. INTRODUCERE

Limbajul stiintific si tehnic este destinat în primul rând specialistilor. Când acestia trebuie sa comunice cu audienta mai putin specializata este necesar apelul la dictionar pentru a explica termenii din textele de specialitate .

Cum se realizeaza acest fapt în cazul matematicii, limbaj considerat de toata lumea foarte codificat si ermetic, susceptibil de grad maxim de abstractizare si rigurozitate?

Ne propunem sa studiem caracteristicile generale ale lexicului matematic si influenta acestuia asupra dublului schimb între limba comuna si limbajul specializat sau în relatia cu alte limbaje stiintifice care fac apel la matematica.

0.1. LM din perspectiva interna si externa

0.1.1. Punctul de vedere al matematicienilor asupra limbajului matematic (LM)

Opinia specialistilor în domeniu oscileaza între atitudinea ezoterica stricta si permeabilitatea selectiva în ceea ce priveste accesul cititorului cu pregatire medie la întelegerea LM. Am selectat pareri elocvente ilustrând aceste aspecte retinute în analize lingvistice existente.

A. REVUZ1constata "caracterul aparent ezoteric al stiintei" în ciuda faptului ca se recurge la un vocabular mai de graba uzual: "termenii matematici sunt împrumutati din limba uzuala". Matematica moderna se caracterizeaza prin evitarea oricarui aspect concret, spre profitul exclusiv al abstractizarii. Se constata necesitatea adoptarii unui limbaj asemanator si uniform în toate sectoarele matematicii care se impune la începutul secolului al XX-lea.

R.GODEMENT2în *Cours d'Algèbre* precizeaza în ce priveste limbajul matematicii moderne: "*Obiectele matematice* […] nu exista propriu vorbind în Natura […]; ceea ce conteaza în Matematica sunt simbolurile care asamblate observând anumite "reguli ale jocului" explicit enuntate, servesc la formarea obiectelor matematice si a relatiilor […] În aceasta conceptie a Matematicii, obiectele matematice si relatiile sunt asamblaje (în general atât de complicate încât nu se mai pune problema descrierii efective) de semne fundamentale si litere, formate observând anumite criterii enuntate o data pentru toate" [1997:21,22].

Pentru matematicieni, realitatea este construita din aceste relatii si asamblaje abstracte. Se pune întrebarea daca LM nu este prin natura sa o limba în întregime simbolica împrumutând din limba naturala elemente sintactice în numar foarte redus.

*

Se impune distinctia între *obiectele matematicii* si termenii matematicii (LM).Primele reprezinta ansambluri complexe, rezultate în urma unor relatii riguros construite, exprimabile prin intermediul strict al limbajului codificat-simbolic, situate în

zone de înalta abstractizare încât gasirea echivalentelor în realitatea imediata presupune un adevarat efort. LM se constituie din cuvinte împrumutate inevitabil din limba naturala care permit contactul specialist-public larg.

0.1.2. LM în optica lingvistilor

Printre sistemele semiotice de specialitate, R. KOCOUREK[3] releva "limbajele <<artificiale>> de specialitate", [1991:11], adica limbajele simbolice si "limba <<naturala>> de specialitate". Examinarea "limbii naturale de specialitate "prin raportare la limbajele simbolice permite concluzia urmatoare: "Este posibil sa traducem în <<limba naturala>> de specialitate toate celelalte sisteme semiotice, inclusiv limbajele simbolice" [1991:12]. În matematica întrepatrunderea limbajului simbolic si a limbii de specialitate pune probleme. Dar ramâne dificultatea de a trasa frontiera între ceea ce este natural si ceea ce este artificial în limba de specialitate :"limba de specialitate va fi o sub-limba a limbii zise naturale, îmbogatita cu elemente grafice care i se integreaza conformându-se sevitudinilor sale gramaticale" [1991:12]

P. LERAT[4] considera potrivita denumirea de "limbi specializate": "nu exista activitati umane în întregime despartite, nu ar putea exista în sens propriu-zis <<limbi de specialitati>>". "Notiunea de limba specializata este mai pragmatica: este o limba naturala considerata ca vector al cunostintelor specializate" [1995:20]. Limba specializata nu este total izolata de limba comuna, fiind un sector al acesteia ,vectorul de transmitere a informatiei de specialitate. Matematica reprezinta domeniul abstractizarilor absolute în care limbajul natural este abandonat în favoarea codajului nonlingvistic mai usor de manevrat în speculatiile demonstratiilor. Accesul la codul nonlingvistic ramâne posibil numai prin intermediul limbajului natural , definitiile constituind prin notatiile si simbolurile care le însotesc punctul de trecere dintr-un cod (natural) în celalalt (matematic) si invers, asigurându-se comunicarea si întelegerea rezultatelor matematice. Expresii ca "*se spune* "sau "*se citeste*" si " *se scrie"* sau "*se noteaza"* fac parte din metalimbajul repetat constant în definitiile matematice :

"Definitie. Fie triunghiurile ABC si A'B'C'.

Daca:

$$AB/A'B' = AC/A'C' = BC / B'C'$$

$$\hat{A} \equiv \hat{A}', \hat{B} \equiv \hat{B}', \hat{C} \equiv \hat{C}'$$

se spune ca exista o *asemanare* între triunghiurile ABC si A'B'C' si se ***scrie*** DABC~DA'B'C'." [M.g. IX , 1997:40].

"Definitie. Fie r Î **R**, r > 0 si O un punct din plan. Se numeste *cerc de centru O si raza r* locul geometric al punctelor M din plan pentru care OM = r. ***Se noteaza*** C *(O,r)*=í*M*ï*OM* = *r*ý (fig. III.1.)

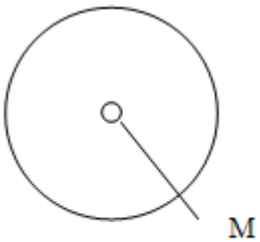

Fig. III.1.
[M.g . IX ,1997:53]

Contrar discursului comun, discursul stiintific releva o mixitate a sistemelor, o coabitare a elementelor semiotice de naturi si valori diferite: compozante (elemente) lingvistice; simboluri generale sau proprii unei discipline alcatuind sau nu formule, susceptibile a fi substituite cuvintelor, de a deveni parti de discurs si a-si asuma functii sintactice variate; scheme (figuri, desene) uneori indispensabile pentru întelegerea mesajului. Majoritatea termenilor din limbajul natural sunt dublati prin exprimari cu ajutorul semnelor si simbolurilor.

Simbolurile matematice utilizate [gr *symbolon* "semn de recunoastere"] sunt semne conventionale, grafice sau literare care desemneaza (noteaza) anumite notiuni, operatii, relatii matematice sau indica un anumit caracter de generalitate sau de particularitate a propozitiilor etc.

í ý	– acolade
antilog	– antilogaritm
$\notin$	– apartenenta, neapartenenta
~	– Aproximativ egal
A_n^p	– aranjamente de *n* elemente luate câte *p*
$\overset{\frown}{AB}$	– arc AB
~	– asemenea cu

5,V – cinci
50,L – cincizeci
500,D – cinci sute
[a,b] – cel mai mic multiplu comun al numerelor a si b
etc.

Aceste semne si simboluri pot fi figurative (D"triunghi", || – "paralel cu"; ^ – "perpendicular pe") sau conventionale ([AB] "segmentul închis AB", dar [a,b] – "cel mai mic multiplu comun al numerelor a si b"; (AB) – "segment deschis", dar (a,b) – "cel mai mare divizor comun al numerelor a si b"). Se observa ca semnele si simbolurile în sens strict – combinate cu litere mari sau mici, de tipar sau de mâna conduc la constituirea unor notatii bine definite si general utilizate:

- A,B, ... – literele mari de tipar din alfabetul latin sunt folosite pentru notarea segmentelor, semidreptelor, vârfurilor si laturilor apartinând liniilor poligonale, vârfurilor si muchiilor apartinând corpurilor geometrice etc.
- a,b ,... – literele mici de mâna din alfabetul latin noteaza dreptele, unghiurile (uneori), cifrele sau numerele generice etc.
- a,b ... – literele mici de mâna din alfabetul grecesc noteaza planul;
- *A* [citit "a rond"] literele mari de mâna din alfabetul latin noteaza multimi (de puncte, de alte obiecte matematice) s.a.m.d.

Propun un exemplu de trecere din codul închis matematic (limbaj "artificial" specializat) în limba naturala (limbaj "natural" specializat) care dovedeste posibilitatea echivalarilor necesare trecerii de la adresarea exclusiv între specialitati la comunicarea cu un public mai larg. Definitia urmatoare nu spune nimic unui neavizat în domeniul matematicii: C (O,r) =íM | OM = rý. Combinarea limbaj simbolic – limbaj natural aduce clarificari importante însa nu totale: "Fie r Î **R**, r > 0 si O un punct din plan. Se numeste *cerc de centru O si raza r* locul geometric al punctelor M din plan pentru care OM = r" [M.g., 1997:53]. Mesajul ramâne înca ermetic prin utilizarea simbolurilor:
Î "apartenenta", **R** "multimea numerelor reale", > "mai mare decât", OM "distanta dintre punctele O si M" si a notiunilor "plan" si "loc geometric". Numai definirea acestora are ca rezultat o comunicare performativa.

„I.1. Planul este o multime de puncte, pe care o notam cu -.
I.2. Orice dreapta este o submultime a lui -.
I.3. Orice dreapta contine cel putin doua puncte.
În plan exista trei puncte care nu apartin aceleiasi drepte.
I.4. Doua puncte distincte apartin unei drepte si aceasta dreapta este unica."[M.g.,1997 :4]

"Pentru o multime de puncte care verifica o anumita proprietate P se foloseste si denumirea de locul geometric al punctelor care au proprietatea P". [M.g., 1997:26] .

Efortul cunoasterii este amplificat pe masura ce obiectele matematice devin mai abstracte si relatiile de constituire a acestora sunt mai dificil de depistat.

*

Caracterul (eminamente) epistemic-cognitiv al matematicii îi confera limbajului specializat al acestei stiinte un statut ce tinde spre internationalizare în sens strict (termeni comuni pentru expunerea acelorasi concepte în diferite limbi) si în sens larg (termenii matematici au caracteristici comune dincolo de barajele trecerii dintr-o limba în alta limba).

În comunicarea matematica se recurge la o limba de specialitate care se evidentiaza printr-un sistem semiotic mixt. Problema de a sti daca este posibila comunicarea matematicii dincolo de specialisti este rezolvata diferit de matematicieni – sceptici si de lingvisti – optimisti. O solutie de transcendere a blocajului comunicational o constituie abordarea diferentiala la nivelul discursului matematic în functie de destinatarul caruia i se adreseaza autorul: discursul specializat general (comunicarea între specialisti) si discursul didactic (comunicarea între specialisti si nonspecialisti).

0.2. Nivele de comunicare a matematicii

Beneficiind de un grad înalt de abstractizare si de un limbaj mixt traductibil mai putin (dupa opinia matematicienilor) sau integral (dupa opinia lingvistilor) în limbaj natural, se pune întrebarea daca matematica poate fi comunicata "non-initiatilor".

0.2.1. Pozita matematicienilor

Introducerile sau prefetele unor lucrari matematice înregistreaza o evolutie a punctelor de vedere ale autorilor de la imposibilitatea comunicarii matematician – nonspecialist la o încercare de accesibilizare a discursului matematic în vederea realizarii comunicarii. I. DIEUDOMME[5] considera ca nu se poate adresa decât unui public care a urmat un învatamânt matematic de nivelul unui "baccalauréat scientifique [1987:9]. Totusi nu i se poate nega intentia de a face matematica accesibila, aceasta participând la "onoarea spiritului uman".

A. REVUZ[6] nu a ezitat sa vorbeasca din 1965 de "bariera limbajului". "Cuvintele limbajului matematic sunt, fata de cuvintele uzuale, ca o cheie de siguranta fata de o cheie banala. Exista destula îndemânare într-un cuvânt ordinar, astfel încât

doi interlocutori sa aiba impresia de a se întelege fara sa se gândeasca exact la acelasi lucru: limbajul matematic vrea sa scape de aceasta ambiguitate. Reuseste, dar cu pretul prinderii usurintei comunicarii. Cu cât o informatie este mai bogata si mai precisa, cu atât transmiterea ei este mai delicata".

Aceasta biunivocitate a matematicii, împinsa la extrema, risca sa duca la cazuri de specializare, si ele extreme, în care matematicianul nu mai poate comunica decât cu el însusi.

*

Limbajul matematic ramâne accesibil de la un anumit nivel numai specialistilor. Rigoarea si abstractizarea ridicate se obtin prin constructii care trebuie parcurse integral pentru asigurarea întelegerii. Segmente lipsa în bagajul epistemic al receptorului din informatia necesara constructiei înseamna întreruperea fluxului comunicativ.

0.2.2. Clarificarea lingvisticii si a lexicografiei

Lexicograful îsi proiecteaza cercetarea indiferent de limba în care se situeaza asupra unor texte destinate unui public suficient de larg pentru a comporta accesul nonspecialistului. Lingvistul – lexicograf retine limbajul natural utilizat de matematicieni la nivelul discursului – pentru a nota caracteristici generale – si la nivelul termenilor însisi denumind obiecte matematice.

Y. GENTILHOMME, vorbind despre unul dintre aceste "texte eterogene, greu încarcate de simboluri matematice" reia ipoteza "dublei sistematicitati" a discursului matematic: "Admitem ca o locutiune matematica, ca orice **termen matematic**, este o unitate de functionare în interiorul a doua <<sisteme întrepatrunse>> (bisistem): grosso modo, <<sistemul comunicare prin limba>> si <<sistemul rationament matematic>> [1995 : 7].

Functionarea unui termen tehnico-stiintific[7] impune coprezenta unei notiuni si a unui concept. "Un termen ca semn-cuvânt este dotat cu un *semnificant* legat, pe de o parte, de un *semnificat notional*, pasibil de o definitie lexicografica relativ simpla, acceptând derapajele de sens si utilizarile figurate; pe de alta parte, ca semn-termen, de un *semnificat conceptual*, continut strict al unei definitii tehnico-stiintifice, neadmitând decât sensul propriu si excluzând derapajele semantice *ad hoc*, orice modificare a continutului definitiei nascând un concept distinct". [GENTILHOMME, 1994: 33] .

Se pune întrebarea daca ipoteza privind coexistenta în termenii tehnico-stiintifici a notiunii (= fondul de intuitii si asociatii al limbii generale) si conceptului (= cadrul strict specializat) este valabila în cazul matematicii, daca un concept matematic poate exista fara sa fie asociat în mod necesar unei notiuni, daca existenta conceptului independent accesibil numai câtorva specialisti este asociata unei teorii hermeneutice.

Lingvistul-lexicograf, în general considera ca **LM** se deschide unui public larg în masura în care interesul acestuia vizeaza notiunea pe care termenul specializat o include. Lexicograful va întâlni termeni apartinând unui vocabular relativ general si prezentând nuante semantice pe care matematicianul le solicita într-o maniera variabila. Este clar, pe de o parte, ca fiecare matematician ia pozitie asupra mijlocului sau de comunicare pastrând esenta rationamentului care singur creeaza matematica. Astfel lingvistul se poate astepta: sa observe diferite niveluri de întrepatrundere (intersectare) a sistemului lingvistic si a sistemului construit riguros de rationamentul matematic si, în consecinta, la o variatie în contextele introductive ale termenilor, chiar în contextele definitorii.

*

Asadar, orice **termen matematic** apartine unui ***bisistem***: pe de o parte, "sistemul de comunicare prin limba", pe de alta parte, "sistemul rationamentului matematic". Termenul tehnico-stiintific impune coprezenta unei ***notiuni*** (*semnificatul notional* e pasibil de o definitie lexicografica ce permite utilizari figurate) si a unui ***concept*** (semnificatul *conceptual* reprezinta continutul strict al unei definitii tehnico-stiintifice, neadmitând decât sensul propriu).

Lexicograful cauta legatura dintre utilizarea termenilor de catre matematician si sensul notional general în limba. Demersul se dovedeste nefructuos, deoarece matematicianul urmareste constructia rationamentului de specialitate, iar utilizarea notionala a termenilor este fluctuanta, matematicianul nefiind interesat de asociatiile intuitive posibil a fi oferite de limbaj.

0.3. Alcatuirea corpusului.

Ermetismul limbajului matematic pentru nespecialist, caracteristici generale presupuse de matematicieni sau lingvisti, ipoteze si întrebari formulate în acest domeniu – dupa consideratiile expuse anterior – nu pot decât sa sporeasca interesul pentru studiul stiintific al acestui limbaj specializat în limba româna. Exactitatea nu se poate obtine decât prin precizarea obiectivului de studiu si a metodei induse asupra acestuia. Cum întreprinderea unui studiu exhaustiv asupra **LM** depaseste posibilitatile "manuale" si necesita sisteme de operare utilizatoare ale inteligentei artificiale si **LM** fiind constituit din subansambluri diverse, am ales geometria asa cum apare într-un manual liceal.

Demersul alcatuirii corpusului[8] în analiza noastra nu are în vedere aspectul normativ (ca în terminologie, unde

inventarul se formeaza pe baza unor texte medii sau de popularizare a limbajului matematic si sunt selectati termeni regasiti în titluri sau cu o frecventa mai ridicata ce le asigura importanta si statutul necesar patrunderii într-un dictionar de specialiste). Termenii sunt alesi arbitrar, prin restrângeri succesive ale ariei domeniului matematic, mai întâi la nivelul specializarii (geometrie), dupa aceea la nivelul tipului de discurs la care se face referire (manual de liceu) si, în ultimul rând la cantitatea de text ce furnizeaza materialul lingvistic de analizat (100 de pagini). Corpusul astfel rezultat devine reprezentativ prin posibilitatea de a fi comparat cu informatia cuprinsa în diferite tipuri de dictionare (DEX sau dictionare de specialitate: DMG, DM) si de a furniza astfel spatii de intersectie sau de disjunctie între ***lexicul comun*** si ***lexicul specializat***. Selectarea unui text de manual situat la nivelul mediu de cunoastere ofera posibilitatea îmbinarii perspectivei lingvistice cu aceea matematica fara a perturba întelegerea la nivelul nespecialistului.Discursul matematic în manualele de liceu se situeaza la un nivel mediu (nici elementar – gimnaziu, nici superior – cursuri universitare) si se adreseaza unui public suficient de larg, fiind susceptibil atât unei cercetari efectuate de specialistul în domeniu, cât si de catre lingvistul-lexicograf.

Selectiei referential-discursive (domeniu si tip de text) i s-a adaugat una morfo-sintactica, preferând includerea în corpusul studiat a numelor (substantive) – simple sau intrând în alcatuirea unor sintagme. Rezultatul a fost 122 de termeni raspunzând postulatelor terminologice în ce priveste univocitatea semantica (denumire – notiune) si monoreferentialitatea.

*

Analiza întreprinsa în paragrafele ce urmeaza vizeaza diverse ***taxonomii*** ale corpusului (capitolul 1); interpretari si comparatii ale ***definitiilor*** lexico-grafice (din DEX, DMG si DM) si stiintifice (manual si DMG) (capitolul 2), influenta / indiferenta fata de ***context*** (capitolul 3).

1. CLASIFICAREA CORPUSULUI

Alcatuirea corpusului presupune combinarea atentiei specialistului în domeniul studiat si a lingvistului pentru a se asigura pertinenta selectiei atât din punctul de vedere al structurii domeniului studiat, cât si din punctul de vedere al scopului analizei ce urmeaza a fi întrepatrunsa, perspectiva fiind aici lingvistico-semantica, interesata mai ales de relatia cu limba comuna.

Odata alcatuit corpusul, optica specialistului se estompeaza în favoarea analizei din perspectiva lingvistului-lexicograf, iar lexicul specializat continua sa intereseze indirect numai prin prisma clarificarilor pe care le poate oferi asupra conexiunilor cu limba comuna. Caracterul închis al lexicului specializat creeaza baraje în comunicare, în timp ce posibilitatea de deschidere spre limba comuna constituie fundamentul interrelatiilor comunicative.

LM ia nastere în discursul stiintific – situatie particulara a comunicarii general umane care nu se poate disocia strict de fondul comun al limbii . Interferenta limba naturala – limbaj “natural” specializat – limbaj “artificial” specializat, pe de o parte, si bisistemicitatea **LM** care intersecteaza notiunea si conceptul, pe de alta parte, permit constituirea unor subclase în corpusul analizat: ***lexicul strict specializat*** – situat în afara intersectiei mentionate si ***lexicul comun*** – situat în interiorul intersectiei **LM** cu limba comuna (înregistrându-se doua situatii distincte date de directia provenientei: cuvânt din limba comuna împrumutat de **LM** sau cuvânt împrumutat de **LM** în limba comuna). O pozitie interesanta este ocupata de termenii existenti în matematica si în alte stiinte.

1.1. Lexicul strict specializat cuprinde termeni simpli si sintagme. Prima categorie (termeni simpli) cuprinde un numar restrâns de elemente: CATETA, DIAMETRU (cu tendinta evidentiata de patrundere în limba comuna, mai ales prin forma adjectivala *diametral* folosita cu predilectie în sintagma: *diametral opus*: “Erau doua caractere diametral opuse”), HEXAGON, IPOTENUZA, IZOMETRIE, ORDONATA (ca substantiv, îndepartându-se semantic de adjectivul *ordonat* cu care se înrudeste formal), ORTOCENTRU, PARALELOGRAM, PATRULATER, PENTAGON (prin extindere metonimica: “forma pentru întreg”, a ajuns sa denumeasca o institutie numita: *Pentagonul*). Enumerarea sensurilor acestor termeni este concludenta pentru includerea în lexicul strict specializat: CATETA “latura formând unghiul drept în triunghiul dreptunghic”, DIAMETRU “coarda de cerc ce contine centrul cercului”, HEXAGON “poligon cu sase laturi”, IPOTENUZA “latura opusa unghiului de 90^0 în triunghiul dreptunghic”, IZOMETRIE “bijectie între doua multimi convergente”, ORDONATA “axa verticala a unui sistem de coordonate”, ORTOCENTRUL “punctul de intersectie a înaltimilor”, PARALELOGRAM “patrulater cu laturile opuse paralele”, PATRULATER “linie poligonala cu patru laturi” PENTAGON “poligon cu cinci laturi”. Acesti termeni apar înregistrati în DEX (cu exceptia termenului IZOMETRIE, absent) cu un singur sens, precizarea domeniului “(Mat)”, facându-se numai pentru PENTAGON, ORDONATA, pentru ceilalti termeni nu apare nici o mentiune.

În numar mare apar sintagmele a caror stricta specializare se produce în însusi procesul formarii acestora: ARC DESCHIS, ARC MIC, AXA ABSCISELOR, AXA DE SIMETRIE, etc.

Asupra structurii sintagmelor vom întreprinde o analiza detaliata în capitolul 3, consacrat contextului.

1.2. În cazul termenilor comuni LM si limbii comune se constata existenta a doua categorii:a) prima este constituita din cuvinte împrumutate din limba comuna si se caracterizeaza prin pastrarea în grade diferite a sensului initial, dar însotita

obligatoriu de o precizare prin definire (asocierea cuvântului cu o definitie stricta) sau determinare (includerea într-o sintagma ce devine strict specializata); b)a doua subdiviziune cuprinde termeni care migreaza din LM în limba comuna, cuvinte caracterizate prin conservarea sensului matematic însa, si de aceasta data, ca si sub a) , fiind permise devieri stilistico-functionale nereperabile în limbajul strict specializat.

1.2.1. Migrarea din LC în LM

Limba naturala – comuna sau specializata – este utilizata inevitabil atât în exprimarea cotidiana cât si în cercul specialistilor. Cuvintele care trec dinspre limba ***comuna*** în **LM** identificate în corpusul analizat sunt: ARC, ASEMENEA, ASEMANARE, AXA, BAZA, CADRAN, CAP (etc.), CENTRU, COARDA, DISC, DISTANTA, DREAPTA, EXTERIOR, FRONTIERA, FUNCTIE, INTERIOR, LATURA, LINIE, MIJLOCIU, LUNGIME, MASURA, MEDIATOR, MIJLOC, ORIGINE, PERIOADA, PICIOR, ÎNSCRIS, REGULAT, PROIECTIE, PUNCT, RAZA, SECTOR, OPUS, DESCHIS, ÎNCHIS, SUPLEMENT-SUPLIMENT9, SUPRAFATA, ASCUTIT, DREPT, CORESPONDENT (adj.) VÂRF, ANALOG (adj.).

Conservarea sensului initial la trecerea din ***limba comuna*** în **LM** se realizeaza cel mai bine în cazul notiunilor elementare, lipsite de definitie stiintifica specializata, introduse în domeniul matematic prin intermediul axiomelor care le asigura monoreferentialitatea: PUNCT, DREAPTA, PLAN.

Daca definitiile acestora ramân în plan intuitiv (PUNCT = “cea mai mica urma lasata de un instrument de scris”; DREAPTA = “un fir de ata bine întins care nu se sfârseste niciodata la nici unul din capete”; PLAN = “suprafata nesfârsita a marii daca nu luam în considerare valurile si faptul ca Pamântul e rotund” etc.), axiomele situeaza sensul acestora în plan abstract:

„I.1. Planul este o multime de puncte, pe care o notam cu -.” [M.g., 1997 : 4]

Conceptul de “plan” este definit prin apel la conceptul de “punct”, iar limbajul “artificial” specializat consemneaza faptul printr-o notatie cu caracter normativ -.

„I.2. Orice dreapta este o submultime a lui -.”

A doua axioma stabileste conexiunea „dreapta”-„plan”. Se observa imediat apelul la notatie (- reprezinta o actualizare a întregului enunt al primei axiome) în sprijinul constituirii prin relatii succesive a unui obiect matematic superior.

“I.3. Orice dreapta contine cel putin doua puncte. În plan exista trei puncte care nu apartin aceleiasi drepte.

I.4. Doua puncte distincte apartin unei drepte si aceasta dreapta este unica.” [M.g., 1997: 4].

Ultimele doua axiome precizeaza statutul relatiei „dreapta”-„punct”. Devenite legi, axiomele guverneaza întreaga desfasurare ulterioara de definitii si teoreme prin care se manifesta rationamentul matematic exprimat în discurs lingvistico-simbolic.Constatam interferenta ridicata în cazul termenilor PUNCT, DREAPTA, PLAN dintre *notiune* si *concept* (potrivit acceptiei date de GENTILHOMME), distinctia constând numai în locul diferit ocupat pe axa abstractizarii (concret – în ***limba comuna***; abstract în **LM**).

Numerosi sunt termenii care pastreaza partial sensul *notional*, în conceptul matematic reflectându-se un aspect al sensului principal, si mai rare situatiile în care sensul matematic se obtine dintr-un sens secundar prin contaminare, deviere sau transfer stilistic (*metaforic* – “analogic”, *sinectotic* – “cantitativ” sau *metonimic* – “calitativ”) manifestat în acelasi timp cu pastrarea echilibrului semantic: RAZA, BAZA, INTERIOR, CADRAN, EXTERIOR, LUNGIME, DISTANTA, FRONTIERA, DESCHIS, ÎNCHIS, ASCUTIT, pe de o parte, FUNCTIE, pe de alta parte.

Vom compara sensul din ***limba comuna*** si sensul din **LM** pentru raza. DEX înregistreaza:

RAZA, raze, s.f. 1. Linie dreapta dupa care se propaga lumina, traiectorie luminoasa. Zona luminoasa; lumina, stralucire. 2. Fig. Licarire, pâlpâire, semn slab, indiciu vag de ... 3. (Fig.) radiatie. , Raze X (sau Roentgen) = unde electromagnetice cu lungimi de unda mult mai mici decât acelea ale luminii. 4. Distanta de la centrul unui cerc pâna la orice punct de pe circumferinta sau de la centrul unei sfere pâna la orice punct de pe suprafata ei. 5. Distanta pâna la care se exercita o actiune în jurul centrului de unde porneste. , Raza de actiune (sau de activitate) = loc pâna unde se întinde puterea sau influenta cuiva sau a ceva.
6. (Reg.) Ramificatie a coarnelor cubului. Lat. radiu (= radius) [DEX : 774]

În Mg. IX definitia *razei* se cuprinde în definitia *cercului:*

“Definitie. Fie rÎ R , r > 0 si O un punct din plan.Se numeste *cerc de centru O si raza r* locul geometric al punctelor M din plan pentru care OM = r. Se noteaza C (O,r) = íMïOM = rý. [M.g. IX, 1997:53].

Asadar, sensul principal (1 în DEX) se pastreaza în sensul matematic (4 în DEX), pierzând semul „de lumina” si dobândind alte determinari care-i asigura univocitatea (distanta cuprinsa între centrul cercului si un punct aflat pe cerc). Deci fiind cuvânt polisemantic, *raza* (5 sensuri înregistrate în DEX) este transformat în termen monoreferential prin definitia primita. Procesul se realizeaza printr-o mutatie de tip special intervenita în structura semnului lingvistic implicat: se atribuie un semnificant nou unui semnificat preexistent în limba, prin numire (“y se numeste x”). Aceasta este situatia ce intervine la intersectia **LM** Ç **LC**, spre deosebire de procesul de desemnare prezent strict în **LM** când unui *semnificat* nou i se asociaza un *semnificant* nou (“X desemneaza Y”):

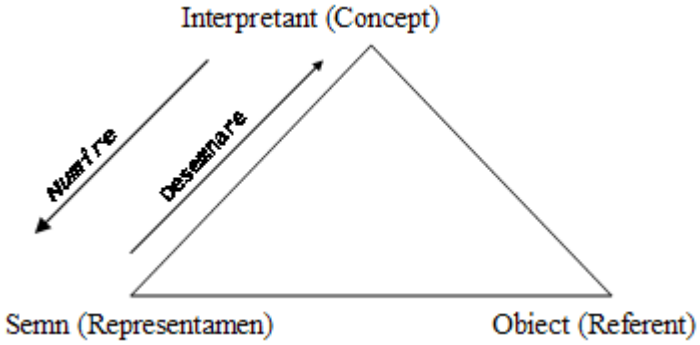

O alta situatie de coincidenta între sensul principal si sensul matematic o ilustreaza DESCHIS. DEX-ul înregistreaza astfel primul sens:

> "DESCHIS, -a, deschisi, -se, adj. 1. (Despre usi, porti, capace, etc.) Dat la o parte spre a lasa descoperita o deschizatura".

urmat de înca sapte sensuri printre care nu se regaseste si sensul din matematica.

În M.g. IX (manualul analizat), DESCHIS apare în trei sintagme: SEGMENT DESCHIS, SEMIDREAPTA DESCHISA, ARC DESCHIS.

Definitiile fiecaruia dintre conceptele matematice desemnate de aceste sintagme se obtin prin restrângerea sensului unor concepte mai generale; noul obiect matematic este rezultatul unor relatii de constrângere impuse unor realitati matematice deja existente. În plan morfo-sintactic, aceasta determinare se manifesta prin trecerea de la termenul – cuvânt (SEGMENT, SEMIDREAPTA, ARC) la termenul – sintagma, obtinut în fiecare caz printr-o determinare adjectivala (*deschis*).

Considerând definitia ARCULUI DE CERC cunoscuta, manualul de matematica retine definitia ARCULUI DESCHIS astfel:

> "Multimea AB – íA, Bý se numeste *arc deschis*" [M.g. IX, 1997: 55]

De remarcat ca definirea prin excluderea anumitor puncte echivaleaza cu dobândirea anumitor caracteristici. Aceeasi operatie (de scadere, de excludere) o presupune adaugarea adjectivului "deschis" si în celelalte doua situatii :

> "Definitie. Numim *segment deschis* determinat de punctele A, B, notat (AB), multimea punctelor situate între A si B". [M.g.IX, 1997: 7]

Definirea SEMIDREPTEI DESCHISE constituie un proces recurent definirii SEGMENTULUI DESCHIS; proprietatea *semidreptei* de a fi "jumatate segment" si "jumatate dreapta" se continua în proprietatea SEMIDREPTEI DESCHISE de a fi, "jumatate segment deschis" si "jumatate dreapta".

> "Definitie. Se numeste *semidreapta deschisa* cu originea în A care contine punctul B, notata (AB, multimea punctelor dreptei AB situate de aceeasi parte cu B, fata de A". [M.g.IX, 1997: 7]

Astfel ca semul "lipsa" manifestat în sensul principal al cuvântului *deschis* se regaseste în fiecare din situatiile reprezentate de sintagmele matematice.

Termenul matematic FUNCTIE pastreaza relatii semantice cu notiunea uzuala de *functie*, fapt confirmat de expresia înregistrata de DEX la sensul 7:

> "7.(În expr.) **A fi în functie de** ... = a depinde de ... "si nu are nimic comun cu sensul principal :
> "1. Activitatea administrativa pe care o prestreaza cineva în mod regulat s organizat într-o institutie, în schimbul unui salariu; serviciu, slujba. , Grad pe care îl detine cineva într-o ierarhie administrativa".

Interesant de retinut este faptul ca sensul matematic este înregistrat sub 6:

> "(Mat.) Marime variabila care depinde de una sau de mai multe marimi variabile independente".

Definitia DEX-ului este inexacta, cum se întâmpla, de altfel, cu majoritatea definitiilor termenilor matematici în DEX (vezi capitolul 2).

Poate fi avansata ipoteza – greu de confirmat datorita lipsei atestarilor cronologice ale sensurilor termenilor – ca transferul de sens din ***limba comuna*** în **LM** urmeaza un traseu dublu:

LC semnificant ⟶ **LM** semnificant ⟶ **LC** semnificant
semnificat 1 semnificat 2 semnificat 1,2

Din ***limba comuna*** se împrumuta semnificantul (în exemplul nostru "functie") caruia i se atribuie un alt semnificat în matematica (sensul matematic al *functiei*), acesta întorcându-se în ***limba comuna*** îmbogatit (poate da nastere expresiei de sub 7). De notat – dincolo de probabilitati – ramâne mecanismul flexibil al limbii care, indiferent de reglementari de directie sau cronologie, permite alunecari semantice gratie arbitrarului semnului lingvistic si atitudinii psihologice induse de acest fapt în

constiinta utilizatorului de limbaj.

Situatie de noncoincidenta între sensul matematic si sensul propriu, fie aceasta secundar sau principal, înregistram în cazul termenului DREPT. Sensul principal ("1. Care merge de la un punct la altul fara ocol, fara abatere [DEX: 281]), ca si celelalte sensuri, nu are nimic comun cu sensul dobândit de *drept* în sintagma UNGHI DREPT (" = unghi format de doua drepte perpendiculare una pe alta" [DEX : 281]). Este distorsionat principiul intuitiv potrivit caruia notiunea din **LC** ar fi susceptibila de a sugera proprietati ale obiectului matematic definit prin concept corespondent acesteia.

1.2.2. Migrarea termenilor din LM în LC

Aceasta manifestare independenta a doua sensuri reunite sub acelasi semnificant reprezinta granita dintre **LM** si **LC** dincolo de care înregistram migrarea cu sens invers din **LM** în **LC**, transfer realizat cu pastrarea sensului matematic: ARIE, CERC, CIRCUMSCRIS, CONGRUENT, CONCENTRIC DIAGONALA, DREPTUNGHI, DISC, MASURA, MULTIME, PERIMETRU, PLAN, PROPORTIONAL, REPER, ROMB, SIMETRIC, TANGENTA, TRAPEZ, TRIUNGHI, UNGHI. În corpusul studiat întâlnim o singura exceptie referitor la devierea semantica: OBTUZ. Desi sensul matematic e distinct de sensul limbii comune, acesta nu a patruns în limba comuna. Coprezent în **LM** si **LC** din acest semn lingvistic (*obtuz*) nu este decât *semnificantul*. Iata definitiile care sustin constatarea noastra:

> "Un unghi mai mare decât un unghi drept se numeste *obtuz*" [M.g. IX, 1997: 12]
>
> "OBTUZ, -a, obtuzi, -e, adj.1. (În sintagma) *Unghi obtuz* = unghi mai mare de 90 de grade. 2. Fig. (Despre minte; p.ext. despre oameni). Care pricepe greu; redus, marginit – Din fr. "obtus" [DEX : 617].

Împrumutul din **LM** este cel mai adesea însotit de modificari semantice mai mult sau mai putin sensibile permise imediat ce a fost depasit pragul de marcare a rigurozitatii si exactitatii matematice. Astfel, de exemplu, pentru CERC sunt pastrate caracteristicile de "rotund", "având un centru", dar este neglijat faptul ca cercul reprezinta de fapt numai conturul ("punctele situate la egala distanta fata de centru") si adesea este înteles ca ceea ce în matematica se reda prin disc (D(O,r) = íM/OM £ rý, "reuniunea dintre cerc si interiorul sau").

Acelasi tip de modificare semantica – sinecdoca: "parte" – "întreg", "limita, contur" – "suprafata" se manifesta si în cazul termenului PERIMETRU. De la sensul strict specializat – "Perimetrul unui poligon este suma lungimilor laturilor sale" [M.g.IX, 1997: 21], sens înregistrat în DEX sub 1: "1. (Mat.) Suma lungimilor laturilor unui poligon; linie închisa care margineste o suprafata". [DEX: 677] – *perimetru* ajunge sa dobândeasca un sens mai larg, înregistrat în DEX sub 2: "2. Suprafata cuprinsa într-un perimetru (1); limita a teritoriului unei localitati , a unei zone etc. "[DEX:677].

Între termenii comuni **LM** si **LC** cu directie de trecere din primul spre cea de-a doua subdiviziune a limbii, ARIE ocupa o pozitie speciala, participând la fenomenul lexical de omonimie. DEX-ul înregistreaza trei omonime, situate în domenii distincte, primul din agronomie si constructii:

> "ARIE[1], arii, s.f. 1. Loc special amenajat unde se treiera cerealele; arman 2. Suprafata de teren sau platforma pe care se aseaza caramizile la uscat, se monteaza unele elemente de constructii, se prepara betonul etc. – Lat. area" [DEX: 51]

al doilea din matematica, cu un sens secundar extins din sensul principal si patruns în limba comuna:

> "ARIE[2], arii, s.f. 1. (Mat) Masura a unei suprafete (exprimata în valori numerice). *Aria cercului* 2. (Suprafata, teritoriu considerat ca) zona de raspândire a unui fenomen, a unui grup de plante sau de animale etc. , Fig. Întindere, suprafata – Din lat. *Area* (cu sensurile dupa fr. *Aire*)" [DEX: 51];

iar al treilea omonim se înscrie în domeniul muzical:

> "ARIE[3], arii, s.f. Compozitie muzicala vocala (cu acompaniament de orchestra, de pian etc.) care face parte dintr-o opera, opereta etc.
>
> ,Compozitie muzicala instrumentala asemanatoare cu aceea definita mai sus" [DEX: 51]

Situat la interfata dintre ***limba comuna*** si ***limbajul matematic*** termenul ARIE se situeaza în interdisciplinaritate (unui compartiment al limbajului specializat): reprezinta un element al intersectiei unor terminologii distincte. Iata deschisa abordarea de care este interesat paragraful urmator.

1.3. Lexic comun stiintelor

Situam analiza din acest paragraf în sfera de comunicare interdisciplinara, înteleasa din dubla perspectiva: pe de o parte, comunicarea între specialisti, însa din domenii diferite, realizata la interferenta diverselor limbale specializate (**LS**), pe de alta parte, comunicarea între specialisti din diverse domenii si nonspecialisti – realizata prin intersectia dintre **LS** si ***limba comuna***). Pentru limbajul comunicarii interdisciplinare, oamenii de stiinta si inginerii au nevoie de rezultatele terminografiei, de definitiile si explicatiile dictionarelor vizând diferite discipline în care ei lucreaza ca si de terminologia de "interface" necesara studiului interdisciplinar – încât este adevarat ca interdisciplinaritatea devine regula si nu mai constituie exceptia.

Cl. Bédard[10] constata ca în afara de terminologia medicala si a chimiei sau nomenclatura botanicii, vocabularele stiintifice si tehnice corespund rar idealului terminologic de monosemie, de univocitate si de absenta a conotatiilor

(exceptând, probabil, din studiul sau matematica). O imprecizie initiala a uzajului termenilor este inevitabila, dar devine cronica în anumite domenii în evolutie rapida, unde anumiti termeni se fixeaza mai rapid decât altii. Amplitudinea acestor fenomene depinde mai ales de intensitatea schimbarilor. Acelasi autor sustine ca termenii teoretici, mai ales daca sunt împrumutati din alte discipline sau din limbajul curent (**LC**), pastreaza îndelung conotatiile atasate uzajului initial; noua stiinta nu îi goleste pe deplin de sensul prim. În plus, acesti termeni nu sunt niciodata stabili: sensul lor este constant generat prin uzaj.

Alti autori11 compara caracteristicile a trei terminologii (medicala, filosofica si arte plastice) si constata diferente esentiale în ce priveste univocitatea, monoreferentialitatea, non-ambiguitatea termenilor **LS**. "Numai terminologia medicala se caracterizeaza pozitiv la modul general sub aspectul acestor trasaturi; terminologia filosofica si cea a artelor plastice fiind eterogene din acest punct de vedere, pentru ca alaturi de termeni univoci exista numerosi termeni ambigui pentru care se apeleaza la mijloace diferite, capabile sa realizeze specializatea sensurilor necesara unei terminologii. [1997: p.19].

Ce se întâmpla în cazul termenilor matematici comuni cu alte **LS**?

Migrarea termenilor matematici spre alte terminologii este stimulata de trasaturile semantice riguroase ale domeniului, scopul declarat al oricarei terminologii fiind constituirea unor inventare de cuvinte ce subscriu postulatului univocitatii semantice si monoreferentialitatii. Exista doua modalitati distincte de înfatisare a împrumutului din **LM.** Prima dintre acestea este constituita de ***matematizare*****.** Metode de cercetare utilizând matematica patrund tot mai des si în tot mai multe domenii începând cu fizica, informatica, cibernetica si terminând cu lingvistica, pedagogie si chiar istorie si geografie.

A doua modalitate de realizare a împrumutului lexical din **LM** în alte limbaje specializate se realizeaza prin adaugarea unor acceptii noi sensurilor initiale. Scara de îndepartare de sensul matematic este gradata: DISTANTA (arte plastice), MULTIME (lingvistica), DESCOMPUNERE (biologic), DISC (limbajul sportiv – nu alta stiinta, ci alt limbaj specializat), RAZA (fizica), CONVEX (fizica) – au în comun mai multe seme substantiale cu sensul din **LM** fata de FUNCTIE (biologie); SISTEM (anatomie, pedagogie); LATURA (a educatiei) (pedagogie); MASURA (filozofie), BAZA (chimie). Distinctia semantica totala este realizata prin depasirea fenomenului lexical de polisemie si situarea în omonimie. Este cazul deja înregistrat al termenului ARIE (muzica, agronomie).

Fenomenul dispersiei polisemantice pâna la manifestarea omonimica se întâlneste si în cazul termenilor lingvistici: "Diversificarea semantica nu cunoaste numai forma polisemantismului, cu pastrarea unor verigi semantice între diversele acceptii, ci si forma omonimiei, cu ruperea totala a relatiei semantice sau cu adaugarea unor acceptii care nu au nici o legatura cu cele anterioare"12. Astfel, între ARTICULARE, termen al morfologiei, pus în relatie semantica cu *articolul* (de exemplu: "regulile de articulare ale limbii române înseamna regulile de utilizare a articolului românesc") si ARTICULARE, termenul din fonetica referitor la modul si baza de articulare a unei limbi, nu exista nici o relatie de sens, acelasi fapt în cazul termenului $SUBIECT_1$ (în sintaxa) si $SUBIECT_2$ (în psihologie).

În cazul câtorva termeni ce apartin **LM** se constata întâlnirea sensurilor din mai multe domenii: ARIE (muzica, agronomie,); DESCOMPUNEREA (biologie, fizica, chimie); MASURA (muzica, poetica, fiziologie), SISTEM (anatomie, fizica, pedagogie).

Fie spre exemplu, termenul MASURA. DEX înregistreaza sub 1) sensul din **LM**, patruns si în **LC**, fara precizarea domeniului: "1. Valoare a unei marimi, determinata prin raportare la o unitate data, masurare, determinare" [p. 533]. Nici muzica si nici poetica nu sunt anuntate ca domenii în deschiderea sensurilor 4 si, respectiv, 5 ("4. Cea mai mica diviziune care sta la baza organizarii si gruparii duratei sunetelor muzicale si care se noteaza printr-o fractie plasata la începutul primului portativ", "5. Unitate metrica compusa dintr-un anumit numar de silabe accentuate si neaccentuate sau dintr-un anumit numar de silabe lungi si scurte , care determina ritmul unui vers). Sensul din filosofie apare marcat: "6. (Fil.) categorie a dialecticii care reflecta legatura dintre cantitate si calitate, cuprinzând intervalul în limitele caruia schimbarile cantitative pe care le sufera un anumit lucru sau fenomen nu duc la o transformare a calitatii lui ".

Dincolo de stiinte, *masura* patrunde în ***limba comuna*** alcatuind numeroase locutiuni: *dupa masura, de o masura, în mica masura, în egala masura* etc. sau în aforisme: *Omul este masura tuturor lucrurilor*.

Daca polisemia termenilor sau omonimia acestora se asigura prin migrari dintr-un domeniu al cunoasterii într-un altul, sinonimia în microsistemul ***terminologiei matematice*** este nula.

*

Clasificarea corpusului vizând distinctia ***lexic specializat/lexic comun*** pune în evidenta valente multiple ale **LM** si discrepante cum ar fi polisemantismul unor termeni (de exemplu: RAZA, FUNCTIE) în **LC**, transformat în monosemantism al acelorasi termeni inclusi în relatiile riguroase impuse de obiectele matematice. Clasele constituite nu sunt rigide, prezentând situatii de trecere în care se manifesta caracteristici din grupe alaturate. Ramâne însa întotdeauna constanta monoreferentialitatea termenilor matematici si gradul de abstractizare este situat totdeauna deasupra nivelului comun.

1 apud. Danielle Candel, Danielle Lejeune – *Définir en mathématiques. Regards lexicographiques sur des textes de mathématique*, în "**Cahiers de lexicologie** ", vol. LXXIII 1998-II, p. 44.

2 idem, p. 45.

3 apud. Danielle Candel, Danielle Lejeune, *Définir en mathématiques. Regards lexicographiques sur des textes de mathématique*, în "**Cahiers de lexicologie**", vol. LXXIII 1998 – II, p.11–12.

4 Pierre Lerat, *Les langues spécialisées*, PUF, Paris, 1995, p.19.

5 Apud. Danielle Candel, Danielle Lejeune (1998) - II, *Définir en mathématiques. Regards lexicographique sur des textes de mathématiques*, în "**Cahiers de lexicologie**", vol. LXXIII, p. 44.

6 Idem, p. 48.

7 Termenul este o medalie cu doua fete: aceea a notiunii (conceptul, pe care lexicologii, acesti specialisti ai limbajului curent, o numesc "signifié"), aceea a denumirii (dénomination) (zisa "signifiant", pentru limbajul curent). Notiunea se caracterizeaza printr-o tendinta la "monosémie" (acceptie unica), si "univocitate" (conservarea acestei acceptii în toate utilitizarile termenului), un numar redus de conotatii (sau imagini afective, individuale sau colective atasate notiunii) [...] "Les dénominations" trebuie sa fie prescriptive, adica utilizarea lor sa faca obiectul unui consens general sau al unei norme." G. Pierre, *Aspects de la gestion des vocabulaires specialises*, în "**Cahiers de lexicologie**", 71/1997-2.

8 "A stabili un corpus de referinta în matematica este mult mai problematic decât în alte domenii <<Absenta unui corpus obiectivabil>> în acest domeniu ramâne problematica. (GENTILHOMME, 1995 : 6)" – Danielle Candel, *Lexicographie de spécialitaté. Domaine: Mathématiques*, în „**Cahiers de lexicologie**" , vol. LXXI, 1997 – II, p. 22.

9 Manualul utilizeaza termenul numai sub forma *suplement* în timp ce dictionarul de specialitate (DMG), DEX-ul si DOOM-ul înregistreaza forma *supliment.*

10 Cl. Bédard, *La traduction technique:principes et pratiques*, **Linguage technique**, Montréal, 1988.

11 Angela Bidu-Vranceanu si colaboratorii, T*erminologiile stiintifice – delimitari, modalitati de abordare, caracteristici*, în AUB, XLVI, 1997.

12 Gabriele Pana-Dindelegan – *Terminologia lingvistica actuala, între traditie si inovatie* în "**Limba si literatura**", vol. II , 1997, p. 11.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

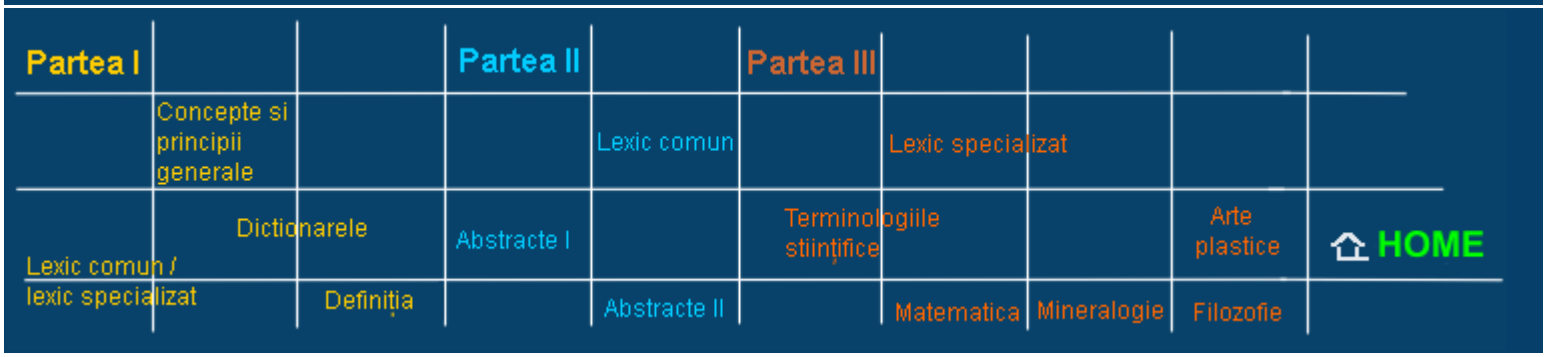

Bibliografie

2. DEFINIREA SENSULUI TERMENILOR MATEMATICI ÎN TEXTE MEDII, DICTIONARE DE SPECIALITATE SI GENERALE

Utilizând, pe de o parte, Mg. IX si, pe de alta parte, un dictionar general DEX si doua dictionare de specialitate DMG si DM vom urmari relatiile dintre definitiile ***termenilor matematici*** la cele trei nivele reflectate de materialul analizat; cunoastere stiintifica medie, utilizare comuna si respectiv, cunoastere stiintifica generala. Va fi astfel reliefata importanta pe care o dobândesc tot mai mult terminologiile în cercetare stiintifica. “Se vorbeste în acest sens,
(F. Rastier), de laicizarea progresiva a cunoasterii, ceea ce permite definitii alternative ale termenilor (împreuna au alte distinctii conceptuale) din perspectiva interdisciplinara” [ANGELA BIDU-VRANCEANU Si colab., 1997 : 10]

Se va analiza daca în cazul termenilor matematici se poate accepta existenta “definitiilor alternative” si rolul acestora în accesul la interdiscipli-naritate prin intermediul diferitelor terminologii.

2.1. Structura definitiei termenului matematic

Definirea reprezinta punerea în “ecuatie” a semnelor si a lucrurilor prin intermediul conceptului (dat fiind ca nu se defineste, de exemplu *planul*, ci conceptul de “plan”) aparând sub forma unei predicatii de identitate, x este y, “fraza fundamentala din care se naste toata lingvistica” [J. REY – DEBOVE, 1979: 181]. Ca proces, definitia este o “operatie logico-semnatica prin care se stabileste identitatea de **designatum** între un nume comun si o expresie nominala generala” [C. POPA, 1972: 69], iar ca produs, definitia este o “propozitie necesarmente adevarata al carei subiect – **definiendum** si al carei predicat – **definiens** descriu aceeasi clasa de obiecte” [C. POPA, 1972 : 18].

Vom avea în vedere cei doi poli ai actului definirii, **definiendum** si **definiens**, pe de o parte, si metalimbajul ca material al definirii, pe de alta parte.Cresterea ponderii epistemologicului în reflectia actuala (deplasarea interesului din planul existentei spre cel al cunoasterii) implica o crestere proportionala a operatiilor metalingvistice, ca modalitati de glosa, explicitare, precizare a limbajelor. Componenta metalingvistica este inerenta functionarii limbajului si constituirii cunoasterii (omologarea raportului semn-referent, adecvarea între propozitii si fenomene): “Apelul la metalimbaj este o necesitate atât pentru achizitia limbajului cât si pentru functionarea sa normala. Carenta afazica a << capacitatii de munca>> este de fapt o pierdere a metalimbajului “ [R. JAKOBSON, 1956: 54][13].

Este absolut necesar sa distingem între: a) metalimbaj ca limba artificiala compusa dintr-un stoc de termeni, axiome si reguli (este vorba de metalimbaj în sensul lui TARSKI si CARNAP, care au introdus aceasta distinctie sub influenta lui HILBERT si a corelatiei matematica/metamatematica) si b) metalimbaj într-un sens mai putin riguros, în orice caz neformalizat si care este limba naturala. Cu aceasta a doua acceptiune a termenului vom opera în cele ce urmeaza.

Metalimbajul diferential în matematica se constituie din doua tipuri principale de material lingvistic “limbajul simbolic” si “limbajul natural” ca intermediar pentru a explica simbolul ce prezinta caracter formal, universal si reprezinta modalitatea principala de exprimare matematica devenita manifesta din momentul interiorizarii conceptelor matematice.

În discursul matematic definitia se include precis având caracter normativ. Aspectul didactic al M.g. IX face posibila uneori inserarea definitiei în urma unui proces intuitiv-inductiv în care situatii imediate sunt treptat abstractizate si aduse la nivelul de exactitate impus de domeniul matematic (SISTEM DE COORDONATE, LOC GEOMETRIC, de exemplu). De

cele mai multe ori însa, rationamentul de întelegere a definitiei este deductiv; prezentata în forma general-abstracta, definitia cuprinde explicatii descriptive necesare. Structura definitiei este marcata de un metalimbaj (în sensul a)) caracteristic: eticheta "definitie" marcheaza începutul definitiei; echivalarea dintre **definiendum** (ceea ce este definit) si **definiens** (ceea ce defineste) este anuntata prin "se numeste", "vom numi", "se va numi". Deseori asupra **definiens**-ului se produc operatii de multiplicare, obtinându-se echivalari de tip special pentru **definiendum** identificate prin "se citeste" si/sau "se noteaza"; un tip de identificare specific geometriei este realizat prin figura geometrica la care se face referire exacta.

Desi termenii matematici pot fi descrisi cu elemente proprii definitiilor naturale, chiar ale *definitiilor stereotipe* [R. MARTIN, 1992: 69], cel mai adesea definitiile sunt conventionale, prescrise, stipulatorii, apriorice.

În ce priveste definitia lexicografica nu ne va interesa structura integrala pe care i-o descrie lexicograful – a) cuvântul vedeta sau cuvânt – intrare = titlul articolului de dictionar ale carui sensuri sunt prezentate; b) pronuntarea în transcriere fonetica; c) categoria gramaticala; d) etimologia; e) definirea sensului; f) idiotisme = expresii, locutiuni; g) sensurile functionale; h) problema exemplelor – ci numai anumite elemente care sunt corelate cu definitia din discursul stiintific sau cu definitia din dictionarul de specialitate.

Termenii matematici analizati primesc în M.g. IX definitii care se integreaza în discursul logic de unde sunt excluse alte tipuri de discurs. Sub modul axiomatic textul "ia matematica de la început" într-o ordine logica, riguros fixata, tradusa în armatura constituita din Definitii, Axiome, Teoreme. Remarce alaturate discursului logic comenteaza rar o definitie care tocmai a fost data. Pe masura ce lectorul primeste textul, asista la crearea unei relatii matematice de pura abstractie. Aceasta realitate matematica exista a priori în mintea matematicianului dar, prin discurs, matematicianul exercita puterea sa de recreare. Tot asa cum dimensiunea de comunicare cu lectorul este redusa la minimum, prin tehnica sa discursiva, enuntiatorul se sterge în fata discursului. Ordinea nu este euristica, ci logica. "Când matematicianul zice: sa numim cutare entitate în cutare fel, decizia sa are forta de lege [...]. El comite un act de limbaj performativ admis de toti cei asemenea lui. În timpul întregului sau discurs, expresia introdusa va avea sensul astfel decretat, pur si simplu prin faptul ca el a proferat (sau a subînteles) anumite cuvinte ca *numitori*". [GENTILHOMME, 1995; 93].

Definitiile din manualul Mg. IX, adresându-se unui nivel mediu de specializare, sunt adecvate acestuia, situându-se, ca grad de formalizare, între definitiile din DEX si definitiile din dictionarele de specialitate: DMG si DM.

Urmarind ***termenii matematici*** în DEX putem distinge trei atitudini diferite fata de înregistrarea sensului matematic al acestora: a) absenta înregistrarii termenului având numai sens specializat (de exemplu IZOMETRIE); b) absenta precizarii sensului matematic (de exemplu EXTERIOR, DREAPTA, MIJLOC); c) înregistrarea termenului, inclusiv a sensului matematic. În acest ultim caz întâlnim diferente realizate prin utilizarea marcilor diastratice: absenta acestora (UNGHI, LATURA, SUPLIMENT, VÂRF) sau prezenta marcii diastratice indicatoare a domeniului (de exemplu: CONGRUENT, DREPTUNGHI, PERPENDICULAR).

Utilizarea marcilor diastratice în DEX este neunitara; lipsa continuitatii se face remarcata prin absenta unui principiu constant de distribuire a termenilor într-un anumit subansamblu matematic. Datorita incluziunilor succesive dintre marcile diastratice (de exemplu: "despre figuri geometrice" Ì "Geometrie" Ì "Matematica") sensul unor termeni încadrati sub indiciul unui subansamblu mai restrâns ar putea fi supraîncadrat, corect si într-un subansamblu mai amplu, însa relatia inversa nu poate fi întotdeauna verificata, numai interventia specialistului putând distinge subincluderile valide. De exemplu, daca orice ***termen matematic*** poate fi înregistrat sub "Matematica" – ca semn diastratic (PLAN, PERMUTARE etc.), restrângând la "Geometrie" nu putem retine decât o parte (PLAN etc.) s.a.m.d. În corpusul de termeni analizat, marcile diastratice se refera la ansambluri foarte restrânse "(Despre doua elemente apartinând unor figuri geometrice în care exista o corespondenta determinata)" (pentru termenul OMOLOG); "(Despre figuri geometrice)", (pentru termeni ca DREPTUNGHI, CONGRUENT, ORTOGONAL); "(Despre drepte sau planuri" p. ext. despre obiecte sau parti ale lor, despre pozitia lor etc.)" (pentru PERPENDICULAR); b) subansambluri mai ample, reprezentând un domeniu matematic: "(Geom.)" (pentru termenul PLAN) sau c) la domeniul general, al matematicii integrale: "(Mat.)" (pentru PERIMETRU).

Uneori este "simtita" incluziunea dintre marcile diastratice utilizate si atunci apar suprapuneri ale acestora de tipul: "(Mat.; despre doua puncte apartinând aceleiasi figuri geometrice sau la doua figuri diferite; p. ext. despre doua figuri geometrice)" (pentru SIMETRIC).

În cazul cuvintelor polisemice înregistrate în DEX se impune observarea pozitiei ocupate de sensul matematic. Se constata ca sensul matematic poate fi primul (deci, sens principal, conform grilei de înregistrare a sensurilor în dictionar) (de exemplu, OMOLOG, PERIMETRU), ultimul (de exemplu, LATURA, MEDIATOR) sau între celelalte sensuri (FUNCTIE, VÂRF, etc.) (în ultimele doua cazuri sensul matematic fiind considerat drept sens secundar).

Arbitrara este în DEX inserarea sau nu a TERMENILOR STRICT SPECIALIZATI. Daca ECHILATERAL, COSINUS, SINUS, SEMIPLAN, DREPTUNGHIC, ISOSCEL etc. sunt înregistrati, IZOMETRIE nu este înregistrat. Alegere îndreptatita potrivit criteriului frecventei fata de unii termeni (ECHILATERAL, DREPTUNGHIC, ISOSCEL), dar subiectiva prin raportare la altii (SEMIPLAN).

Analiza metalimbajului din DEX comparativ cu dictionarele de specialitate (DMG si DM) aduce rezultate interesante. Spre deosebire de acestea, în care se combina limbajul "natural" de specialitate si limbajul "artificial" de specialitate, DEX-ul renunta total la limbajul codificat – simbolic "traducând" definitiile termenilor matematici în limba naturala; pierderile apar

inevitabil, uneori permitându-se într-o lectura de nespecialist aparitia inexactitatilor (de exemplu, definirea *functiei*).

Definirea sensului matematic în DEX "6. (Mat.) Marime variabila care depinde de una sau de mai multe marimi variabile independente" [DEX :357] pierde din vedere aspectul esential al functiei de a fi un triplet (ceea ce DMG semnaleaza clar:

> "**functie** [lat *functio* "îndeplinire, realizare"], triplet format dintr-o multime E, numita *domeniu de definitie*, o multime F, numita *multimea în care functia ia valori* (*codomeniu*) si o corespondenta care asociaza fiecarui element din E un element si numai unul din F" [DMG, 1974 :119]

În schimb, definitia din DEX retine un aspect secund al FUNCTIEI si anume ca aceasta poate avea una sau mai multe variabile, fapt neprecizat în manualele de liceu, dar precizat în DMG: "Daca E este o submultime a lui $\acute{u}^n$ functia se numeste de n variabile".

În dictionarele de specialitate (DMG si DM) structura definitiei este asemanatoare celei din manual [M.g. IX]. Sunt prezente în plus etimologia termenilor (în DMG) binevenita prin fondul notional intuitiv pe care îl activeaza prin traducerea sensului originar, unele informatii istorice privind contributia unor matematicieni la constituirea notiunii respective (DMG) si informatii traversând diverse arii matematice (geometrie euclidiana, geometrie diferentiala, etc.) interesate de conceptul abordat (DMG si DM). Se constata distinctii în ceea ce priveste intrarile si subintrarile între doua dictionare de specialitate. DMG este conceput ca un ansamblu alcatuit numai din intrari, desi aflate uneori în raport de incluziune (de exemplu: FUNCTIE É FUNCTIE ANALITICA É FUNCTIE BIJECTIVA É FUNCTIE INJECTIVA etc. fiecare constituie cuvânt-vedeta), în timp ce DM are articole formate din intrari si subintrari – acolo unde situatia o reclama (de exemplu: FUNCTIE este singurul cuvânt-vedeta (intrare), iar FUNCTIE BIJECTIVA si FUNCTIE INJECTIVA sunt subintrari).

2.2. Materialul definitiei (lingvistic, simbolic, iconic)

Daca definitia ca proces vizeaza operatia logica de identificare a unui **designatum** comun unui nume si unei expresii nominale generale, definitia ca produs este o propozitie cu doua elemente de baza **definiendum** si **definiens**. Nu intereseaza aici tipurile de operatii logice implicate în definire, ci numai rezultatul acesteia; problema **definiendum**-ului (termen matematic – simplu sau sintagma) va fi analizata în capitolul 3; ramâne pentru analiza prezenta **definiens**-ul si întrebarile pe care aceasta le ridica: pe de o parte, cum se realizeaza structurarea între *genul proxim* si *diferenta specifica*, pe de alta parte, ce tip de material lingvistic (limba naturala, limbaj simbolic) este utilizat în diferitele tipuri de texte studiate (dictionare, manual).

Caracterul ezoteric al matematicii este confirmat de analizarea materialului lingvistic utilizat pentru exprimarea *genului proxim* în definitiile matematice. Se constata utilizarea exclusiva a termenilor specializati , chiar daca acestia sunt de cele mai multe ori conceptele elementare ale domeniului si sunt inclusi în intersectia cu limba comuna: MULTIME, DREAPTA, PUNCT. Acesti termeni trebuie considerati din perspectiva sistemului de axiome care reprezinta baza rationamentului matematic progresiv. Orice act matematic ulterior (Definitie sau Teorema) se naste numai prin raportare la sistemul axiomatic initial. Relatiile matematice se amplifica si un obiect matematic nou, complex se constituie pe baza unui rationament ce priveste alt obiect matematic. Astfel un termen deja definit (de exemplu, SEGMENT, LATURA) devine *gen proxim* pentru un alt termen în curs de constituire (în cazul exemplelor noastre pentru COARDA, respectiv, BAZA).

Integritatea **definiens**-ului este asigurata de corelarea *gen proxim-diferenta specifica*. În manual M.g.IX si dictionarele de specialitate (DMG, DM) diferenta specifica se constituie exclusiv din material simbolic (de exemplu: [AB] – {A,B} *dife*renta specifica adaugata *genului proxim* "multime" pentru definirea ARCULUI DESCHIS [M.g.IX, 1997: 55] sau "daca

$$\frac{AB}{A'B'}=\frac{AC}{A'C'}=\frac{BC}{B'C'};\ \hat{A}=\hat{A}',\ \hat{B}=\hat{B}',\ \hat{C}=\hat{C}'$$

diferenta specifica în definirea "existentei unei asemanari între triunghiurile ABC si A'B'C'" [M.g. IX, 1997: 40;76] sau din limba naturala si limbaj simbolic (de exemplu: "care nu apartine interiorului unghiului $\hat{AOB}$" este *diferenta specifica* adaugata *genului proxim* "multimea punctelor cercului C(O,r)" pentru a defini termenul ARC MARE $\overset{\frown}{AB}$ [M.g.IX, 1997: 55]

Incidenta sintactica a *genului proxim* este: apozitiva:

> "Se numeste *arc deschis* multimea AB – íA,Bý" [M.g.IX, 1997: 55]

atribuitiva adjectivala:

> "Se numeste *sector de cerc* multimea formata din arcul AB si punc-tele care apartin interiorului unghiului $\hat{AOB}$ ". [M.g.IX, 1997: 55]

atribuitiva prepozitionala:

"Dreptunghiul cu doua laturi alaturate congruente se numeste *patrat*". [M.g.IX, 1997: 30]

atributiva relativa :

"Se numeste *arc mare* AB multimea punctelor cercului C(O,r) care nu apartine interiorului unghiului AOB ". [M.g.IX, 1997: 55]

conditionala:

"Daca ambele cercuri coincid, cercurile se vor numi *concentrice*" [M.g.IX, 1997: 70].

Daca Mg. IX si dictionarele specializate combina limbajul natural cu cel codificat simbolic, DEX-ul foloseste numai limba naturala, fie aceasta comuna sau specializata. În cazul unor concepte de baza definitiile din manual si DEX se aseamana pâna aproape de identificare. De exemplu, definitia din manual a catetei si ipotenuzei este: "Laturile care formeaza unghiul drept se numesc *catete*, iar latura opusa unghiului drept se numeste *ipotenuza*" – M.g. IX , iar în DEX: "CATETA, catete, s.f. Fiecare dintre cele doua laturi care alcatuiesc unghiul drept al unui triunghi dreptunghic – Din fr. c*athète*, lat. *cathetus*" [p. 126] si " IPOTENUZA, ipotenuze, s.f. Latura care se opune unghiului drept într-un triunghi dreptunghic – Din fr. *Hypothénuse*" [p. 441]. Situatiile de coincidenta între definitiile din DEX si definitiile din M.g. IX sau definitiile din dictionarele de specialitate (DMG si DM) sunt foarte putine. Lexicul specializat matematic se deosebeste de alte **LS** (de exemplu, medicina) prin modificarile operate în definitiile din DEX fata de cele stiintifice. Printre celelalte **LS** dictionarul general preia definitia specializata, opaca (în cod închis) pentru vorbitorii obisnuiti.

Luând în considerare aspectul diferentelor dintre definitiile lexicografice de tipuri diferite ale termenilor matematici nu se poate afirma ca **LM** este deschis patrunderii în **LC** prin intermediul dictionarului, deoarece pierderea echivalentei definitionale este însotita de ambiguizarea sensului matematic si, în consecinta, de crearea unui concept tangent termenului matematic, distinct de acesta.

Iata o prezentare comparativa a definitiilor din dictionare si manual a conceptului de "cerc" în care se observa modalitatea de operare a selectiei în materialul limbajului pentru exprimarea definitiei potrivit scopului vizat si publicului caruia se adreseaza textul respectiv.

a) DEX (înregistram numai sensul "matematic"):

CERC, cercuri, s. n.i. 1. Figura geometrica plana formata din multimea tuturor punctelor egal departate de un punct fix; circumferinta; suprafata limitata de aceasta figura. , *Cerc polar* [...]. III. Disc gradat, întrebuintat la unele instrumente de masura pentru calcularea unghiurilor. *Cerc de busola*.[...]

Am folosit ghilimelele pentru „matematic" deoarece sensul nu mai poate fi considerat astfel din momentul sinonimiei cu *disc* (vezi **LM** = **LC**).

b) Manual:

"Definitie. Fie r Î R, r > 0 si O un punct din plan. Se numeste cerc de centru O si raza r locul geometric al punctelor M din plan pentru care OM = r. Se noteaza C(O,r) = {M/OM = r}.(fig. III.1.)

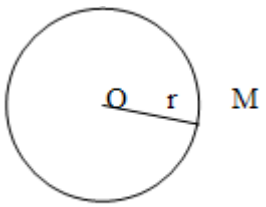

Fig. III.1.

Elementele din limba naturala se combina cu elemente codificat-simbolice, opacizarea continutului în fata neinitiatului facându-si simtita prezenta.

c) DMG:

cerc [lat. *Circus* "cerc"], curba plana, loc geometric al punctelor situate la aceeasi distanta r (numita raza cercului) de un punct fix O (centrul cercului). Fata de un reper cartezian ortogonal, cercul cu centru C(a,b) si raza r are ecuatia:

$$x^2 + y^2 – 2ax – 2by + (a^2 + b^2 – r^2) = 0;$$

ecuatia generala a unui cerc este:

$$A(x^2 + y^2) + Bx + Cy + D = 0$$

Ecuatiile parametrice ale cercului sunt:

$$x = a + r \cos t$$
$$Y = b + r \sin t,$$

în care t este unghiul facut de raza vectoare a unui punct al cercului cu semiaxa pozitiva a absciselor (fig. 19).

În coordonate polare cu polul în centru ecuatia cercului are forma :

$$q = a.$$

Lungimea cercului este:

$$L = 2pr,$$

Iar aria domeniului marginit de cerc se determina prin formula:

$$A = pr^{2.}$$

Definita cercului a fost formulata initial de catre Euclid (sec. III î.e.n.). Se mai numeste *circumferita*.(V.B.)

Este înregistrata o sinonimie (*cerc=circumferinta*), situatie destul de rara în matematica. Opacizarea mesajului se accentueaza pe masura ce se adauga informatii noi codificate. DMG cuprinde si alte intrari referitoare la *cerc:* CERC CIRCUMSCRIS UNUI POLIGON, CERC DE CURBURA, CERC DIRECTOR, CERC EXÎNSCRIS UNUI TRIUNGHI, CERC ÎNSCRIS UNUI POLIGON, CERC MARE AL UNEI SFERE, CERC MIC AL UNEI SFERE, CERC ORTOTOMIC, CERCURI ORTOGONALE, CERC OSCULATOR, CERC PRINCIPAL, CERC TRIGONOMETRIC, CERCUL CELOR NOUA PUNCTE (CERCUL LUI EULER), CERCUL LUI APOLLONIUS, CERCUL LUI MONGE (CERCUL ORTOPTIC), CERCURI CONCENTRICE, CERCURI ADJUNCTE ALE UNUI TRIUNGHI, CERCURILE LUI CARNOT, CERCURILE LUI CHARLES, CERCURILE LUI MALFATTI, CERCURI SECANTE, CERCURI SECANTE.

d) DM

CERC. Este locul geometric al tuturor punctelor din plan care au aceeasi distanta r fata de un punct fix M (fig. 1). M este centrul cercului si r raza cercului.

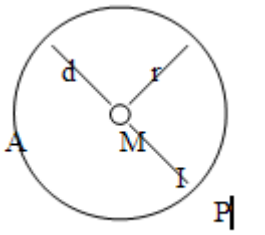

Fig. 1. Notații în cerc

Orice segment care uneste centrul M cu un punct al cercului este *raza.* Segmentele care unesc doua puncte pe cerc si contin si centrul sunt diametre. Pentru lungimile acestor segmente folosim tot denumirea diametru d = 2r, daca consideram diametrul si raza ca lungimi. De aici, uneori, raza este denumita semidiametru. Cercul delimiteaza *suprafata cercului;* ea este multimea tuturor punctelor P, a caror distanta de la centrul M este maximum r, deci pentru care $\overline{MP} \leq r$. Suprafata cercului, care este uneori denumita pe scurt cerc, se afla în stânga, daca parcurge linia cercului în sens contrar acelor de ceasornic (pozitiv din punct de vedere matematic). Un punct P se afla în interiorul I al cercului numai atunci când,

$$\overline{MP} < r,$$

Se afla în afara A a cercului când,

$$\overline{MP} > r,$$

Se afla pe cerc când

$$\overline{MP} = r.$$

Definitia este mai permisiva acceptând echivalenta între *cerc* si *suprafata cercului* numita tot *cerc*. Articolul se continua cu subintrarile: CERC SI DREAPTA, UNGHI LA CENTRU, CERC SI TRIUNGHI, CERC SI PATRULATER, CERC SI POLIGON, CERC SI CERC, SEGMENT DE CERC, SECTOR DE CERC, ECUATIA CERCULUI SI CONDITIA DE TANGENTA, si este urmat de intrarile CERC CIRCUMSCRIS, CERC EXÎNSCRIS, CERC ÎNSCRIS, CERC MARE(MIC) AL SFEREI, CERCUL LUI EULER, CERCUL LUI THALES.

Daca DEX-ul elimina utilizarea limbajului artificial de specialitate si pierde seme importante ale conceptului de CERC, DMG si DM combina codul lingvistic si nonlingvistic si asigura transmiterea corecta a conceptului respectiv, iar discursul realizeaza accesibilizarea prin gradarea si explicitarea fiecarui sem substantial cumulat în sensul final.

Definitia este parte integranta a textului matematic în care discursul logic este lipsit de intersectia cu alt tip de discurs. Rationamentul matematic aprioric preexistent în mintea matematicianului se recreeaza prin înlantuirea Definitie – Axioma – Teoreme. Emitatorul si receptorul mesajului se estompeaza în fata discursului de specialitate clar formulat. Remarci alaturate discursului completeaza rar o definitie care tocmai a fost data. Alegerea **definiendum**-ului este arbitrara, matematicianul proferând un anumit termen sau altul. Definitia este performativa. Astfel sunt create obiecte matematice care, la rândul lor, îmbogatite cu proprietati realizabile în acest univers formal matematic permit continuarea rationamentului.

2.3. Tipuri de definitii ale termenilor matematici în DEX, M.g. IX, DMG, DM

Din punct de vedere discursiv se disting *definitiile explicite* (de exemplu:

"Definitie. Fie DABC si D A'B'C' doua triunghiuri

Daca:

1) (AB) = (A´B´) , (AC) = (A´C´´), (BC) = (B´C´)
2)

$\hat{A} \equiv \hat{A}', \hat{B} \equiv \hat{B}', \hat{C} \equiv \hat{C}'$

Atunci spunem ca exista o congruenta între triunghiurile

D ABC si D A´B´C´ si scriem:

D ABC = D A´B´C´"

[Mg. IX, 1997 :17]

prin care obiectul definit poate fi recunoscut imediat prin alte mijloace (o alta definitie, o imagine) si *definitiile implicite* (cele mai importante fiind cele contextuale) care prezinta obiectul sau semnificatia termenului indirect,
printr-un sistem de relatii sau prin context (de exemplu axiomele dreptei definesc implicit conceptul de DREAPTA.

"Orice dreapta este o submultime a lui P. Orice dreapta contine cel putin doua puncte. În plan exista trei puncte care nu apartin aceleiasi drepte. Doua puncte distincte apartin unei drepte si aceasta dreapta este unica." [M.g. IX, 1997: 4]

Când se defineste un obiect matematic complex se apeleaza la obiecte matematice mai simple, definitiile succesive constituindu-se în lanturi definitionale: adaugarea unei caracteristici noi unui obiect deja definit conduce la constituirea unui obiect matematic nou. Procedeul, absent în DEX, este prezent în manual M.g. IX si în dictionarele de specialitate (DMG si DM).

Astfel, fara reluarea explicita a unor proprietati "legiferate" printr-o definitie anterioara sunt create obiecte matematice noi care, la rândul lor, îmbogatite cu alte prorpietati realizabile în universul formal matematic, permit continuarea rationamentului. De exemplu, obiectul matematic COARDA.

"Segmentul determinat de doua puncte ale unui cerc se numeste coarda" [M.g.IX , 1997: 55] constituie punctul de plecare pentru definirea diametrului."

"Daca coarda contine centrul cercului atunci ea se numeste *diametru*, iar capetele unui diametru se numesc puncte diametral opuse" [M.g. IX, 1997 :55]

Termenul PUNCTE DIAMETRAL OPUSE constituie al treilea termen în lantul definitional. Proprietatile adaugate sunt exprimate prin enunturi stipulatoare care au statutul de "definitii". Performativitatea acestor definitii nu este legata, în acest caz, de crearea obiectului matematica, ci de sensul conferit unui termen de îndata ce el face referire la universul deja creat.

Din perspectiva tipului de raspuns dat la întrebarea "Ce este definitul?", întâlnim *definitii substantiale* si *definitii relationale*. În cazul definitiilor substantiale raspunsul este de tipul "definitul este lucrul" (de exemplu, pentru ARC MIC, ASEMANARE, CERC, PERIMETRU, COARDA etc.):

"Perimetrul unui poligon este suma lungimilor laturilor sale" [Matematica, 1997: 21]

În cazul definitiilor relationale raspunsul este de tipul "definitul este în relatie cu un anumit lucru". Sunt cuprinse aici definitiile tuturor termenilor matematici sintagma, obtinuti prin atribuirea unor proprietati noi unor concepte deja existente. De exemplu, conceptul de CERC da nastere prin adaugarea unor proprietati restrictive termenilor – sintagma: CERC TRIGONOMETRIC, CERCURI SECANTE, CERCURI TANGENTE, CERCURI CONCENTRICE:

"Cercul C de raza 1, împreuna cu reperul O, A, B, fixat si cu sensurile pozitiv si negativ stabilite, poarta denumirea de cerc trigonometric" [M.g.IX, 1997: 89]

Definirea prin hiperonimie nu face decât sa supraclaseze o notiune (POLIGON) asupra altora (PATRULATER, incluzând la rândul sau: PATRAT, DREPTUNGHI, ROMB, PENTAGON, HEXAGON, TRIUNGHI, etc.)

*

Se constata preferinta în matematica pentru definitiile explicite în comparatie cu cele implicite, o preferinta motivata de necesitatea obtinerii unor concepte si relatii riguros precizate. Coerenta ostentativa a discursului matematic este întretinuta de definitiile relationale, iar hiperonimia devine un posibil model taxonomic.

---

13 Apud. Daniela Roventa-Frumusani, **Semiotica discursului stiintific**, Ed. Stiintifica, Bucuresti, 1995, p. 113.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

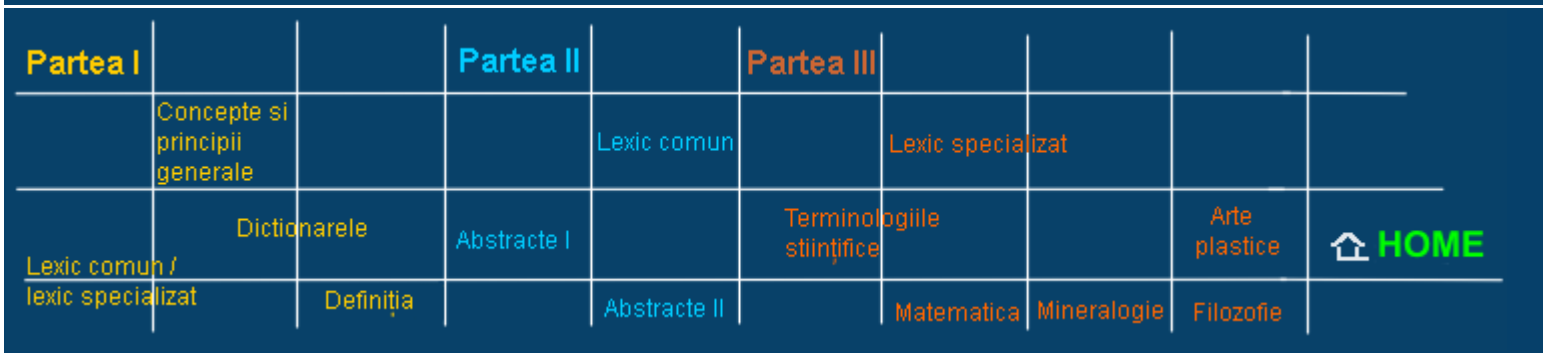

Bibliografie

4. CONCLUZII. CARACTERISTICILE GENERALE ALE *LM*

Matematicienii sunt constienti ca recurg la un limbaj abstract si ermetic, însa lingvistii recunosc în discursul matematic si caracteristici comune cu limba naturala care permit comunicarea specialist-nonspecialist. Lucrarile matematicienilor marturisesc un efort de comunicare spre un public mai putin specializat. Discursul manualului scolar analizat (M.g. IX) permite lexico-grafului nespecializat în matematica întelegerea prin reperarea marcilor semnalând un termen important si recuperarea elementelor definitorii care îl însotesc. Lexicograful cauta legatura dintre utilizarea termenilor de catre matematician si sensul notional general în limba. Demersul se dovedeste nefructuos deoarece matematicianul urmareste constructia rationamentului de specialitate, iar utilizarea notionala a termenilor este fluctuanta, matematicianul nefiind interesat de asociatiile intuitive posibil a fi oferite de limbaj.

4.1. Relatia *limba comuna-limbaj matematic* se manifesta prin feno-menul migrarii cu dublu sens: din LC în LM si din LM în LC.

Nici un limbaj specializat nu se poate sustrage apelului la limba naturala. Desi riguros si abstract, **LM** este alcatuit majoritar din termeni prezenti si în **LC**. Din 122 de termeni analizati, numai 12 termeni – cuvânt sunt strict specializati (9,9%), ceilalti termeni specializati constituindu-se în sintagme în care prezenta unui cuvânt apartinând **LC** este obligatorie .

Publicul larg are acces redus la **LM**. Totusi deschiderea dinspre matema-tica spre **LC** este permisa, notiuni elementare sau frecvent utilizate patrunzând în comunicarea cotidiana (ARIE, CERC, ROMB, TRIUNGHI, UNGHI etc.). Interesul **LC** fata de **LM** este confirmat si de înregistrarea în DEX a tuturor termenilor – cuvânt analizati (cu exceptia termenului IZOMETRIE). Nu trebuie însa pierdut în acest caz din vedere faptul ca selectarea corpusului interpretat
s-a realizat dintr-un text de nivel mediu al matematicii.

Desi am exclus din analiza termenii matematici comuni cu alte stiinte prin matematizare, inventarul termenilor comuni ***limbajelor specializate*** este semnificativ: 16 termeni din 122 (13,2%) ARIE, (muzica, agricultura); FUNCTIE (biologie); BAZA (chimie)etc.). Impactul terminologic interdisci-plinar al **LM** se dovedeste a fi în extensie.

Investigarea relatiei notiune-concept se dovedeste nefructuoasa. Desi notiunea permite valorificarea fatetei sale concrete, care, la nivelul receptorului, nu este fara legatura cu intuitia, imaginatia, analogia, utilizarile figurate, specifice limbii naturale în cadrul unei comunicari largite – conceptul matematic este arbitrar proferat de vointa matematicianului interesat numai de constructia rationamentului matematic.

4.2. Definitia matematicianului si definitia lexicografului – lingvist reusesc coabitarea, atât cît cea de-a doua nu

reprezinta decât o transpunere în limba naturala a limbii artificiale imanent înglobate în definitia stiintifica. Orice încercare de a face accesibila o definire stiintifica devine inutila prin pierderea echivalentei. O comparatie este posibila între "a defini" al matematicianului si al lexicografului; acesta din urma tinde sa completeze definitia semnului cu elemente de descriere a comportamentului sau potential în discurs. Matematicianul convins de posibilitatea unei reprezentari plurale a notiunii matematice însoteste preocuparea lexicografului de descriere a sensurilor si a continuturilor cuvintelor si tinde sa puna în discurs actul cognitiv complex de *comunicare–întelegere–rationament–creativitate*. Actul definitional vecin limbii naturale este legitimat chiar într-un domeniu atât de ermetic ca al matematicii.

Analiza întreprinsa asupra definitiei confirma ipoteza aspectului ezoteric al matematicii: genul proxim este constituit întotdeauna de un concept matematic, de multe ori elementar (a carui definire se realizeaza prin axiome), dar nu numai: un obiect matematic nou, complex se naste prin relationarea obiectelor matematice deja existente.

Definirea obiectelor matematice complexe se face, în general prin adaugarea unor caracteristici noi unui obiect deja existent. Acest procedeu, absent în DEX, este prezent în manual (M.g. IX) si în dictionarele de specialitate (DMG si DM).

Utilizarea marcilor diastratice în DEX este neunitara; lipsa continuitatii se face remarcata prin absenta unui principiu comun de distribuire a termenilor într-un anumit subansamblu matematic. Datorita incluziunilor succesive dintre marcile diastratice (de exemplu: "despre figuri geometrice" Ì "Geometrie" Ì "Matematica") sensul unor termeni încadrati sub indiciul unui subansamblu mai restrâns ar putea fi supraîncadrat corect într-un subansamblu mai amplu, însa relatia inversa nu poate fi întotdeauna verificata, numai interventia specialistului putând distinge subincluderile valide. Uneori este "simtita" includerea dintre marcile diastratice utilizate si atunci apar suprapuneri ale acestora de tipul: "(Mat.; despre doua puncte apartinând aceleiasi figuri geometrice sau la doua figuri diferite; p. ext. despre doua figuri geometrice)" (pentru SIMETRIE).Arbitrara este în DEX inserarea unor termeni strict specializati. Daca frecventa ar motiva includerea ECHILATERAL sau ISOSCEL, criteriul de distinctie între prezenta lui COSINUS si SINUS si absenta lui IZOMETRIE ramâne obscur.

În dictionarele de specialitate (DMG si DM) structura definitiei este asemanatoare celei din manual (M.g. IX).Sunt prezente în plus etimologia termenilor si unele informatii istorice privind contributia diversilor matematicieni la constituirea notiunii respective

Daca manualul (M.g. IX) si dictionarele specializate (DMG si DM) combina limbajul natural si cel codificat-simbolic, DEX-ul foloseste numai limba naturala, fie aceasta comuna sau specializata, îndepartându-se de definitia stiintifica. Spre deosebire de tratarea termenilor matematici, în cazul altor terminologii, fie se copiaza definitia de specialitate, fie se indica un uz simplificat si chiar modificat al termenilor (filosofie si arte plastice). Constatam ca preluarea definitilor se face mai usor când termenii nu raspund postulatelor de univocitate si monoreferentialitate, dar mai greu în situatia contrara. Se stabileste un raport invers proportional între raspunsul la postulatele terminologice si posibilitatea definirii în dictionare generale.

4.3. LM este decontextualizat prin utilizarea termenilor monosemantici sau crearea unor sintagme ce dobândesc acelasi statut. Termenii simpli, 32% din corpusul analizat, când sunt monosemantici apartin exclusiv matematicii; cei proveniti din cuvinte polisemantice au nevoie de contextul general "Matematica" pentru dobândirea monoreferentialitatii.

Sintetizarea informatiei din tabelul de la p. 113 ofera generalizari importante. Sintagmele constituie 68% din totalul termenilor analizati (122), majoritatea fiind cele cu doua elemente (53,4%) având, în general, structura: substantiv + adjectiv (40 de termeni: ARC MIC, CERCURI CONCENTRICE, SEGMENT ÎNCHIS etc.) sau substantiv+substantiv (20 de termeni: PICIORUL PERPENDICULAREI, CAPETELE ARCELOR etc.). Sintagmele cu trei elemente constituie 8,8% din corpusul analizat, prezentând doua tipuri de structura: substantiv + substantiv + substantiv (6 termeni: DISTANTA DE LA UN PUNCT LA O DREAPTA s.a.) sau substantiv + substantiv + adjectiv (5 termeni: DESCOMPUNEREA SUPRAFETEI POLIGONALE s.a.).Sintagmele cu patru constituie 3,2%, iar cele cu mai multe elemente – 1,6%.

Studiul **LM** confirma univocitatea semantica si monoreferentialitatea termenilor matematici. În scara graduala ce se creeaza prin analiza diferitelor terminologii din acest punct de vedere (arte plastice, filosofie, medicina), matematica ocupa pozitia cea mai înalta (ordinea cresterii a fost indicata prin enumerarea de mai sus).

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

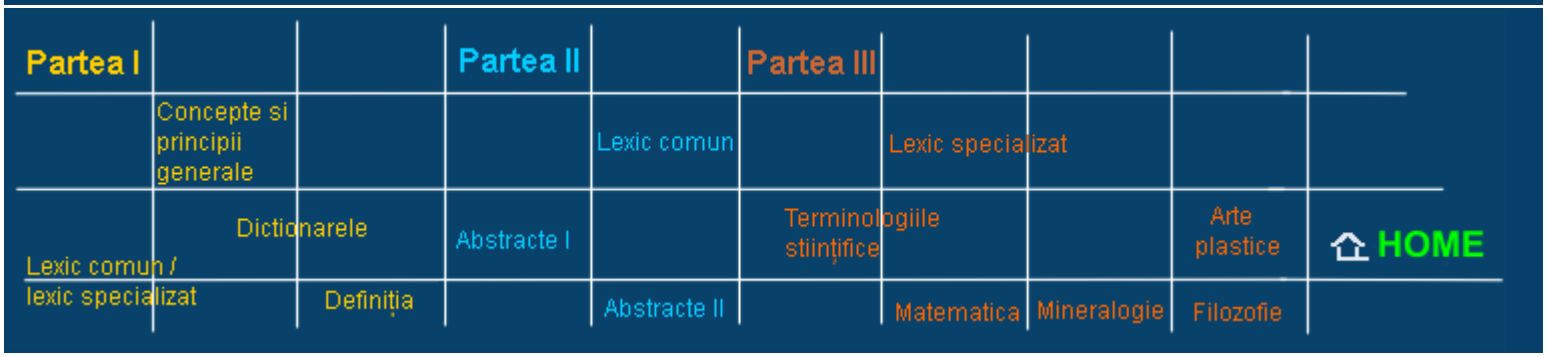

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

1. BIDU-VRANCEANU, ANGELA si colaboratorii DUMITRESCU, MARIA; ENE, CLAUDIA; VRANCEANU, ALEXANDRA –*Terminologiile stiintifice – delimitari, modalitati de abordare, caracteristici*, în AUB, LLR, XLVI, 1997.

2. CANDEL, DANIELLE si LEJEUNE, DANIELLE – *Définir en mathématiques.Regards lexicographiques sur des textes de mathématiques,* în "**Cahiers de lexicologie**", 1998-II, p.43-60.

3. CANDEL, DANIELLE – *Lexicographie de specialité. Domaine: Mathématique*, in "**Cahiers de lexicologie**", vol. LXXI, 1997 - II.

4. DIEUDONNE, JEAN – *Éléments d'analyse,* tome 1, 3e edition, Paris,Bordas, 1979.

5. GENTILHOMME, YVES – *L'eclatement du signfié dans les discours technoscientiphiques*, în "**Cahiers de lexicologie**", 64, 1994, p. 5–35.

6. GENTILHOMME, YVES – *Contribution à une reflexion sur les locutions mathématiques,* în "**Cahiers de lexicologie**", no. 66, 1995, p. 5–37.

7. GODEMENT, ROGER – *Cours d'algèbre,* 3e edition, Paris, Hermann, 1997.

8. KOCOUREK, ROSTISLAV – **La langue française de la technique et de la science**, 2^{e}edition, Paris, 1991.

9. MARTIN, ROBERT – **Pour une logique du sens**,Paris, PUF, 1992.

10. PANA-DINDELEGAN, GABRIELA – *Terminologia lingvistica actuala, între traditie si inovatie,* în "**Limba si literatura**", vol. II, 1997, p.5–12.

11. REVUZ, ANDRE – **Mathématique moderne, mathématique vivante**, 3e edition, Paris, CDL, 1965.

12. ROVENTA-FRUMUSANI, DANIELA – **Semiotica discursului stiintific**, Editura Stiintifica, Bucuresti,1995.

13. VASILIU, EMANUEL – *Adevar analitic si definitie lexicografica*, în "**Analele stiintifice ale Universitatii Al. Ioan Cuza**", 1983, p.183-186.

14. VASILIU, EMANUEL – *Definitia sensului sau definitia obiectului*, în SCL, nr. 2, 1986, p. 85–92.

15. VASILIU, EMANUEL – *Sens si definitie lexicografica,* în SCL, nr. 5, 1980.

*

* *

1. DSL-BIDU-VRANCEANU, ANGELA; CALARASU, CRISTINA; IONESCU-RUXANDOIU, LILIANA; MANCAS, MIHAELA; PANA-DINDELEGAN, GABRIELA; STAN, CAMELIA; RADULESCU, MARINA – *Dictionar general de stiinte ale limbii*, ES, Bucuresti, 1997.

2. DMG—BOBANCU, VASILE – *Dictionar de matematici generale*, EER, Bucuresti, 1974.

3. M.g. IX – COTA, AUGUSTIN; RADO, MARTA; RADUTIU, MARIANA; VORNICESCU, FLORICA –*Matematica. Geometrie si trigonometrie. Manual pentru clasa a IX-a*, EDP, Bucuresti, 1997.

4. DM – *Dictionar de matematica*, Editura Danubius, Bucuresti, 1995.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

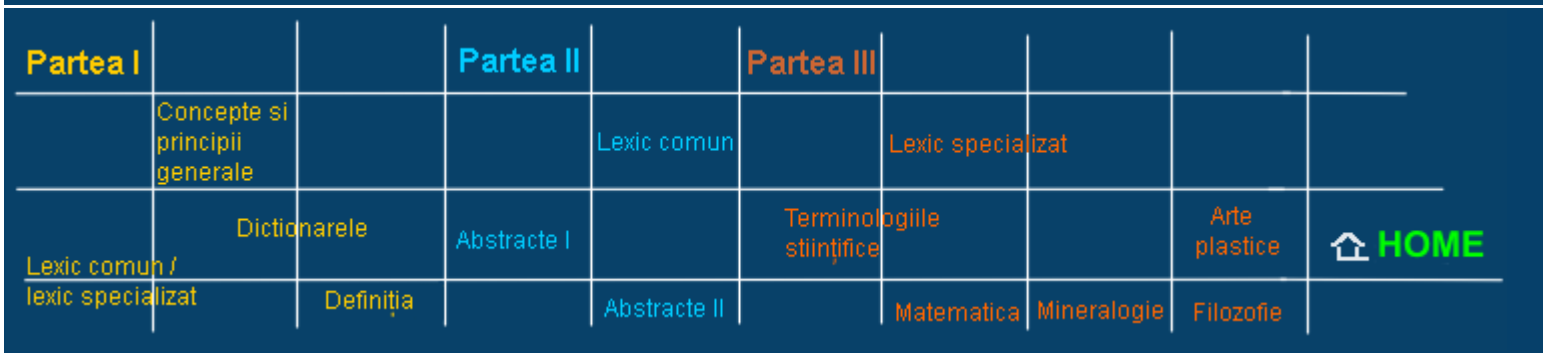

Concluzii / Bibliografie / Surse / Anexă

LEXIC SPECIALIZAT

MINERALOGIE

Studiul terminologiei mineralogice va urmari, pe de o parte, precizarea specificului acestei terminologii si reflectarea acestuia în lexicografia generala, în dictionarele enciclopedice si în texte (manuale scolare). Pe de alta parte, se va încerca evidentierea unor aspecte care decurg din difuzarea si propagarea termenilor circumscrisi acestui domeniu, asa cum apar acestia, în special, în (con)texte (manuale). Compararea dictionarelor enciclopedice cu cele generale si cu texte din categoria manualelor scolare se va face din perspectiva specificului definitiilor (stiintifice si prestiintifice) urmarindu-se aspecte legate de univocitatea si monoreferentialitatea sensurilor, prezenta sau absenta polisemiei, a relatiilor de sinonimie.

Identificarea caracteristicilor lexicului specializat mineralogic se va face din perspectiva raportarii la caracteristicile generale ale lexicului specializat (LS), dar si în functie de relatiile cu lexicul comun (LC), având în vedere diferite aspecte ale propagarii acestor termeni.

Din perspectiva interesului pentru terminologii în "era informationala", în conditiile unei "laicizari" progresive si graduale a cunoasterii (F. Rastier), se va urmari migrarea acestei terminologii spre limba literara standard si înregistrarea acestui fenomen în cadrul lexicografiei generale (la diferite niveluri: corpus, maniera de definire, adecvare conceptuala etc.).

Admitând existenta unor distinctii clare între cunoasterea stiintifica si cunoasterea comuna[1], se va încerca identificarea unor modele alternative ale definitiei.

În acest sens se vor urmari :

– relatiile ce se pot stabili între caracterul normativ-prescriptiv al terminologiei si caracterul predominant descriptiv al abordarii termenilor în lexicografia generala;

– importanta observatiilor descriptive despre termeni în lexicografia generala în cazul terminologiei analizate, care are posibilitati alternative de reprezentare a cunostintelor (limbaj natural/limbaj formalizat);

– accesibilitatea definitiilor termenilor în dictionarele generale, care ar trebui sa reflecte un nivel mai scazut de abstractizare a cunostintelor, în asa fel încât sa asigure decodarea lor corecta, precizarea sensului unor termeni insuficient cunoscuti si chiar însusirea unor noi termeni de catre nespecialisti;

– precizarea conditiilor de utilizare a termenilor în lexicografia generala, mai ales în cazul aparitiei unor contacte între cuvinte si sensuri din limba standard cu termeni din terminologia minaralogica;

– pentru anumite secvente ale terminologiei mineralogice (pietre semi-pretioase), înregistrarea unor conotatii (non-cognitive), decodabile într-un anumit context lingvistic si extralingvistic (dominat de anumite norme culturale).

Analiza unor texte de limba actuala va încerca sa surprinda aspecte legate de gradul de decontextualizare a termenilor **mineralogici** (si implicit, stabilirea unor ierarhii din aceasta perspectiva).

Conturarea specificului **terminologiei mineralogice** va încerca sa reflecte sistemul cunoasterii în acest domeniu stiintific, prin fixarea invariantelor cognitive, a ierarhiilor si a altor tipuri de relatii si legaturi între concepte.

Analiza unor texte de tipul manualelor (**M.Geol. XI)** va urmari sa stabileasca raporturi între analiza semantica si contextuala a termenilor si fenomenele de difuzare si propagare terminologica. În acest sens, se va urmari în ce masura difuzarea (ca ansamblu de activitati coerente care au ca scop sa aduca un termen în atentia unui public-tinta) si propagarea (ca proces – de cele mai multe ori necontrolabil – prin care un termen patrunde în limba), sunt în masura sa afecteze, prin intermediul contextului, statutul – conceptual si lingvistic – al termenului.

I. Alegerea corpusului de termeni s-a facut pe baza Manualul de Geoleologie, clasa a XI-a

Alegerea corpusului de termeni s-a facut pe baza Manualul de Geologie clasa a XI-a deoarece se poate considera ca acest inventar îndeplineste conditiile de reprezentativitate pentru domeniul **denumirilor de minerale**. Selectarea corpusului din capitolul "**Elemente de mineralogie**" (p. 10–35) a avut ca obiectiv principal urmarirea modului în care se "difuzeaza" cunostintele unui domeniu specializat în situatii de comunicare (de transmitere a cunostintelor) speciale, didactice, de un anumit nivel; aceasta situatie caracterizeaza comunicarea specialist (autor de manuale, profesor) – public nespecialist dar avertizat, familiarizat într-o anumita masura cu domeniul respectiv (elev).

Unitatile terminologice selectate au reprezentat un corpus de referinta a carui ilustrare si analiza a fost facuta pe baza confruntarii cu un dictionar general (**DEX'96**), cu un dictionar enciclopedic (**MDENC**) si, (pentru anumite elemente), cu un dictionar specializat.

Alcatuirea corpusului pe baza unui manual s-a bazat pe urmatoarele considerente:

– reprezentativitatea corpusului este asigurata pentru un anumit nivel (mediu) de transmitere a cunostintelor specializate; în acelasi timp, este asigurata si o cât mai buna selectie cantitativa (termeni apartinând tuturor claselor mineralogice) si calitativa (termeni care reprezinta de cele mai multe ori prototipuri pentru clase, subclase mineralogice etc.);

– se tinde spre un anumit grad de obiectivitate (sau, mai bine zis, de impartialitate în alegerea termenilor, evitându-se astfel alegerea cu predilectie a acelor termeni care s-ar încadra mai bine în sustinerea unor anumite demonstratii.

Din aceasta perspectiva se pot face urmatoarele constatari:

a) Terminologia mineralogica reprezinta un ansamblu vast[2] si divers de termeni din care am luat în consideratie doar categoria **denumirilor de minerale** din **M.GEOL. XI (**vezi ANEXA 1**)**. A rezultat un corpus de 100 de termeni (care poate fi considerat mai vast daca se iau în consideratie si sinonimele pentru unii termeni).

b) În urma confruntarii inventarului de termeni din **M.GEOL. XI** cu **DEX'96** si **MDENC** s-a constatat ca acesta este bine ilustrat în ambele dictionare si s-au conturat unele diferente.

Dintr-o perspectiva strict cantitativa, s-a constatat ca în **DEX'96** nu figureaza ca **termeni-intrare**, la locul lor alfabetic, urmatoarele (7) denumiri de minerale: AURIPIGMENT, URANINIT, DIASPOR, GOETHIT, WITHERIT, FAYALIT, NEFELIN, în timp ce în **MDENC** nu sunt înregistrate ca **termeni-intrare** urmatoarele (3) denumiri de minerale: SMITHONIT; CERUZIT; FAYALIT. Absenta termenilor din **DEX'96** s-ar putea datora, cel putin pentru unii dintre ei – GOETHIT, WITHERIT, FAYALIT, caracterului lor extrem de specializat dar si statutului lor de xenisme, elemente neadaptate limbii române. Aceasta supozitie este infirmata însa în cazul unui alt termen din aceasta categorie – SMITHONIT – care apare în **DEX'96.**

În **DEX'96** si **MDENC** nu se regasesc termeni care desemneaza în **M.GEOL. XI** unele **elemente de clasificare** (de exemplu, subclasele NEZOSILICATI, ORTOSILICATI, INOSILICATI, FILOSILICATI, TECTOSILICATI) si **sintagme specializate** (a caror forma indica plasarea conceptului într-o structura ierarhica, cum ar fi: SULF ROMBIC, SULF MONOCLINIC, AUR NATIV, PIROXENI ROMBICI, PIROXENI MONOCLINICI etc.).

MDENC si DEX'96 înregistreaza unele denumiri de minerale în forme diferite de cele impuse în terminologia minearlogica (variante grafice).Astfel, în MDENC, termenul WITHERIT apare sub forma WITERIT iar termenul SILLIMANIT apare atât în DEX'96 cât si în MDENC sub forma SILIMANIT.

Termenii corpusului se regasesc, cu putin exceptii, în **DEX'96** si în **MDENC**, ceea ce constituie o confirmare a caracterului lor reprezentativ pentru terminologia mineralogica (si ar justifica introducerea lor în dictionare nespecializate).

---

1 E., Vasiliu, *Sens si definitie lexicografica*, în "**Studii si cercetari lingvistice**", nr. 5, 1980.

2"Unitatea fundamentala în mineralogie este *mineralul*, considerat ca specie. Numarul exact al speciilor depinde de definitia adoptata si de interpretarea ei, dar majoritatea autorilor este de acord ca **numarul acestora poate fi stabilit la circa 2500 minerale, numarul varietatilor fiind însa în jur de patru ori mai mare.**" (*Mineralogie*, p. 17).

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

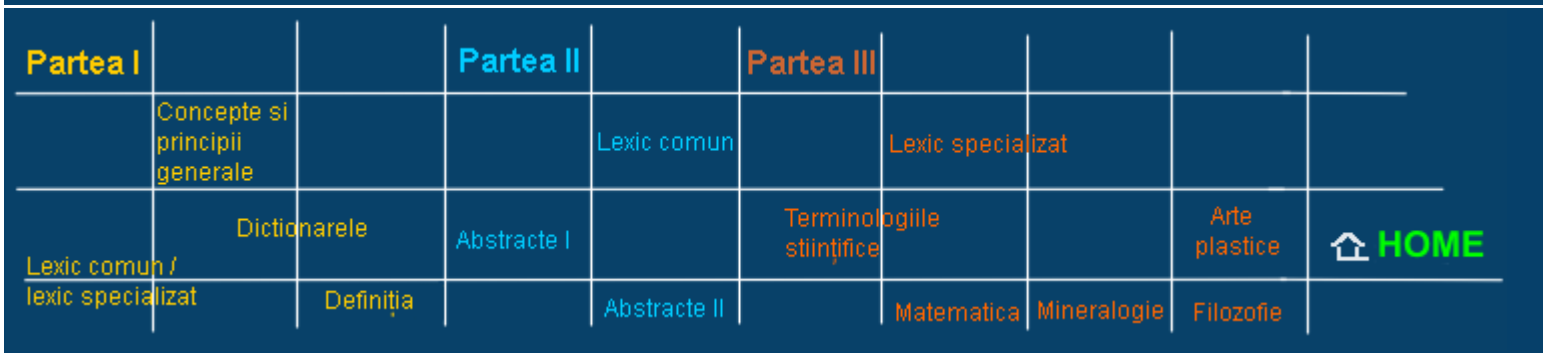

Concluzii / Bibliografie / Surse / Anexă

II. Caracterizarea corpusului de termeni din perspectiva M.GEOL.XI , a DEX'96 si a MDENC

1. Corpusul analizat contine un numar foarte mare de termeni strict specializati. WITHERIT, MALACHIT, FORSTERIT, FAYALIT, PIROP, ALMANDIN, ANDALUZIT, SILLIMANIT etc.

2. Cei mai multi se supun legilor specifice de formare a termenilor în domeniul mineralogic1: HIALIT, HEMATIT, MAGNETIT, WITHERIT, MALACHIT, FORSTERIT, FAYALIT, ANDALUZIT, SILLIMANIT etc.

3. **Tendinta unor terminologii stiintifice de a prelua cuvinte din limba comuna pentru a desemna concepte ale unui domeniu stiintific nu se face simtita în terminologia mineralogica.**

La acest nivel al analizei, terminologia mineralogica apare ca un cod închis, guvernat de legi proprii de formare a termenilor.

O exceptie o constituie termenul GHEATA, care desemneaza si un concept mineralogic – forma solida a apei. Conceptul este plasat în ierahia Clasei OXIZI-HIDROXIZI, si este descris – în **M.GEOL. XI** – prin parametri mineralogici, textul având un grad redus de accesibilitate : "Tipul AX: **gheata** H_2O care cristalizeaza romboedric, însa cristalele minuscule se asociaza adesea în concresteri cu simetrie hexagonala (*flori de gheata*)". Se remarca intentia de a comunica o informatie stiintifica printr-un limbaj specializat în care este inserata o sintagma metaforica (*flori de gheata*) cu o circulatie mai mare în limba comuna.

4. Lexicul specializat reprezentând numele de minerale se caracterizeaza, cel putin pentru anumite secvente ale sale, printr-o tendinta de migrare spre limba comuna. Aceasta tendinta de iesire din cadrul strict al comunicarii stiintifice si de migrare spre limba comuna printr-o folosire frecventa este justificata de interesul pe care termenii respectivi îi pot avea în diferite situatii extralingvistice (culturale, tehnice etc.). În aceasta categorie se afla, de exemplu:

a) termenii care desemneaza pietre (semi)pretioase: DIAMANT, OPAL, AMETIST, GRANATI etc. sau metale pretioase: AUR, ARGINT, PLATINA etc.;

b) minerale foarte raspândite în scoarta terestra: CUART; SILICE etc.;

c) minerale folosite în tehnica, în industrie: CUART, CALCIT, DOLO-MIT, GIPS, MICA, GRAFIT etc.

5. Foarte multi din termenii mineralogici cu o **circulatie mai larga dincolo de domeniul stiintific** strict, dezvolta în limba comuna o serie de elemente lingvistice, înregistrate în **DEX'96** si în **MDENC**, cum ar fi:

a. paradigme derivationale:

– ARGINT (**arginta, argintar, argintare, argintiu, argintos, argintui** etc.);

– RUBIN (**rubiniu, rubinos**);

b. analogii TURCOAZA (culoarea **turcoaz**);

c. sintagme, locutiuni, expresii stabile în limba comuna AUR (**de aur, nunta de aur, epoca de aur** etc.) – în **MDENC**; ARGINT (**nunta de argint**) – în **DEX'96**.

6. Unii termeni care desemneaza **denumiri de minerale se regasesc si în alte terminologii** (strict stiintifice sau apartinând unor ramuri practice, tehnice etc.).

a. Numerosi termeni, în special, cei care reprezinta elemente supraor-donate în clasificare, se regasesc atât în **mineralogie**, cât si în domeniul **chimiei** (SULF, CUPRU, OXID, HIDROXID, SULFURA etc.).

Chimia pare sa fie domeniul stiintific din care se "împrumuta", în special, termenii folositi drept elemente de clasare.

Trebuie subliniat faptul ca dictionarul enciclopedic încearca sa redea structura ierarhica si relatiile notionale dintre conceptele domeniului mineralogic, dar "imaginea" acestora este dificil de decodat de catre nespecialisti.

Faptul ca pentru termenii supraordonati în cadrul sistematicii mineralogice se prezinta, sau exclusiv sensul termenului din domeniul CHIMIE (în **DEX'96**), sau ca sens principal, urmat de unele precizari mineralogice (în **MDENC**), poate fi un argument în favoarea ideii preluarii de catre mineralogie a termenilor respectivi din domeniul CHIMIE.

Termenii care desemneaza clasele în domeniul mineralogic (SULFURA; SILICAT; OXID; CARBONAT etc.) apar în **DEX'96** si în **MDENC**, însotiti de determinari, ca gen proxim în definitiile termenilor subordonati (mineralele).

De exemplu, pentru mineralul **HEMATIT**, genul proxim este, în **MDENC**, *Oxid natural de fier* (aFe_2O_2) iar în **DEX'96** – *Oxid natural de fier.*

Sau, pentru HIDRARGILIT, genul proxim este, în **MDENC**, *Hidroxid natural de aluminiu* $Al(OH)_3$, iar în **DEX'96**, *Hidroxid natural de aluminiu.*

Se poate aprecia ca, în aceste definitii, genul proxim este alcatuit dintr-o sintagma care reda compozitia chimica *Oxid de fier* si un determinant – *natural*2 – a carui prezenta plaseaza respectiva substanta chimica în domeniul mineralogic.

Daca elementul ce tine de domeniul chimiei – **oxid de fier** – poate fi plasat într-o structura ierarhica de tipul **oxid – oxid de fier,** transa lexicografica a genului proxim pentru HEMATIT poate figura atât ca unitate subordonata în structura de mai sus: **oxid – oxid de fier – oxid de fier natural,** cât si într-o structura ierarhica a domeniului mineralogic: **oxid– oxid de fier – oxid de fier natural = HEMATIT.** Aparitia determinantului *natural* în structura termenului chimic constituie argumentul ce justifica încadrarea acestuia în domeniul mineralogic.

b. Termeni ca DIAMANT, AGAT (si alte denumiri de pietre semipre-tioase) redau concepte folosite în domeniul poligrafiei pentru a descrie "marimea" corpului de litera.

Pentru termenul DIAMANT, în **MDENC** apare indicatia de domeniu (POLIGR.) *Cea mai mica litera de tipar folosita în prezent în tipografie*, indicatia lipsind în **DEX'96** (*Cel mai mic corp de litera de tipar*).

Pentru termenul AGAT, atât **DEX'96**, cât si **MDENC** ofera definitii identice dar nu precizeaza marca diastratica. Transele lexicografice contin însa o paranteza explicativa care precizeaza varianta lexicala a termenului folosit în poligrafie: (În forma *agata*) *Litera cu corpul de 5,16 puncte tipografice*. În acest caz, specializarea termenului în domeniul poligrafiei s-

a facut cu schimbarea formei (cu consecinte asupra genului).

d. OPAL este folosit pentru a desemna un tip de tesatura (vezi **DEX'96**).

e. **Unii termeni mineralogici se regasesc în structura unor sintagme specializate în cadrul altor terminologii** :

CUART apare în terminologia tehnicii de vârf, mai ales, în sintagma **(***cristale de*) *cuart lichid*, care desemneaza materia si principiul de functionare a unor tipuri de afisare electronica a informatiilor (diferite, de exemplu, de leduri).

DIAMANT se regaseste într-o sintagma (metafora epistemologica) folosita în domeniul astronomiei pentru a desemna un fenomen optic (*inel de diamant*) sau în denumirile unor instrumente (*sapa cu diamante, cutit – diamant* etc.)

RUBIN este folosit în terminologia specifica ceasornicariei (*ceas cu 17 rubine*), iar SAFIR desemneaza "capul de citire a discului"(fr. *lecteur de disque*) în terminologia aparatelor acustice (*ac de safir*).

Numerosi termeni mineralogici intra în alcatuirea unor sintagme apartinând domeniului aparaturii medicale (**laser cu alexandrit/cu rubin** etc.)

În ceea ce priveste caracterizarea sensului termenilor mineralogici prin univocitate, monoreferentialitate si non-ambiguitate, analiza a demonstrat ca cele mai multe elemente selectate îndeplinesc aceste criterii.

Cei mai multi termeni ai corpusului sunt definiti strict stiintific în **MDENC** si **DEX'96**[3], ceea ce ar sustine respectarea acestei conditii terminologice.

f. Analiza corpusului pe baza **M.GEOL.XI** a pus în evidenta existenta unor **contexte specializate stricte de tipul sintagmelor** care functioneaza ca termeni precis definiti, specifici pentru terminologia mineralogica.

Unii termeni din domeniul mineralogiei manifesta preferinte contextuale care ar putea fi sistematizate astfel:

1. sintagma alcatuita dintr-un *nume de mineral + indicatie spatiala*: **topaz oriental; ametist oriental.**

2. sintagme formate din termeni apartinând domeniului mineralogic: **sulf monoclinic, sulf rombic; feldspat potasic, feldspat sodic, feldspat calcic; azbest crisotilic** (sintagma care, în **M. GEOL. XI,** este însotita de indicatii etimologice – *crisos* = aur; *tilos* = fibra). În acest caz poate fi vorba despre o metafora epistemologica, denumirea fiind data unei varietati de SERPENTINA asemanatoare la aspect (pe baza trasaturii "fibros") cu azbestul (dar diferita chimic si mineralogic de mineralul azbest).

3. unele sinonime ale termenilor mineralogici sunt redate prin sintagme metaforice formate din cuvinte ale lexicului comun: **rugina a pamântului/ rugina pamântului** pentru LIMONIT.

4. o sintagma des folosita în limba comuna (datorita functionalitatii extralingvistice a referentului) este folosita ca sinonim pentru un termen mineralogic SARE DE BUCATARIE pentru HALIT.

Termenul stiintific HALIT intra în relatie de sinonimie si cu o alta sintagma: SARE GEMA**,** care este folosita în limba comuna cu o frecventa mare (dar, credem, inferioara celei cu care este folosita sintagma SARE DE BUCATARIE sau SARE, prin trunchiere, ca efect al tendintei mai generale spre economie lingvistica).

5. unele sintagme desemneaza termeni folositi tot cu statutul de termen de specialitate si în alte domenii stiintifice – SPAT DE ISLANDA (în mineralogie, în industria optica).

6. unele aspecte extralingvistice impun semnalarea unor sintagme folosite în limba comuna, si în tehnica etc. Desi nu dispunem de date statistice de frecventa a termenilor, se pare ca PIATRA DE VAR este mai frecvent folosit în limba comuna decât sinonimul sau stiintific CALCAR.

Explicatia din manual – *CALCIT. Agregatul cristalin este de fapt o roca, numita calcar sau piatra de var*– stabileste o relatie de sinonimie doar între termenii CALCAR si PIATRA DE VAR, sinonimie care priveste domeniul petrogenetic si nu cel mineralogic. (Relatia dintre termenul CALCIT care desemneaza un mineral si CALCAR, termen atribuit unei roci este de incluziune logica – roca include/este alcatuita din mineral).

1Principiul armonizarii si unificarii terminologiei mineralogice, adoptat de C.N.M.M.N. – I.M.A. ("Comisia pentru minerale noi si denumiri de minerale"/ Comission on New Minerals and Mineral Names/ pe lânga Asociatia Mineralogica Internationala) îsi propune "impunerea terminatiei în -it" (ite, în engleza, franceza) – (*Mineralogie*, p.17).

2Tratatele de mineralogie definesc **mineralele** drept "substante anorganice formate pe **cale naturala** care au compozitie chimica definita si sunt cristalizate omogen" (*Mineralogie*, p.13, subl.ns.)

3Multi termeni au definitii identice în MDENC si în DEX'96 ca efect al intertextualitatii dictionarelor APATIT; ANHIDRIT etc.).

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

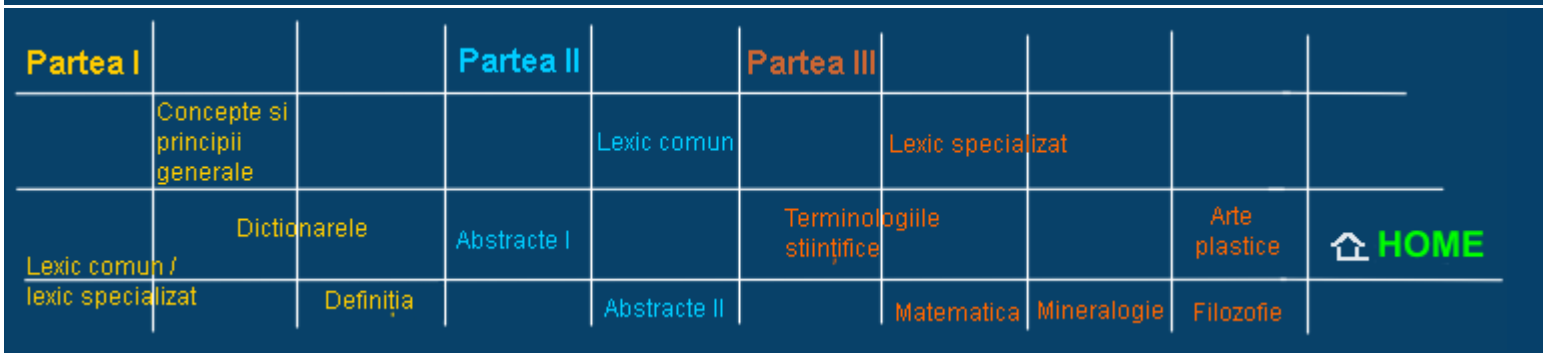

Concluzii / Bibliografie / Surse / Anexă

VII. Analiza unui subdomeniu al terminologiei mineralogice – pietrele (semi)pretioase

Analiza denumirilor de pietre (semi)pretioase ca subdomeniu al terminologiei mineralogice a pus în evidenta faptul ca pentru clasarea pietrelor semipretioase se folosesc elemente neomogene si variate, cum ar fi:

1) mineral (alcatuit din…),

2) formula mineralogica extinsa

3) formula mineralogica restrînsa

4) varietate de…,

5) piatra semipretioasa.

Unele clasari diferite sunt justificate de specificul ierarhiei clasarii propriu terminologiei mineralogice (mineral/ specie minerala/ varietate).

Pentru terminologia mineralogica, genul proxim înseamna atât domeniul de referire (mineralogia), cât si trimiterea la termenul imediat superior (hiperonim). Relatia de implicatie se stabileste între mineralogie – mineral (piatra semipretioasa).

Desi la nivel terminologic, mineralogie include transa lexicografica desemnând formula mineralogica sau chimica a mineralului respectiv (care reprezinta în fond, alte fatete ale genului proxim), aceasta componenta ar trebui evitata într-un dictionar general, ea fiind greu accesibila.

(De exemplu, genul proxim pentru GRANAT este *Silicat natural de calciu, de magneziu, de fier, de mangan, de aluminiu sau de crom* – expresie lingvistica extrem de dificil de decodat de catre un nespecialist datorita "opacitatii" formulei chimico-mineralogice.

Ar fi de asteptat ca pentru anumite secvente ale terminologiei mineralogice, a caror tendinta de migrare spre limba comuna este evidenta (denumiri de pietre semipretioase, minerale folosite în constructii) clasarea sa se faca în dictionarele generale (**DEX'96**) prin elemente accesibile.

Numeroase nume de pietre (semi)pretioase sunt clasate gresit ca roca (agregat de minerale) sau ca minereu (absurditatea de a extrage metale utile dintr-o piatra (semi)pretioasa fiind evidenta), sau ca piatra dura (CAMEE).

Elementul de clasare nu este nici unic, nici unitar în cadrul domeniului semantic, constituit din clase, subclase si

cuvinte. De aici pot rezulta dezavantaje în “lectura” definitiilor lexicografice de catre un vorbitor nespecialist.

Se poate remarca o anumita tendinta de clasare prin pietre (semi)pretioase la termenii relativ cunoscuti (OPAL, JAD) si prin formula mineralogica la termenii desemnând minerale complexe sub aspectul varietatilor (pretioase sau nu): (CORINDON).

Acest aspect extralingvistic al existentei mai multor varietati (pretioase sau nu), grupate sub un termen generic de mineral, impune clasarea cu prudenta prin elementul “piatra semipretioasa”. În aceste cazuri, ar fi mult mai adecvata clasarea prin “mineral” si specificarea restrictiilor (în transa lexicografica destinta “utilizarii”). De exemplu, CORINDON este definit ca *oxid natural de aluminiu*, foarte dur, divers colorat, de obicei în nuante de albastru si galben, ale carui varietati transparente sunt folosite ca *pietre pretioase*, iar altele, cu aspect de mase granuloase, sunt folosite ca abraziv pentru slefuire.

Clasarea ar trebui totusi sa fie mai omogena, eliminându-se formulele mineralogice complexe si nerelevante pentru un nespecialist, si elementele mult prea generale si neadecvate conceptual (“roca” pentru NEFRIT) si/sau echivoce (boaba – MARGARITAR, “piatra dura” – CAMEE). [“Piatra dura” apare ca gen proxim, poate, ca efect al preluarii din dictionarele franceze, unde “pierre dure” este un sinonim pentru “pierre fine”, echivalenta care nu se regaseste în limba româna].

În anumite cazuri, definitiile lexicografice preiau câte ceva din ezitarile terminologice ale stiintei mineralogice.

Astfel, se accepta prin conventie[1] ca perlele, chihlimbarul si coralul (asa-numitii mineraloizi) sa fie considerate minerale. Nu sunt socotite minerale, mineralele artficiale (produse în laboratoare sau uzine).

Partea definitiei care delimiteaza domeniul de referinta si genul proxim nu are un caracter unitar, accesibil si, uneori, nici adecvat conceptului.

Adesea sunt necesare “lecturi” suplimentare (definitii circulare), în special, la termenii ce indica varietati ale unui mineral.

Termenii desemnând pietre (semi)pretioase pot avea un circuit mai închis (accesibil numai specialisilor) sau mai deschis (când sunt relativ accesibili oricarui vorbitor). Tendinta multor termeni atribuiti pietrelor (semi)pretioase de a depasi limitele domeniului este perfect justificata si evidenta în limbajul literar standard.

Terminologia pietrelor (semi)pretioase apare destul de inegala pentru vorbitorul nespecialist. Verificarea tezei privind existenta unui sens uzual, pre-stiintific pentru acest tip de terminologie si formularea omogena a definitiei lexicografice ar putea reprezenta o solutie pentru o “lectura” adecvata (în ceea ce priveste termenii care tind sa intereseze –în grade diferite– nespecialistii).

Deschiderea codului închis al anumitor zone din domeniul pietrelor (semi)pretioase, s-ar putea realiza prin definitii lexicografice care sa îmbine rigoarea stiintifica a clasarii cu indicatia privind utilizarea ca pietre (semi)pretioase (ca diferentiere în clasa, pentru varietatile nobile). Definitia OPAL clasat ca piatra (semi)pretioasa, contine informatii mixte privind varietatea nobila *(opalescent, colorat în rosu, verde sau albastru, uneori cu irizatii, folosit din cele mai vechi timpuri ca* pietra (semi)pretioasa) si varietatile comune (incolore si transparente). Rigoarea stiintifica a clasarii ar fi impus, în egala masura, folosirea elementelor “varietate amorfa de cuart”. Aceasta ar impune o lectura circulara si corectiva la nivelul definitiei termenul CUART, unde opozitia se stabileste între stare neconsolidata (*ca nisip*) dar tot cristalina si /sau în forme de cristale hexagonale [în loc de stare amorfa *vs.* cristalina (cele doua forme de aparitie a cuartului)].

Problema clasarii OPAL ca pietra (semi)pretioasa impune extinderea automata (în lipsa unei restrictii) a calitatii de pietre (semi)pretioase si asupra varietatilor sale. HIALITA – corect HIALIT (fara a mai lua în considerare forma cu implicatii asupra genului), este o varietate comuna de OPAL (mineral predominant în trunchiurile arborilor silicifiati). În acest caz, lectura suplimentara a definitiei OPAL din **DEX’ 96** ar transfera asupra unei varietati nepretioase, o eticheta neadecvata conceptual.

Un alt element prea general si echivoc de clasare este *Nume dat mai multor silicati naturali de sodiu, calciu, magneziu si aluminiu, cu bor* (TURMALINA). Este un mod de a evoca existenta mai multor varietati ale mineralului sau un efect al intertextualitatii dictionarelor si al preferintei de a clasa vag anumiti termeni greu accesibili (probabil si din cauza unei complexitati reale a conceptului). Pentru cuvinte de acest fel nu este posibila decât o lectura speciala, conditionata în mare parte de cunostintele lectorului. Codul închis reprezentat la nivelul elementului de clasare, se deschide partial la nivelul

descrierii (*cristalizati si divers colorati*), si la nivelul *utilizarii* concrete, formulata accesibil, dar vag (fara a opera restrictii sau indicatii calitative care impun o utilizare sau alta) (*folositi ca pietre semipretioase sau în optica, radiotehnica etc*.). Introducerea indicatiei "*varietatile transparente si frumos colorate sunt folosite ca pietre semipretioase*" ar fi fost necesara pentru precizia definitiei. În acest sens definitia lui RUBELIT "*varietate de turmalina, de culoare roz, care contine litiu, folosita ca piatra semipretioasa*", ar capata un spor de precizie. O mentiune aparte se poate face pentru definitiile în care apare culoarea si apoi compozitia, în special la varietati. Elementul chimic este cel ce confera culoarea respectiva, dar lectura definitiei nu stabileste nici o legatura de cauzalitate. Aparitia elementului enciclopedic (*care contine litiu*) nu se justifica daca nu este pus în relatie cu culoarea caracteristica a mineralului respectiv (de culoare roz).

---

1 "…sunt socotite minerale, în mod conventional, unele substante organice, care dupa o lunga evolutie în scoarta Pamântului si-au pierdut total forma, proprietatile si structura initiala (ex. chihlimbarul, titeiul, gazele naturale, carbunii etc.)" **Lexicon. Geologie – Geografie – Mine – Petrol**, Editura Tehnica, Bucuresti, 1977

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

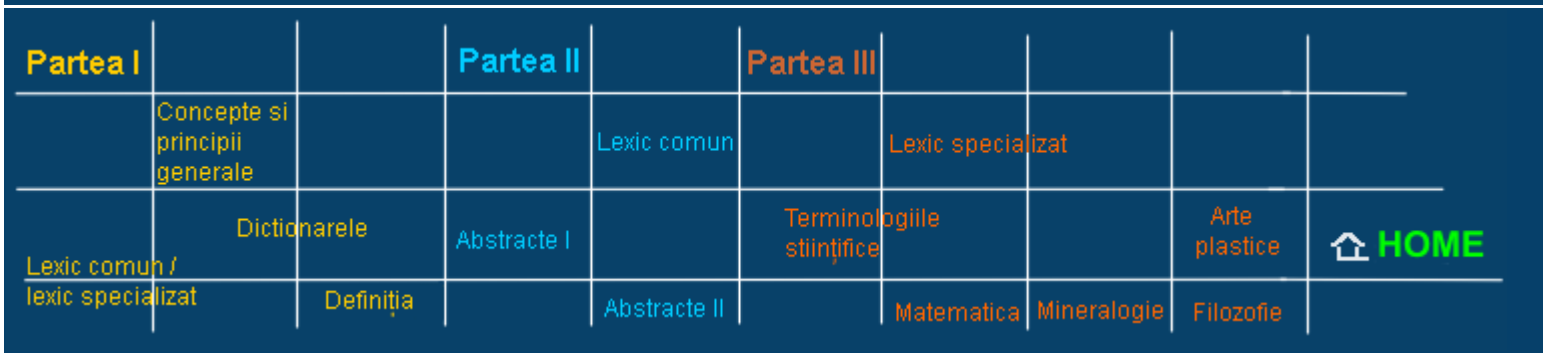

CONCLUZII:

1. **terminologia mineralogica** reprezinta unul dintre codurile cu un grad relativ crescut de închidere la nivelul limbajelor stiintifice (specializate);

2. **denumirile de minerale** pot fi reprezentate si prin mijloace non-lingvistice (formule) ceea ce contribuie la univocitatea si monoreferentialitatea sensului;

3. unii termeni mineralogici apar si în alte limbaje specializate (chimie, cristalografie, tehnica, poligrafie etc.), fiind folositi cu sens denotativ;

4. se remarca existenta unor sinonime în cadrul domeniului stiintific si, pentru unele elemente terminologice, sinonime în limbajul comun sau popular (CUART/CREMENE; CUPRU/ARAMA), sinonimele exista atât în cadrul stiintific (SUCCIN/CHIHLIMBAR/AMBRA GALBENA), cât si în registre diferite, partial reflectate în manualele scolare; existenta unor sinonime în limba comuna poate constitui o dovada a deschiderii acestei terminologii, cel putin pentru anumite secvente ale sale (metalele si pietrele pretioase);

5. o anumita tendinta de migrare a elementelor terminologice spre limba comuna se constata la nivelul unor secvente limitate (pietre semipretioase); aceasta tendinta este pusa în relatie cu un interes mai general fata de realitatea extralingvistica pe care aceste secvente o reflecta;

6. dictionarele generale încearca pentru unii termeni sa îmbine rigoarea stiintifica la nivelul genului proxim cu indicatii accesibile privind utilizarea, formarea etc. (RUBIN, AMETIST);

7. alte componente ale definitiei, cum ar fi cele privind descrierea mineralului, pot fi relevante pentru nespecialisti daca sunt accesibile si pot sa ofere indicatii de identificare a termenului (PERLA);

8. definirea termenilor în exclusivitate prin elemente apartinând lexicului specializat strict stiintifice constituie un obstacol în decodarea acestora;

9. lucrarile stiintifice de difuzare a cunostintelor dintr-un domeniu adopta strategii diferite de prezentare a terminologiei specifice (tabele, structuri ierarhice etc.), apelând si la alte mijloace decât cele lingvistice;

10. modelele alternative ale definitiei pentru termenii care tind sa intereseze nespecialistii ar trebui sa fie adecvate conceptelor pre-stiintifice, uzuale, ceea ce ar conduce la formularea unor definitii alternative în dictionarele generale;

11. în ceea ce priveste caracterizarea sensului termenilor mineralogici, confruntarea dintre **DEX'96** si **MDENC** a aratat ca cei mai multi termeni ai corpusului sunt definiti strict stiintific în **MDENC** si **DEX'96**, ceea ce ar sustine îndeplinirea conditiilor de univocitate, monoreferentialitate, non-ambiguitate a terminologiei mineralogice.

BIBLIOGRAFIE

BIDU-VRANCEANU, ANGELA, **Lectura dictionarelor**, Ed. Metropol, 1993.

BIDU-VRANCEANU, ANGELA, CALARASU, CRISTINA, IONESCU-RUXANDOIU, LILIANA, MANCAS, MIHAELA, PANA DINDELEGAN, GABRIELA, 2 **Dictionar General de Stiinte. Stiinte ale limbii**, Editura Stiintifica, Bucuresti, 1997.

BIDU-VRANCEANU, A., ENE, C., DUMITRESCU, M.,VRÂNCEANU, A., *Terminologiile stiintifice – delimitari, modalitati de abordare, caracteristici*, în "**Analele Universitatii Bucuresti, Limba si literatura româna**", anul XLVI, 1997.

CABRÉ, M.T., **La terminologia**, Madrid, Editorial Antartida/Empuries., 1993.

FELBER, H., **Terminology Manual**, UNESCO, Paris,1984.

PANA DINDELEGAN, GABRIELA, *Terminologia lingvistica actuala, între traditie si inovatie*, în "**Limba si Literatura**", nr. 3–4, 1997.

POZZI, MARIA, *Teaching Terminology to Economics Students*, În TKE'96, **Terminology and Knowledge Engineering**, Frankfurt: Indeks Verlag, 1996, p. 391–397.

SURSE

Sigle:

M.GEOL XI: Grigorescu, Dan, Anastasiu, Nicolae, Seclaman, Marin, **GEOLOGIE**, **M.GEOL.XI** pentru clasa a XI-a, Editura pedagogica, R.A., Bucuresti, 1999.

DEX'96 : **Dictionarul Explicativ al Limbii Române**, editia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 1996.

MDENC: **Micul Dictionar Enciclopedic**, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1986.

Mineralogie: Ianovici, Virgil, Stiopol, Victoria,Constantinescu, Emil, **Mineralogie**, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1979.

LEXICON: **Lexicon. Geologie-geografie-mine-petrol**, Coordonator: Nicolae Mihailescu, Editura Tehnica, Bucuresti, vol.I, A–K, 1975, vol.II, L–Z, 1979

ANEXA

Corpusul de termeni selectati pe baza Manualului de Geologie pentru clasa a XI-a

1. FELDSPATOID
2. ARGINT
3. AUR
4. CUPRU
5. CARBON (GRUPA)
6. GRAFIT
7. DIAMANT
8. SULF (GRUPA) SULF MONOCLINIC/SULF ROMBIC
9. PIRITA
10. PIROTINA
11. CALCOPIRITA
12. GALENA
13. BLENDA
14. CINABRU
15. MOLIBDENIT
16. STIBINA
17. HALIT SARE GEMA/SARE DE BUCATARIE
18. SILVINA
19. FLUORIT
20. FLUORINA
21. HEMATIT
22. MAGNETIT
23. LIMONIT
24. PIROLUZIT
25. CORINDON
26. GIBBSIT
27. RUTIL
28. ILMENIT
29. CASITERIT
30. CUART
31. OPAL

32. CALCIT

33. HIDRARGILIT

34. DOLOMIT

35. SIDERIT/SIDEROZA

36. RODOCROZIT

37. ANHIDRIT

38. GIPS

39. BARITINA

40. OLIVINA

41. GRANATI

42. DISTEN

43. PIROXENI ROMBICI (GRUPA) PIROXENI MONOCLINICI (GRUPA)

44. HORNBLENDA

45. AMFIBOL (GRUPA)

46. MICA (GRUPA)

47. BIOTIT

48. MUSCOVIT

49. ORTOZA

50. ALBIT

51. PLAGIOCLAZ

52. NEFELIN

53. PLATINA

54. AURIPIGMENT

55. GHEATA

56. URANINIT

57. DIASPOR

58. GOETHIT

59. SMITHONIT

60. CERUZIT

61. WITHERIT

62. MALACHIT

63. FORSTERIT

64. FAYALIT

65. PIROP

66. ALMANDIN

67. ANDALUZIT

68. TOPAZ

69. SILLIMANIT

70. CLORIT (GRUPA)

71. SERPENTINA

72. CAOLINIT

73. TURCOAZA

74. APATIT

75. CLASA ELEMENTE NATIVE

76. CLASA SULFURI

77. CLASA OXIZI-HIDROXIZI/.SUBCLASA OXIZI/SUBCLASA HIDROXIZi

78. CLASA HALOGENURI

79. CLASA CARBONATI

80. CLASA CARBONATI ROMBOEDRICI /CLASA CARBONATI ROMBICI/ CLASA CARBONATI MONOCLINICI

81. CLASA SULFATI

82. CLASA FOSFATI

83. CLASA SILICATI

84. MINERALE ARGILOASE

85. SUBCLASA NEZOSILICATI (ORTOSILICATI)

86. SUBCLASA ORTOSILICATI

87. SUBCLASA INOSILICATI

88. SUBCLASA FILOSILICATI

89. SUBCLASA TECTOSILICATI

90. FELDSPAT (GRUPA)

91. SILICE (GRUPA)

92. AMETIST ORIENTAL

93. SAFIR

94. SMARAGD

95. RUBIN

96. TOPAZ ORIENTAL

97. CALCEDONIE

98. CRISTAL DE STÂNCA

99. AGAT

100. AZBEST CRISOTILIC

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

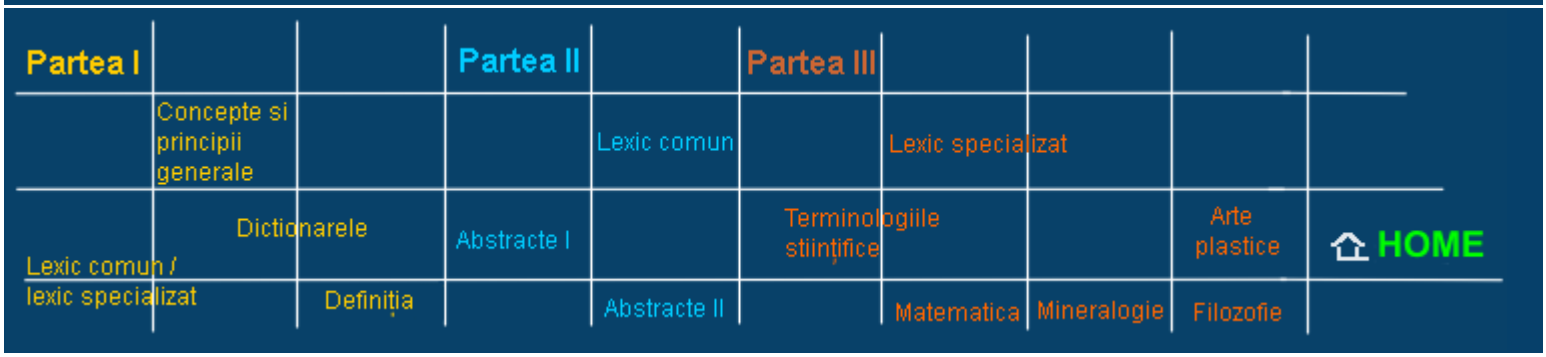

Concluzie / Bibliografie

LIMBAJUL FILOZOFIC

Probleme ale definitiei termenilor filozofici. Conceptul de *fericire*

Cuvântul **fericire** apare în dictionarele limbii române[1] cu urmatoarele sensuri:

– DEX: "*stare de multumire sufleteasca intensa si deplina*";

– MDENC: *„stare de multumire sufleteasca deplina, satisfactie totala; (Filoz., Etica) categorie desemnând sentimentul si constiinta trairii plenare a existentei pe fondul autorealizarii personalitatii, situatia de corespondenta maxima între interesele si aspiratiile omului, pe de o parte, si realizarea menirii sale în viata prin activitatea creatoare pusa în slujba telurilor colective, **f**. personala putând fi obtinuta numai în contextul celei generale, a întregului popor; scop suprem al existentei umane. Fiind determinata istoric si social, **f**. reala este conditionata de lupta pentru desfiintarea oricarei forme de exploatare, a cauzelor generatoare ale înstrainarii, pentru faurirea socialismului si comunismului*";

– DF: "*notiune a constiintei morale desemnând situatia în care se realizeaza satisfacerea tuturor trebuintelor si aspiratiilor omului, atât în extensiune, cât si în intensiune. **F**. implica efortul personal de fructificare a conditiilor sociale în vederea realizarii unei corespondente între ordinea valorilor asumate de o persoana si ordinea lumii. Nefiind doar expresia unei situatii obiective sau a unei stari subiective a omului, **f**. include ideea despre esenta si caile de realizare a supremei satisfactii în viata, având astfel un caracter normativ-axiologic. Continuând si dezvoltând conceptiile despre **f**. ale gânditorilor materialisti premarxisti, respingând caracterul nestiintific al conceptiilor religioase si idealiste despre **f**., socialismul stiintific realizeaza o unitate organica între **f**. ca cel mai înalt scop al existentei umane si indicarea cailor si mijloacelor în vederea realizarii sale efective pentru înlaturarea oricarei exploatari pentru faurirea socialismului si comunismului, conditie de baza a dezvoltarii multilaterale a personalitatii. **F**. presupune nu numai satisfacerea trebuintelor materiale si spirituale, ci si integrarea sociala a individului, realizarea personalitatii prin activitatea creatoare pusa în slujba telurilor colective*".

Observatii. În primul rând, se poate constata amprenta ideologica a definitiei din DF si MDENC, ceea ce este un argument în favoarea tezei conform careia conceptele filozofice nu au definitii stabile, unice pentru toti utilizatorii, acestea fiind dependente de (con)textul filozofic în care apar sau de autorul care le produce.

O a doua observatie se refera la faptul ca DEX nu înregistreaza sensul filozofic al cuvântului **fericire**, ceea ce poate duce la concluzia ca termenii filozofici nu sunt resimtiti întotdeauna ca strict specializati, lucru care afecteaza statutul terminologic al lexicului filozofic specializat.

Dictionarele mai sus mentionate au pus la dispozitie trei tipuri fundamentale de definitie pentru aceeasi forma lexicala: ***definitie explicativa*** (DEX), ***enciclopedica*** (MDENC) si ***descriptiv-terminologica*** (DF). Este interesant de remarcat faptul ca

definitia enciclopedica se situeaza între cea explicativa si cea terminologica, în sensul ca înregistreaza sensul din definitia explicativa si reda într-o varianta comprimata si accesibila definitia terminologica (specifica epocii comuniste). Fragmentul din DF: "*notiune a constiintei morale desemnând situatia în care se realizeaza satisfacerea tuturor trebuintelor si aspiratiilor omului, atât în extensiune, cât si în intensiune. **F**. implica efortul personal de fructificare a conditiilor sociale în vederea realizarii unei corespondente între ordinea valorilor asumate de o persoana si ordinea lumii*", devine în MDENC: "*categorie desemnând sentimentul si constiinta trairii plenare a existentei pe fondul autorealizarii personalitatii, situatia de corespondenta maxima între interesele si aspiratiile omului, pe de o parte, si realizarea menirii sale în viata prin activitatea creatoare pusa în slujba telurilor colective*". Totodata, partea ideologica este simplificata. Sa se compare fragmentul din DF: "*Continuând si dezvoltând conceptiile despre fericire ale gânditorilor materialisti premarxisti...*", pâna la sfârsit, cu cel din MDENC: "***f**. personala putând fi obtinuta numai în contextul celei generale...*", pâna la sfârsit. Cele doua definitii pot fi considerate ***definitii alternative***, diferite în functie de destinatarul caruia i se adreseaza: definitia terminologica este conceputa pentru un viitor specialist, iar cea enciclopedica pentru un destinatar care doreste sa-si însuseasca informatiile de baza în legatura cu acceptiunea terminologica a cuvântului.

Caracteristic pentru limbajul filozofic, în calitate de limbaj argumentativ, este faptul ca majoritatea definitiilor existente în textele filozofice sunt ***definitii argumentate***. Acest lucru ar putea avea urmatoarea justificare: conceptele filozofice corespund unor entitati care nu au nici o dimensiune fizica[2] si trimit la un ***referent eventual***, dedus din context[3]. Astfel, sensul conceptelor filozofice de baza ale unui text este stabilit de fiecare autor, prin intermediul unei definitii filozofice argumentate.

De aceea, textul filozofic devine dificil de analizat la nivelul cuvântului, o analiza adecvata putându-se realiza cu alte mijloace decât cele terminologice, la nivelul textului.

Limbajul filozofic – analiza textuala

1.1. Textele stiintifice au fost deseori studiate la nivelul sintagmei, din perspectiva terminologiei, dar rareori s-au facut studii aprofundate la nivelul structurii lor textuale.

Structura textelor stiintifice depinde în buna masura de natura limbajului folosit pentru scrierea acestora: textele stiintelor umaniste folosesc, de obicei, un ***limbaj argumentativ*** (fundamentat pe ***logica naturala***), iar cele ale stiintelor exacte folosesc un ***limbaj demonstrativ*** (bazat pe ***logica formala***).

Limbajul filozofic, de care suntem interesati în studiul de fata, este prin excelenta un limbaj argumentativ, al carui studiu lingvistic adecvat nu se poate opri la analiza terminologica a textelor, având în vedere ca reteaua terminologica a stiintelor teoretice (bazate pe logica naturala si implicit pe limbajul argumentativ) este mult mai laxa si mai imprecisa decât a stiintelor bazate pe limbajul demonstrativ (de ex., matematica) si a stiintelor descriptive (de ex., biologia). Acest lucru este justificat chiar de natura limbajului argumentativ care, de obicei, prezinta urmatoarele caracteristici[4]:

– e de natura esential dialogica (chiar lucrarea unui autor este monologica doar prin forma exterioara, însa prin structura semantica si stilistica, acesta este în mod esential dialogica[5], iar ***obiectele de gândire*** care vor deveni ***referenti comuni*** pentru cei doi interlocutori ***se construiesc*** între cei doi subiecti prin activitatea discursiva (altfel spus, referentii discursului nu sunt preexistenti si nu exista si în afara acestuia);

– orice folosire a cuvintelor are ca efect crearea unui sens care se face ***în fata*** interlocutorului si ***pentru*** interlocutor: sunt selectionate anumite trasaturi din nucleul dur al cuvintelor, carora li se adauga aspecte noi, în functie de ***intentia comunicarii*** (altfel spus, sensul cuvintelor este propriu discursului în care acestea apar).

În asemenea conditii, nu se poate vorbi de o terminologie stabila a limbajului filozofic, ci de sensuri specifice unui text sau altuia.

1.2. În cele ce urmeaza, vom încerca sa propunem un model de analiza a limbajului filozofic la nivelul textului, singurul nivel – credem noi – în masura sa puna în evidenta caracteristicile organizarii lingvistice a textului filozofic.

Concepem ***textul***[6] ca o structura ierarhica complexa cuprinzând **n** secvente – eliptice sau complete – de acelasi tip sau de tipuri diferite, iar ***secventa*** consideram ca reprezinta[7] o retea ierarhica de marime decompozabila în parti legate între ele si legate cu întregul pe care-l constituie, o entitate relativ autonoma, cu o organizare interna care îi este proprie si deci în relatie de dependenta/independenta cu ansamblul mai mare din care face parte.

Analiza noastra va avea drept scop identificarea ***structurilor argumentative*** ale textului si a ***figurilor textuale*** care organizeaza întregul. Pornim de la ideea ca fiecare text contine una sau mai multe ***secvente argumentative*** si cel putin o figura textuala care polarizeaza în jurul ei structura retorica a textului. Întelegem prin ***figura textuala*** o constructie retorica prin care se exprima, în egala masura, un mod de ***concepere*** si de ***prezentare*** a discursului.

1.3. Propunem spre analiza capitolul *Fericirea* din *Filozofie...*De la început, trebuie sa evidentiem intentia didactica a acestui fragment (importanta pentru organizarea lui argumentativa) care are urmatoarea structura:

o tema: "*Fericirea*",

o subteme: "*A. Fericirea ca problema filozofica*",

"*B. Ce este fericirea?*",

"*C. Fericirea – scop sau mijloc?*",

"*D. Unde putem cauta fericirea?*";

o ***introduceri*** în fiecare subtema, realizate de autorul manualului;

o ***fragmente*** din textele diferitilor filozofi, subordonate fiecarei subteme.

Se poate observa înca din expunerea structurii caracterul compozit (eterogen) al textului constituit de fapt din coexistenta a doua tipuri de discurs filozofic: unul ***metafilozofic*** (introducerile) si altul ***filozofic propriu-zis*** (textele extrase din lucrarile filozofilor).

Vom discuta în continuare câte un fragment din cele doua tipuri de discurs:

1.3.1. Un fragment-introducere:

"*C. Fericirea – scop sau mijloc?*

Primavara, oamenii se bucura atunci când lumina soarelui începe sa încalzeasca pamântul: lumina calda a soarelui de primavara este un lucru bun, de dorit. Dar oare pentru ce anume? Am putea raspunde cu usurinta la aceasta întrebare: de pilda, am putea zice: lumina soarelui este buna fiindca face plantele sa creasca – si este bine ca plantele sa creasca. Continuând vom argumenta: cresterea plantelor este un lucru bun, fiindca altfel nu ar mai exista viata pe pamânt – si este bine sa existe viata pe pamânt. De ce este însa bine sa existe viata pe pamânt? Multi oameni ar afirma ca viata nu este buna în sensul ca ea este folositoare pentru altceva (cum este de exemplu, lumina soarelui pentru cresterea plantelor): dimpotriva, ea este buna în sine: pur si simplu, este bine ca exista viata.

Un om merge la slujba ca sa câstige bani: vrea sa câstige bani pentru a cumpara diverse bunuri si servicii; si le cumpara pe acelea pentru a-si satisface nevoile. Daca un lucru slujeste existentei altuia, el este un mijloc, iar celalalt este un scop; lumina soarelui este un mijloc pentru cresterea plantelor, iar câstigarea banilor este un mijloc pentru cumpararea unor bunuri si servicii. Dar daca ceva nu este mijloc pentru existenta altui ceva, atunci este un bun în sine sau un scop în sine. Viata este un astfel de scop. Kant, asa cum am vazut, considera ca si omul este un scop în sine. Banii, sanatatea, bunurile materiale, celebritatea etc. Sunt mijloace pe care oamenii le folosesc pentru

a-si procura satisfactii. Dar pentru ce îsi doresc oamenii fericirea? Este placerea mijloc pentru altceva sau este scop în sine? E de dorit fericirea pur si simplu pentru ca e fericire sau pentru ca e folositoare ca sa obtinem ceva?".

Structura figurativa. Fragmentul se poate înscrie în *varianta didactica* a stilului filozofic si este conceput ca un ***dialog fictiv*** pe tema unei ***definitii filozofice***, fapt evident chiar din titlu: "*Fericirea – scop sau mijloc?*". Cuplul ***întrebare-raspuns*** structureaza de altfel întregul text: titlul este o întrebare, iar ***introducerea*** poate fi privita ca un raspuns si, de asemenea, ***introducerea*** lanseaza întrebari pentru care fragmentul filozofic extras din Aristotel, *Etica nicomahica* (pe care-l vom analiza mai jos), constituie un raspuns. E vorba de fapt de o singura întrebare reformulata în trei variante: întrebarile: "*Dar pentru ce îsi doresc oamenii fericirea?. Este placerea mijloc pentru altceva sau este scop în sine? E de dorit fericirea pur si simplu pentru ca e fericire sau pentru ca e folositoare ca sa obtinem ceva?*" reprezinta, de fapt, reluarea întrebarii-titlu: "*Fericirea – scop sau mijloc?*". Se poate recunoaste aici o ***reformulare retorica*** organizata într-un ***paralelism*** cu trei termeni.

Structura argumentativa a textului are la baza analogia între doua situatii concrete, pe de o parte, si problema abstracta a *fericirii*, pe de alta parte. Sunt imaginate doua ***exemple didactice*** care sa puna în lumina sensul filozofic al cuvintelor **scop** si **mijloc** si care sa serveasca drept model (punct de comparatie) pentru întelegerea mecanismului abstract al **fericirii**. Se obtin astfel urmatoarele ***lanturi argumentative***: *lumina soarelui este un mijloc pentru cresterea plantelor, cresterea plantelor reprezinta un mijloc pentru existenta vietii, iar viata este un scop în sine*. Paralel cu acest prim lant argumentativ se desfasoara si al doilea: *slujba reprezinta un mijloc pentru câstigarea banilor, câstigarea banilor constituie un mijloc pentru rascumpararea bunurilor si serviciilor, cumpararea acestora reprezinta un mijloc pentru satisfacerea nevoilor omului, iar omul este un scop în sine*. Aceste doua situatii utile argumentatiei permit extragerea unor idei generale aplicabile ulterior studiului conceptului de **fericire**: "*Daca un lucru slujeste existentei altuia, el este un mijloc, iar celalalt este un scop; ...Dar daca ceva nu este mijloc pentru existenta altui ceva, atunci este un bun în sine sau un scop în sine*". Aceste enunturi reprezinta definitii ale cuvintelor filozofice ***scop*** si ***mijloc***, urmând ca unul dintre ele sa fie ulterior inserat definitiei **fericirii**.

Fragmentul introductiv se încheie cu cele trei interogatii didactice mentionate mai sus, referitoare la locul **fericirii** într-un lant argumentativ similar celor din situatiile concrete prezentate. Cu alte cuvinte, din punctul de vedere adoptat (*fericirea – scop sau mijloc?*), fericirea poate fi comparata cu lumina soarelui, cresterea plantelor (pe de o parte) sau cu slujba, câstigarea banilor, cumpararea bunurilor si serviciilor (pe de alta parte); ori cu viata sau cu omul. Textul manualului este astfel conceput încât raspunsul la aceasta întrebare sa-l constituie fragmentul extras din opera lui Aristotel, fragment pe care îl redam si-l analizam în continuare:

"*Fericirea este un scop în sine* (acest subtitlu apartine autorului manualului – n.n.)

Noi consideram ca ceea ce este de dorit pentru sine reprezinta un scop mai desavârsit decât ceea ce este dorit pentru altceva si ceea ce niciodata nu este dorit pentru altceva este mai desavârsit decât ceea ce este dorit si pentru sine si pentru altceva. Un asemenea scop pare sa fie fericirea: pe ea o dorim totdeauna pentru sine si niciodata pentru altceva, pe când onoarea, placerea, inteligenta si orice virtute le dorim atât pentru sine (caci, chiar daca n-ar duce la nimic, noi tot am simti un impuls spre toate acestea), cât si de dragul fericirii, pe care credem ca, prin intermediul lor, am putea-o atinge. Dar fericirea nimeni nu o cauta de dragul acestor lucruri, nici de dragul altora, oricare ar fi ele.

Fericirea trebuie considerata mai degraba o activitate, cum am spus la început: si daca, dintre activitati, unele sunt în mod necesar alese în vederea altor lucruri, altele sunt demne de dorit în sine, este evident ca fericirea nu trebuie situata printre cele alese în vederea altor lucruri: caci fericirea nu are nevoie de nimic, ea îsi ajunge siesi.

Dar demne de dorit în sine sunt activitatile prin care nu se urmareste nimic altceva în afara de activitatea însasi. Astfel sunt privite actele de virtute, pentru ca îndeplinirea unor fapte frumoase si virtuoase se numara printre lucrurile demne de dorit în sine...

Nu în joc consta fericirea. Ar fi de altfel absurd ca scopul suprem al omului sa fie jocul si ca el sa trudeasca si sa sufere o viata întreaga doar pentru a se amuza (caci totul, ca sa spunem asa, este dorit în vederea altui lucru, în afara de fericire, ea fiind scopul). Dar a-ti da toata silinta si a depune toate eforturile în vederea jocului ar fi, evident, un lucru prostesc si absolut pueril: dimpotriva, a te recrea pentru a putea exersa apoi o activitate serioasa este conduita pe care trebuie s-o consideram justa. Jocul este, de fapt, un fel de repaus, de care omul are nevoie pentru ca i-ar fi imposibil sa sustina un efort continuu. Repausul nu este deci un scop, pentru ca nu ni-l luam decât în vederea activitatii.

Viata fericita este, se pare, cea conforma cu virtutea. Or, conforma cu virtutea este o viata ce presupune eforturi serioase si nu una petrecuta în joc. Si trebuie sa spunem ca lucrurile serioase sunt superioare celor vesele si amuzante, iar activitatea cea mai serioasa apartine totdeauna partii celei mai elevate din om si omului celui mai elevat. Prin urmare,

activitatea a ceea ce este mai elevat este ea însasi superioara si deci cea mai de dorit”.

Structura argumentativa. Textul lui Aristotel pleaca de la enuntarea ***ideii generale*** (“*Noi consideram ca ceea ce este de dorit pentru sine reprezinta un scop mai desavârsit decât ceea ce este dorit pentru altceva si ceea ce niciodata nu este dorit pentru altceva este mai desavârsit decât ceea ce este dorit si pentru sine si pentru altceva*”), careia îi este subsumata situatia **fericirii** (“*Un asemenea scop pare sa fie fericirea*”). Imediat se aduce ***argumentul*** acestei încadrari a **fericirii** în categoria lucrurilor dorite pentru sine, prin intermediul unei ***comparatii*** cu alte elemente care ar putea fi definite ca scop sau mijloc: “*onoarea, placerea, inteligenta si orice virtute*”.

În continuare, **fericirea** este definita cu ajutorul ***antitezei activitate/joc***. Mai întâi se da o ***definitie afirmativa*** a conceptului (“*Fericirea trebuie considerata mai degraba o activitate*”), în cadrul careia se opereaza o ***distinctie***: “*dintre activitati, unele sunt în mod necesar alese în vederea altor lucruri, altele sunt demne de dorit în sine*”. Urmeaza o ***plasare*** a conceptului discutat în interiorul acestei distinctii (“*fericirea nu trebuie situata printre cele alese în vederea altor lucruri*”), însotita de ***justificarea*** acestei plasari (“*caci fericirea nu are nevoie de nimic, ea îsi ajunge siesi*”).

Ulterior, în cadrul antitezei, se da si o ***definitie negativa*** (“*Nu în joc consta fericirea*”), însotita de ***argumentul*** care sta la baza ei, argument formulat în doua variante: 1) “*Ar fi de altfel absurd ca scopul suprem al omului sa fie jocul si ca el sa trudeasca si sa sufere o viata întreaga doar pentru a se amuza*”; 2) “*A-ti da toata silinta si a depune toate eforturile în vederea jocului ar fi, evident, un lucru prostesc si absolut pueril*”. Argumentul este apoi dezvoltat printr-o ***opozitie*** (“*dimpotriva, a te recrea pentru a putea exersa apoi o activitate serioasa este conduita pe care trebuie s-o consideram justa*”) si o ***explicare*** a termenului folosit în definitia negativa a conceptului de **fericire** (“*Jocul este, de fapt, un fel de repaus...*”.

Ultimul paragraf al fragmentului marcheaza ***concluzia*** argumentatiei si, implicit, definitia **fericirii**: “*Viata fericita este, se pare, cea conforma cu virtutea. Or, conforma cu virtutea este o viata ce presupune eforturi serioase si nu una petrecuta în joc*”.

Schema argumentativa a fragmentului este urmatoarea:

1) – enuntarea unei idei generale (stabilirea nuantelor pe care le presupune ideea de **scop**),

– încadrarea conceptului discutat (**fericirea**) în ideea generala,

– argumentarea acestei încadrari prin comparatia cu alte concepte (**onoarea**, **placerea**, **inteligenta** si orice **virtute**);

2) definitia **fericirii** (antiteza ***activitate/joc***),

– definitie afirmativa (***fericirea = activitate***):

§ distinctia în cadrul conceptului de activitate (***activitati alese în vederea altor lucruri/activitati dorite în sine***),

§ plasarea conceptului discutat în cadrul distinctiei (***fericirea = activitate de dorit în sine***);

– definitie negativa (***fericire = joc***),

§ argumentarea definitiei,

§ dezvoltarea argumentului prin stabilirea unei opozitii (***a depune efor-turi în vederea jocului/a te recrea pentru a exersa o activitate serioasa***),

§ precizarea termenului folosit în definitia negativa a **fericirii** (***jocul este un fel de repaus***);

3) – concluzia argumentatiei: definitia **fericirii** prin marcarea antitezei ***efort (activitate)/joc*** (“*Viata fericita este, se pare, cea conforma cu virtutea. Or, conforma cu virtutea este o viata ce presupune eforturi serioase si nu una petrecuta în joc*”).

Structura figurativa. Figura textuala a fragmentului ar putea fi considerata ***distinctia***, privita ca o constructie retorica în care elementele se definesc diferentiindu-se unele de altele. Elementele acestei distinctii sunt: ***fericire***, ***scop***, ***mijloc***, ***onoare***,

placere, ***inteligenta***, ***virtute***, ***activitate***, ***joc***, ***repaus***, ***efort***.
Conceptul de **fericire** este definit prin relatie cu aceste elemente ale caror sensuri sunt pe rând distinse unele de altele. Aceasta figura care organizeaza textul se realizeaza prin intermediul ***opozitiilor*** (de ex., "*Un asemenea scop pare sa fie fericirea: pe ea o dorim totdeauna pentru sine si niciodata pentru altceva, pe când onoarea, placerea, inteligenta si orice virtute le dorim atât pentru sine ..., cât si de dragul fericirii, pe care credem ca, prin intermediul lor, am putea-o atinge*") si ***identificarilor*** (de ex., "*Jocul este un fel de repaus*").

1.3.2. Concluzii. Privit în ansamblul sau (adica privind ***introducerea*** si ***fragmentul filozofic*** ca o unitate), textul reprezinta o ***definitie filozofica argumentata***, asa cum sunt de altfel o foarte mare parte a textelor filozofice, dat fiind ca unul dintre demersurile filozofice fundamentale îl constituie chiar definirea conceptelor filozofice. Analiza de mai sus, asa cum am conceput-o noi, ca o analiza a structurii argumentativ-retorice a textului, pune în evidenta particularitatile acestei definitii filozofice argumentate. Este o definitie care depinde atât de natura conceptului definit, cât si de premisele pe care le selecteaza autorul si mai ales de argumentatia pe care acesta o desfasoara plecând de la premisele adoptate. În textul analizat de noi, conceptul propus spre definire este **fericirea** si atentia se focalizeaza asupra unui anumit aspect al definitiei, anume cel referitor la posibilitatea de a privi **fericirea** ca un scop sau ca un mijloc. Definitia obtinuta (***fericirea este un scop în sine***) depinde în mod direct de structura argumentatiei: ***exemplele didactice*** de la care se pleaca în introducere sau ***ideea generala*** pe care se bazeaza ***textul filozofic propriu-zis*** si definitiile cuvintelor în relatie cu care este explicata **fericirea** prin ***opozitie*** sau prin ***identificare***, toate acestea influenteaza modul cum se concepe definitia **fericirii**.

Caracteristic demersurilor filozofice este faptul ca definitia conceptelor de baza ale textelor nu constituie un punct de plecare, ci concluzia la care ajunge filozoful. Si în cazul nostru, definitia **fericirii** nu este considerata un dat, ci este privita ca un rezultat obtinut cu ajutorul argumentatiei. Acest lucru reprezinta si motivul fundamental pentru care termenii filozofiei nu au definitii stabile, unice pentru toti utilizatorii limbajului filozofic: definitiile acestor termeni sunt obtinute prin intermediul ***argumentatiei***, iar argumentatia, asa cum am precizat la începutul articolului de fata, depinde de cel care o desfasoara si de cel în fata caruia este prezentata si este ca atare strict conditionata de limbaj si de situatia de comunicare. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul textelor care utilizeaza un ***limbaj demonstrativ***, unde ***demonstratia*** este independenta atât de situatia de comunicare, cât si de limbaj. În acest caz, termenii de specialitate si sensurile lor nu sunt produsul subiectivitatii autorilor, ci se constituie într-un fond comun, folosit unitar de toti utilizatorii limbajului demonstrativ.

Analogia, un exemplu de figura textuala
a limbajului filozofic

Postulam la începutul acestui studiu ca orice încercare de a stabili profilul retoric al unui text trebuie sa plece de la ideea existentei unor figuri textuale care îl structureaza din punct de vedere retoric.

Numim ***figura textuala***, acel procedeu retoric manifestat la nivelul unei secvente de text care constituie, de obicei, centrul de existenta pentru alte figuri mai putin extinse, realizate la nivelul frazei, propozitiei sau cuvântului. Un studiu adecvat al figurilor nu se mai poate lipsi de o sistematizare a *procedeelor retorice textuale*, din momentul în care acceptam ca structura si mecanismul figurilor clasice, inventariate cel putin de la Aristotel încoace, ramân incomplet întelese fara asezarea lor în unitatea textuala mai ampla care le face posibile.

Identificarea si studierea *procedeelor retorice transfrastice* este mult usurata în momentul actual de rezultatele teoriilor si analizelor pragmalingvistice care permit împartirea textului în secvente de text[8]. De exemplu, pentru discursul argumentativ exista posibilitatea delimitarii unei *secvente argumentative*, cu rol de unitate minimala a textului de aceasta natura[2]. Astfel, orice relatie între un *enunt-argument* si un *enunt-concluzie* va circumscrie cu usurinta o *unitate argumentativa*, la nivelul careia se va putea determina existenta unei *figuri textuale*. Aceasta figura va reprezenta, totodata, si *dominanta retorica* a secventei de text si îsi va subsuma toate celelalte figuri realizate la niveluri inferioare.

Punctul nostru de interes îl reprezinta textele filozofice românesti si, de aceea, în cele ce urmeaza, vom cauta sa definim si sa descriem un exemplu de figura textuala foarte frecventa în *discursul argumentativ*, anume, ***analogia***.

Definitie. Pornim de la exemplul oferit de Aristotel si preluat de toti cercetatorii care au studiat analogia: "*Asa cum* ***ochii liliacului*** [D] *sunt orbiti de* ***lumina zilei*** [C]*, tot asa* ***inteligenta noastra*** [B] *este orbita de* ***lucrurile cele mai evidente*** [A]" (Aristotel, *Metafizica*, 993b).

Definim ***analogia*** ca o figura textuala cu ***patru termeni*** (A,B,C,D) [*lucrurile cele mai evidente*, *inteligenta noastra*, *lumina zilei*, *ochii liliacului*] repartizati în doua unitati (***tema*** – A,B; si ***fora*** – C,D), prin care se stabileste ca ***raportul*** existent între A si B [*lucrurile cele mai evidente – inteligenta noastra*] ***este asemanator*** cu ***raportul*** existent între C si D

[*lumina zilei – ochii liliacului*]9. Formula cea mai generala a acestei figuri este urmatoarea:

***A** este pentru **B** asa cum (ceea ce) **C** este pentru **D**: **lucrurile cele mai evidente** sunt pentru **inteligenta noastra** asa cum (ceea ce) **lumina zilei** este pentru **ochii liliacului**.*

Analogia instaureaza, deci, o *asemanare* între doua *relatii* (relatia A–B [*lucrurile cele mai evidente – inteligenta noastra*], corespunzatoare temei, si relatia C–D [*lumina zilei – ochii liliacului*], corespunzatoare forei). De obicei, fora este mai cunoscuta decât tema si trebuie aleasa astfel încât sa clarifice structura temei. Conditia de baza a existentei analogiei cere ca termenii temei sa apartina unui domeniu diferit de cel al termenilor forei si, în acelasi timp, cele doua serii diferite de termeni sa se poata sustine reciproc.

Ne vom opri la o prima secventa de text care ne va ajuta sa exemplificam cele spuse pâna aici si, în egala masura, sa propunem un model de analiza a analogiei în textele filozofice:

„Prin clasificatiunea necesara tuturor lucrurilor despre care ne facem o idee, toate *cunostintele* noastre *constituiesc un sistem care se poate compara cu un arbore asezat pe ramurile sale, ca o piramida pe baza sa*.

Obiectele individuale pe care le cunoastem sau le putem cunoaste prin perceptiunea directa a simturilor noastre *constituiesc cele de pe urma ramurele ale arborelui sau baza piramidei*; *ideile din ce în ce mai generale* sub care se grupeaza cunostintele capatate prin experienta directa *reprezinta ramurile* care devin din ce în ce mai putin numeroase cu cât ne apropiem de trunchiul arborelui; si, în plus, *ideea cea mai generala si mai abstracta* sub care se grupeaza toate cunostintele noastre *constituieste trunchiul arborelui sau vârful piramidei*. Sa numim acest sistem *piramida cunostintelor*"10.

Redam în tabelul de mai jos elementele acestei analogii: termenii sai si relatiile dintre acestia:

Tabelul 1

TEMA	Relatia	FORA(1)	relatia	FORA(2)
A B cunostinte – sistem	se poate compara cu	C D ramuri – arbore	ca	E F baza piramida (piramidei)
A` obiectele individuale	constituiesc	C` cele de pe urma ramurele	(sau)	E` baza piramidei
A`` ideile din ce în ce mai generale	reprezinta	C`` ramurile	–	–
A``` ideea cea mai generala si mai abstracta	constituieste	C``` trunchiul arborelui	(sau)	E``` vârful piramidei

Formula acestei *analogii* este urmatoarea:

A este pentru B precum C este pentru D ca E pentru F, adica:

[Cunostintele] *constituiesc* [un sistem] care *se poate compara cu* [un arbore] *asezat pe* [ramurile sale], *ca* [o piramida] (*asezata) pe* [baza sa].

Dupa cum reiese din definitia formulata anterior, *analogia* reprezinta o asemanare de raporturi, iar elementele ei sunt în egala masura termenii care o constituie si relatiile stabilite între acestia. În exemplul de mai sus se poate observa existenta unei duble analogii cu sase termeni (A,B,C,D,E,F) dispusi în urmatoarele formule:

1) *A este pentru B precum C este pentru D,*

2) *C este pentru D precum E este pentru F*

De remarcat ca, elementele A [*cunostinte*], C [*ramuri*] si E [*baza* (piramidei)] sunt detaliate în componentele A´ [*obiectele individuale*], A´´ [*ideile din ce în ce mai generale*], A´´´ [*ideea cea mai generala si mai abstracta*]; C´ [*cele de pe urma ramurele*], C´´ [*ramurile*], C´´´ [*trunchiul arborelui*]; E´ [*baza* (piramidei)], E´´´ [*vârful piramidei*], fapt pus în evidenta de tabelul de mai sus.

Relatiile constitutive ale *analogiei* se stabilesc între:

– tema si fora

(A–B)–(C–D): *cunostintele noastre constituiesc un sistem care se poate compara cu un arbore asezat pe ramurile sale*;

(C–D)–(E–F): *un arbore asezat pe ramurile sale ca o piramida pe baza sa*,

având în vedere ca fora (1) devine la rândul ei tema pentru fora (2);

– termenii temei

A–B: *cunostintele noastre constituiesc un sistem*;

– termenii forelor

C–D: *un arbore asezat pe ramurile sale*;

E–F: *o piramida* (asezata) *pe baza sa*;

– un termen al temei si câte unul al forelor

A´–C´–E´ “ **obiectivele individuale** *constituiesc* **cele de pe urma ramurele** *sau (constituiesc)* **baza piramidei**”

A"–C" – un element E" neexprimat “**ideile din ce în ce mai generale** *reprezinta* **ramurile**”

A´´´–C´´´–E´´´ “ **ideea cea mai generala si mai abstracta**... *constituieste* **trunchiul arborelui** *sau (constituieste)* **vârful piramidei**”.

Rezultatul *analogiei* este stabilirea relatiei *sistem-piramida* (B–F) prin intermediul termenului D al forei (1) (*arbore*) si cu ajutorul raportului A–C–E [*cunostinte – ramuri – baza piramidei*], realizat prin relatiile termenilor subordonati: A´–C´–E´ [*obiectele individuale – cele de pe urma ramurele – baza piramidei*]; A´´–C´´ [*ideile din ce în ce mai generale – ramurile*]; A´´´–C´´´–E´´´ [*ideea cea mai generala si mai abstracta – trunchiul arborelui – vârful piramidei*]. Asemanarea de baza pe care o instaureaza analogia se exprima prin metafora *piramida cunostintelor*. La rândul lor, relatiile A´–C´–E´; A´´´–C´´´–E´´´ reprezinta doua metafore cu dublu termen metaforizant (“*obiectele individuale... constituiesc* ***cele de pe urma ramurele*** *sau* ***baza piramidei***”; “*ideea cea mai generala si mai abstracta... constituieste* ***trunchiul arborelui*** *sau* ***vârful piramidei***”), iar relatia A´´–C´´ apare ca o metafora simpla („*ideile din ce în ce mai generale... reprezinta* ***ramurile***").

Putem considera ca întreaga secventa de text este structurata de analogie, elementele acesteia comportându-se ca nuclee ale textului. Termenii A´, A´´, A´´´, C´´ functioneaza fiecare ca regent al unei (unor) propozitii atributive, polarizând astfel întreaga structura sintactica si semantica a secventei:

– A´ “*obiectele individuale* **pe care le cunoastem sau le putem cunoaste prin perceptiunea directa a simturilor noastre**”

– A´´ “*ideile din ce în ce mai generale* **sub care se grupeaza cunostintele capatate prin experienta directa**”

– A´´´ „*ideea cea mai generala si mai abstracta* **sub care se grupeaza toate cunostintele noastre**"

– C´´ “*ramurile* **care devin din ce în ce mai putin numeroase**”.

Subliniem faptul ca termenii temei si cei ai forelor sunt alesi din domenii diferite (unul abstract si doua concrete), iar relatia lor de sustinere mutuala este alimentata de însasi structura analogiei.

Un alt exemplu de secventa de text, a carei dominanta retorica este figura textuala în discutie, poate fi urmatorul:

“*S-a comparat* adeseori *activitatea stiintifica* dintr-o epoca data *cu o piramida*. Sa retinem aceasta comparatiune si sa vedem locul pe care îl ocupa *diferitele categorii ale oamenilor de stiinta*. *La baza piramidei gasim marea multime a cercetatorilor anonimi*: oameni care fac din stiinta o profesiune practica, fara gând sa se desparta de credintele traditionale. Inteligenta acestora se aplica fie prin imitatiune, fie prin curiozitate naturala. Muncitori modesti, ei desprind si lucreaza primul material, pe care are sa se ridice mai târziu *piramida stiintei*. Dar, curând dupa dânsii, în numar mai restrâns, desi destul de mare, *urmeaza o noua categorie de cercetatori*. Cu ei anonimatul dispare, tendintele încep sa se precizeze, între cei din noua categorie se stabileste o noua temperatura morala deosebita. O vaga credinta reuneste activitatea tuturor si îi îndreapta pe toti spre aceeasi tinta. Au simpatii si interese comune, iar mai presus de toate, cu totii au tendinta de a se separa de restul multimei. Credintele traditionale nu-i mai satisfac, li se par copilaresti ori nedrepte. Stiinta le-a deprins mintea sa recunoasca si sa evite contradictiunile, si ei gasesc realitatea practica plina de contradictiuni. Realitatea practica trebuie transformata. Un nou ideal îl desparte de credintele multimii: idealul unei lumi mai ferite de contradictiuni.

Dar, e însa asa de superficiala stiinta care intra în patrimoniul acestei categorii de cercetatori, ca noul ideal nu poate sa ia o forma precisa. Acesta ramâne vag si nebulos, cum sunt si tendintele stiintifice pe care se reazima: ideal cu proportii vaste, având ca baza câteva adevaruri d-abia întrevazute. Soarta ce-l asteapta aminteste marimea umbrelor: vaste la rasarit de soare si mici când soarele a ajuns la zenit (...)

Dupa dânsii, *spre vârful piramidei, urmeaza o noua pleiada de cercetatori*, mai putin numeroasa, fara îndoiala, dar cu mult superioara calitativ. Activitatii acesteia se datoresc progresele facute de stiinta. La ea entuziasmul si munca fara preget, în mijlocul ei iubirea dezinteresata pentru adevar si aspiratiunile cumpanite pentru viitor. Aci tendintele vulgare sunt înlaturate si o atmosfera pura lasa sa se întrevaza orizonturi mai largi.

Activitatea stiintifica, ea însasi, capata prin acesti cercetatori o noua îndrumare. *Purificata* de tendintele straine ei, ea se reculege si dobândeste constiinta unitatii sale. Cu aceasta îndrumare caracterul ei de forta dizolvanta se pierde. Constiinta unitatii este primul germen din care are sa se dezvolte mai târziu credinta într-un nou ideal.

Suntem ajunsi în vârful piramidei (...)

Spre baza piramidei aspiratiuni prezumtioase si intransigente; *spre vârful ei judecata* calma a omului ce vede departe”[11].

Elementele analogiei (termenii sai si relatiile dintre acestia):

Tabelul 2

TEMA		relatia	FORA	
A	B		C	D
diferitele categorii –	activitatea	s-a comparat cu	(elementele –	o piramida

ale oamenilor stiintifica de stiinta		piramidei)
A` multime a cercetatorilor anonimi	marea gasim la	C` baza piramidei
A`` o noua categorie de cercetatori	urmeaza	–
A``` o noua pleiada de cercetatori	urmeaza	C``` spre vârful piramidei
B` activitatea stiintifica purificata	suntem ajunsi în	C^{IV} vârful piramidei

Formula figurii:

A** este pentru **B** precum **C** este pentru **D

adica:

[***diferitele categorii ale oamenilor de stiinta***] — [***activitatea stiintifica***] *s-a comparat cu* [—] – [***o piramida***]

În acest caz, autorul textului dezvolta elementele unei analogii deja instituite ("***s-a comparat** adeseori **activitatea stiintifica** dintr-o epoca data **cu o piramida***"), pornind de la rezultatul ei (relatia B–D: *activitatea stiintifica – o piramida*) catre componentele sale, si nu invers. Astfel se justifica absenta unora dintre relatiile constitutive ale analogiei (relatia A–B [*diferitele categorii ale oamenilor de stiinta – activitatea stiintifica*], în cadrul temei, si C–D [(*elementele piramidei) – o piramida*], în cadrul forei), cât si neexprimarea termenului C, reconstituit de noi: *dispunerea spatiala*. Totusi, absenta acestuia nu împiedica derivarea termenilor C´,C´´´,C^{IV} subordonati elementului C.

Scopul acestei analogii, spre deosebire de exemplul anterior, nu este deducerea relatiei B–D (aici folosita ca un dat: *activitatea stiintifica – o piramida*), ci deducerea raporturilor între termenii subordonati:

– A´–C´: "***La baza piramidei gasim marea multime a cercetatorilor anonimi***";

– A´´ – un element C´´ neexprimat : "*curând dupa dânsii,...* ***urmeaza o noua categorie de cercetatori***";

– A´´´–C´´´: "***spre vârful piramidei, urmeaza o noua pleiada de cercetatori***";

– B´– C^{IV} : "***activitatea stiintifica... purificata... suntem ajunsi în vârful piramidei***"

Un rol foarte important atât în stabilirea, cât si în identificarea acestor relatii îl au verbele *a gasi, a urma* si *a ajunge*, prin care se exprima raporturile între termeni si care ajuta la sustinerea ideii de dispunere spatiala.

Aceasta structura retorica, schematizata în tabelul 2, polarizeaza în jurul termenilor sai întreaga organizare semantica, sintactica si retorica a textului. Dupa cum se poate observa, termenii *analogiei* reprezinta veritabili centri ai textului, care grupeaza toate celelalte constructii lingvistice si figuri retorice. Aproape toti termenii temei acumuleaza pe lânga ei determinari atributive sau determinari textuale, înlantuite paratactic:

– A´ "***marea multime a cercetatorilor anonimi***: ***oameni** care fac din stiinta o profesiune practica, fara gând sa se desparta de credintele traditionale. Inteligenta **acestora** se aplica fie prin imitatiune, fie din curiozitate naturala. Muncitori modesti, **ei** desprind si lucreaza primul material, pe care are sa se ridice mai târziu piramida stiintei*";

– A´´ "***o noua categorie de cercetatori. Cu ei** anonimatul dispare, tendintele încep sa se precizeze. între **cei din noua categorie** se stabileste o noua temperatura morala deosebita. O vaga credinta reuneste activitatea **tuturor** si **îi** îndreapta **pe toti** spre aceeasi tinta. Au simpatii si interese comune; iar mai presus de toate, **cu totii** au tendinta de a se separa de restul multimei. Credintele traditionale nu-**i** mai satisfac, **li** se par copilaresti ori nedrepte. Stiinta **le**-a deprins mintea sa recunoasca si sa evite contradictiunile, si **ei** gasesc realitatea plina de contradictiuni";*

– A´´´ "**o noua pleiada de cercetatori**, *mai putin numeroasa, fara îndoiala, dar cu mult superioara calitativ*";

– B´ "**activitatea stiintifica**... *purificata de tendintele straine ei..., se reculege si dobândeste constiinta unitatei sale*".

Concluzia permisa de dezvoltarea *analogiei* se exprima cu ajutorul metaforei *piramida stiintei* (care antreneaza doi termeni ai figurii textuale si care devine posibila în contextul acesteia) si prin mijlocirea a doua ***metonimii***, direct conditionate de termenii vehiculati în figura textuala: "spre baza piramidei *aspiratiuni* prezumtioase si intransigente; spre vârful ei *judecata* calma a omului ce vede departe". O analiza a structurii semantice a acestor doua metonimii va pune în evidenta faptul ca lexemele *aspiratiuni* si *judecata* reprezinta doua valente semantice ale termenilor A [*diferitele categorii de cercetatori*], A´, A´´ si A´´´. În plus, contextul lingvistic al figurilor mentionate constituie o dezvoltare a metaforei *piramida stiintei*.

---

1 **Dictionarul explicativ al limbii române** – *DEX* –, Academia Româna, Institutul de Lingvistica "Iorgu Iordan", Editia a II-a, Bucuresti, Editura Univers Enciclopedic, 1996; *Mic dictionar enciclopedic – MDENC* –, Editia a III-a, revazuta si adaugita, Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1986; **Dictionar de filozofie – DF** –, Bucuresti, Editura Politica, 1978.

2 Cf. Angela Bidu-Vranceanu, *Semantica unor substantive abstracte. Probleme, teorii, analize – II*, în prezentul volum, p. 44–59.

3 Cf. L. Tracy, *La clé du mystère: mettre le referent à sa place*, în "**Langue Française**", no 113, apud. Angela Bidu-Vranceanu, op.cit.

4 Conform Jean-Blaise Grize, **Logique et langage**, Ophrys, 1990.

5 Cf. T. Todorov, **Michail Bakhtine: le principe dialogique, suivi de Ecrits du Cercle Bakhtine**, Paris, Seuil, 1981.

6 Conform definitiei din Jean-Michel Adam, **Les textes. Types et prototypes. Récit**, **description, argumentation, explication et dialogue**, Editions Nathan, 1992.

7 Vezi nota precedenta**.**

8 Cf., între altii, SORIN STATI, **Le transphrastique**, Paris, PUF, 1990, si JEAN-MICHEL ADAM,**Les textes. Types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue**, Paris, Editions Nathan, 1992.

9Aceasta definitie preia conceptele curente în studiul analogiei si le pastreaza semnificatiile initiale. Vezi, mai ales, CH. PERELMAN si L. OLBRECHTS-TYTECA, **Traité de l'argumentation. La Nouvelle Rhétorique**, Paris, PUF, 1958, p. 498–533, si JEAN-BLAISE GRIZE, **Logique et langage**, Ophrys, 1990, p. 96–104.

10 V. CONTA, **Bazele metafizicii**, în vol. **Opere filozofice**, Bucuresti, Ed. Academiei, 1967, p. 484.

11 C. RADULESCU-MOTRU, **Rolul social al filosofiei**, Bucuresti, Libraria Socec, 1899, p. 150-151.

<<Pagina anterioara Pagina urmatoare>>

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

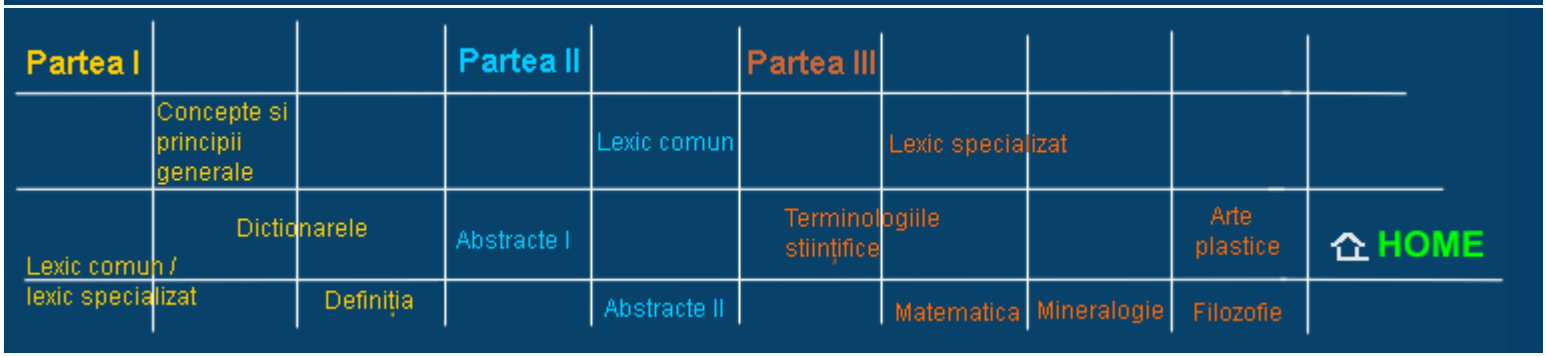

Concluzie

Aceste doua propuneri de analiza arata ca exista posibilitatea identificarii unor figuri textuale cu rol de dominanta retorica a unei secvente de text, iar studierea lor detaliata va pune mai bine în evidenta structura si intercon-ditionarea procedeelor retorice ale textului. O astfel de analiza constituie subiectul tezei noastre de doctorat, intitulata *Structura si evolutia limbajului filozofic românesc dupa 1850*.

BIBLIOGRAFIE

ADAM, JEAN-MICHEL, **Les textes. Types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue**, Paris, Editions Nathan, 1992.
GRIZE, JEAN-BLAISE, **Logique et langage**, Ophrys, 1990.
MANCAS, MIHAELA, **Limbajul artistic românesc în secolul XX (1900–1950),** Bucuresti, Editura Stiintifica, 1991.
PERELMAN, CH., OLBRECHTS-TYTECA, L., **Traité de l'argumentation. La Nouvelle Rhétorique**, Paris, PUF, 1958.
PLANTIN, CHRISTIAN, **L'argumentation**, Paris, Editions du Seuil, 1996.
STATI, SORIN, **Le transphrastique**, Paris, PUF, 1990.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

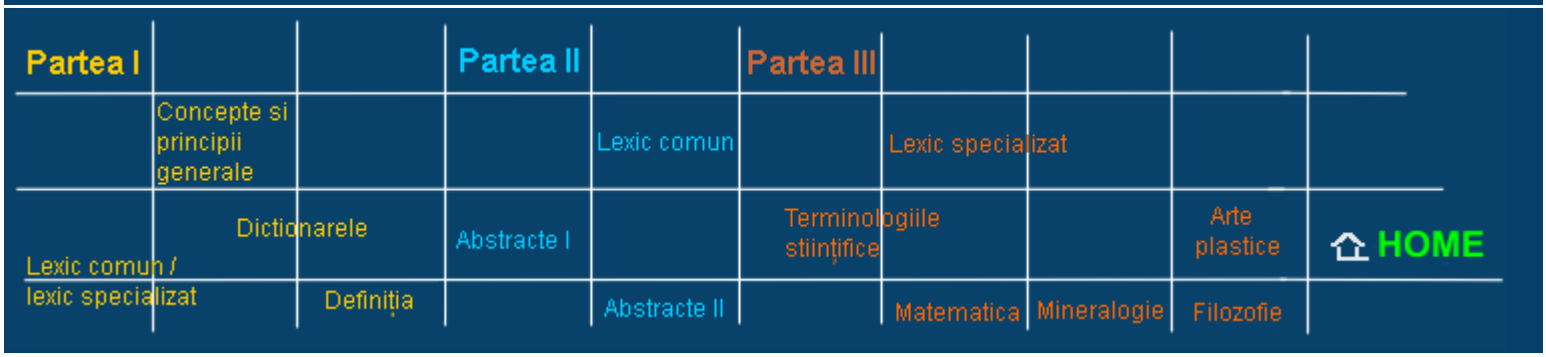

Bibliografie

LEXIC SPECIALIZAT

ARTELE PLASTICE

0. În afara observatiilor facute pâna acum (vezi PARTEA a IIa–II, PARTEA a IIIa – **Probleme generale**) privind caracteristicile **lexicului specializat** (LS) din **artele plastice**, în cele ce urmeaza vom urmari, tot din perspectiva specificului acestei terminologii **definitiile alternative**. În cazul **artelor plastice**, existenta **definitiilor alternative** prezinta un interes mai larg datorita deschiderilor culturale ale acestui domeniu, ceea ce sporeste interesul acestei analize.

Nivelele investigate pentru identificarea **definitiilor alternative** sunt reprezentate de: (1) DEX ’96, (2) manuale scolare – MEP–VI, MEP–IX si (3) D.Art. Inventarul analizat s-a stabilit pornind de la capitolele privind “**culoarea**” din manualele citate si reprezinta termenii de baza în acest domeniu: CULOARE, TON, TENTA, DEMI-TENTA, NUANTA, MODELEU, VALORATIE, VOLUMETRIE (o prima categorie), culori fundamentale : ALB, NEGRU, ALBASTRU, GALBEN, ROSU s.a. (a doua categorie), culori strict specializate: VERMILLON, CINABRU, SEPIA s.a. (a treia categorie).

1.1. Termenul CULOARE este definit de DEX la sensul de baza drept “totalitatea radiatiilor de lumina de diferite frecvente pe care le reflecta corpurile si care creeaza asupra retinei ochiului o impresie specifica; aspectul colorat al lucrurilor”. Aceasta definitie nu diferentiaza cei trei factori implicati în “culoare”: ochiul, lumina si suprafata obiectelor, prima parte insistând asupra criteriilor din fizica prin care se diferentiaza si categoriile de culori spectrale. Nu este mentionata aici una dintre acceptiile curente ale termenului “culoare”, care intereseaza diferite domenii de activitate si chiar limba comuna[1] si anume acela de materie coloranta (pigment, vopsea). Sintagmele specifice înregistrate de DEX, **culoare calda**, **culoare rece**, **culoare fundamentala** sunt, de asemenea, definite în termenii fizicii (radiatii luminoase de un anumit tip). Definitia stiintifica (sau pre-stiintifica), simplificata si incompleta, preferata de DEX’96 reprezinta o informatie partial accesibila vorbitorului obisnuit, dar este nerelevanta din perspectiva **artelor plastice**.

1.2. *D. Art.*, într-un articol amplu, depasind limitele unei definitii lexicografice, delimiteaza doua sensuri pentru CULOARE: s.1 “senzatie optica” si s.2 “senzatie optica datorata luminii reflectate de suprafata corpurilor, caracterizata prin **tenta**, **luminozitate** si **saturatie**”, calitati relevante pentru **artele plastice**, dar care nu exclud interpretarea unor date din perspectiva altor stiinte. Tot sub sensul 1 apar diferite clasificari, cum ar fi **culori primare** (~ **de baza**, ~ **fundamentale**), **culori secundare** (amestecuri de culori primare), **culori tertiare** (amestecuri de culori primare si secundare), **culori pigmentare**, toate aceste categorii fiind prezentate din perspectiva interesului pentru pictura. Exemplele ilustrative pentru fiecare categorie contin numeroase compuse: **rosu-vermillon**, **albatru-verzui (cyanic)**, **violet de magenta** (necunoscute în limba comuna). Se mentioneaza ca amestecul optic al acestor sase **culori pigmentare** da **alb**, **gri foarte deschis**, **gri închis**, precizare care semnaleaza importanta în acest domeniu a culorii **gri**.

S.2, definit drept “materie coloranta folosita pentru pictura, vopsitorie, etc.” contine o serie de sintagme specifice cu acest sens, unele desemnând si nume de “culori utilizate numai în artele plastice: **culori anorganice (galbenul de crom), ~ austere (sinopia), ~ de carbune (negru de ivoriu, negru de fum** , s.a.**), ~ de origine animala (carminul, purpura, sepia**, etc.)”.

1.3. Manualul de **arte plastice** de clasa a VI-a (MEP–VI) nu foloseste termenul CULOARE si, implicit, nu-l defineste în nici unul din sensurile înregistrate în **lexicografia specializata** sau **generala**. Se opereaza cu **amestecuri acromatice** si **cromatice** (titlul cap. I, MEP–VI, pag. 3–7). Pentru **amestecurile acromatice** se mentioneaza modul de obtinere a lor din **nonculori (alb, negru)** sau “pe o scara valorica de **griuri necolorate** sau **griuri valorice**”. Rezulta importanta culorii **gri** în LS (griul neutru) fata de LC. Nu se practica definitii explicite, termenii îsi precizeaza sensul prin descriere efectiva; apar unele parafraze între paranteze pentru unii termeni considerati necunoscuti, cum ar fi **acromatic** (“lipsit de culoare”). În afara descrierii procedeului **valoratiei** prin care se obtin **griurile valorice**, se mai da o definitie explicita, în termenii artelor plastice, la sfârsitul capitolului, sub numele **Dictionar** (“**valoratia** este procedeul artistic folosit în pictura pentru a crea iluzia volumului si a spatiului, prin lumina ti umbra”, MEP–VI, pag. 7), definitie specializata, partial accesibila nespecialistului (prestiintifica).

Se mentioneaza ca **amestecurile cromatice** se realizeaza “între **culorile** (subl.n.) care compun spectrul solar: **rosu, oranj, galben, verde, albastru, indigo, violet** (MEP-VI, pag. 4). Nu se precizeaza ca “**amestecurile cromatice** sunt **culorile**” (termen cunoscut din LC, a carui relatie cu LS trebuia delimitata). Este introdus înca un termen cvasi-echivalent – **nuanta**, definit la modul general prin procedeul obtinerii: din **culorile** vecine în spectru se obtin **nuantele**, iar la modul concret, pentru diferite **nuante** sunt specificate combinatiile, de exemplu rosu + oranj = nuante de la **rosu** la **oranj**. s.a. MEP VI, pag. 4)

Termenul CULOARE este folosit explicit în capitolul 3 din MEP–VI, intitulat “Dominanta de **culoare**” sau “dominanta **cromatica**” (pag. 14), dar nici aici nu se precizeaza interpretarea sensului (în sine sau în raport cu cvasi-sinonimele). Se indica semnificatiile unor culori prin **abstracte** (de exemplu **rosu** simbolizeaza[2] **iubire, putere, pasiune**, MEP VI, pag. 16), indicatii nu foarte usor de înteles daca avem în vedere dificultatile definirii **abstractelor** (v. PARTEA a II-a).

Capitolul mai contine descrierea tehnicilor de obtinere a culorilor, unde se introduc alti termeni de specialitate: TON, TENTA (**tente rupte**, MEP VI, pag.4-6), care sunt definite numai ca procedee artistice: **tehnica, ton în ton** (MEP-VI, pag. 4), **ruperea tentei** (MEP-VI, pag. 5). O definitie explicita a termenului de TON drept “calitate a unei culori“ apare numai în paragraful **Dictionar** de la sfârsitul capitolului, definitie prea generala pentru a fi relevanta pentru un elev sau un nespecialist. Descrierile mentionate introduc numeroase compuse, mai specializate chiar decât în D. Art., **rosu geraniu**, **rosu permanent** (pag. 4).

Descrierea **amestecurilor cromatice** în MEP–VI mai pune în evidenta importanta în acest domeniu a termenului **gri neutru** pentru care se mentioneaza toate posibilitatile de combinare (MEP-VI, pag. 5–6). Tehnicitatea descrierii în acest manual este compensata prin reprezentari vizuale concrete, cum ar fi: rosu + galben + albastru = **gri neutru**, formula însotita de un patrat colorat gri (MEP–VI, pag. 5, vezi si la 1.4.).

1.3.2. Manualul de **arte plastice** pentru clasa a IX-a (MEP–IX) utilizeaza explicit termenul de CULOARE ca nume de capitol. **Culoarea** este considerata, alaturi de **linie, forma, spatiu** si textura ca formând **morfologia imaginii** (MEP–IX, pag. 28–31). Nici acest manual nu propune însa o definitie explicita a termenului în **lexicul specializat**, cu sau fara diferentiere de sensul termenului în **lexicul comun**. Sunt descrise cele trei calitati ale culorii (**tenta, tonalitatea** si **valoratia** sau **valoarea**, MEP IX, pag. 28–29) fara precizari în ce priveste sensul, este indicata sinonimia dintre **tenta** si **nuanta** sau dintre “**griurile cu o anumita tenta**” si **demi-tenta** (MEP IX, pag. 28).

TONUL este definit prin raportare la **valoratie** sau **gradatii valorice** (MEP IX, pag. 29). Apar sintagme specifice, cum ar fi **tonurile rupte** si sunt introdusi termeni specifici **artelor plastice**, **modeleu** si **volumetrie**, nedefiniti sub nici o forma în MEP IX, pag. 30) “pentru a realiza un **modeleu**, pentru obtinerea **volumetriei**, culoarea este amestecata cu **alb**. **Modeleul** accentueaza volumele”.

Rezulta ca MEP-IX propune putine definitii, introduce sinonimii insuficient diferentiate atât din perspectiva LC, cât si din a LS si, mai ales, lasa nedefiniti (total sau partial) termeni strict specifici ca MODELEU, VOLUMETRIE si chiar TON, TENTA, NUANTA, termeni care presupun precizari în definitie (v. si la 1.3.4.). Definitia LS în MEP IX este mai putin adecvata decât în MEP-VI si datorita absentei **dictionarului** de la sfârsitul capitolelor.

1.4. Întrucât manualele nu stabilesc cu claritate relatia dintre CULOARE, TENTA, TON, NUANTA, ne vom ocupa în continuare de definirea acestor termeni în dictionarele generale si speciale.

1.4.1. TENTA are o definitie foarte concreta în DEX'96 "amestec de tus (sau culoare) cu apa, terebentina, etc., folosit pentru a reda nuanta de culoare dorita; nuanta a unei culori." Nu se întelege din aceasta definitie ca **tenta** este un aspect important în clasificarea unei culori si se introduce echivalenta cu **nuanta**. Fata de imprecizia definitiei din DEX'96, care nu contine nici macar indicarea domeniului, D. Art. pare sa precizeze relatia **culoare/tenta**. Sensul 1 al termenului TENTA este definit drept "caracteristica de baza, definitorie pentru orice **culoare** (subl.n.), alaturi de **luminozitate** si **saturatie**; indicatia privind faptul ca **tenta** exprima chiar **numele culorii respective** (**rosu, galben, oranj**, etc.) determina însa un nespecialist sa considere (contrar primei parti a definitiei) ca **tenta** si **culoare** sunt echivalente, cel putin la nivelul numelor de culori fundamnetale. În acelasi sens, pot fi interpretate indicatiile strict stiintifice, în termenii fizicii si ai lungimilor de unda, privind faptul ca "**tenta** este produsa de anumite radiatii luminoase, care variaza de la o culoare la alta". Se mentioneaza importanta suprafetei obiectelor si a ochiului în perceperea **tonurilor**, ceea ce trimite la definirea **culorii** în D. Art. (v. la 1.1.) si creeaza aceeasi impresie de cvasisinonimie, care este, de fapt, o relatie de hiponimie (**tonul** este subordonat **culorii**)

D. Art. mai mentioneaza pentru TENTA si un al doilea sens, specializat pentru **gravura**, pentru a desemna "suprafete unitare, plate, în special de griuri sau degradeuri de negru". Delimitarea sensului al doilea al termenului **tenta**, strict specializat în acelasi domeniu cu primul reprezinta un caz special de ambiguitate, non-univocitate, non-referentialitate la nivelul **lexicului specializat** din **artele plastice**.

1.4.2. Termenul TON apare în DEX'96 cu o polisemie bogata, grupând în doua mari categorii trei-patru sensuri. În prima categorie intra sensuri specializate din muzica, iar în a doua categorie, sensul al doilea apartine **artelor plastice** (fara sa aiba aceasta marca diastratica): "grad de luminozitate a unei culori; nuanta a unei culori". Definitia data plaseaza termenul TON ca subordonat (hiponim) al CULORII din alta perspectiva decât TENTA. Tocmai de aceea deruteaza indicatia de la sfârsitul definitiei lexicografice a lui TON: "**nuanta** a unei **culori**", informatie care poate crea unui nespecialist impresia falsa ca cei doi termeni sunt sinonimi.

Corectarea interpretarii ca sinonime a termenilor TENTA si TON apare în D. Art. atât la nivelul definitiei ("treapta valorica si, implicit, cromatica sau de saturatie, prin care poate trece o culoare"), cât si prin delimitarea explicita a relatiei dintre TON, TENTA si NUANTA. Se propune interpretarea **tonului** ca "valoare a **tentei**", reprezentata prin gradatii valorice. Sunt înregistrate numeroase sintagme fixe, în care TON are un sens univoc, precis, non-referential: **ton cald/ ~ rece**, **ton pur**/ ~ **murdar**, **ton viu/ ~ stins, ton local**, fiecare cu definitii riguroase care exclud sinonimiile. Din pacate, la sfârtitul articolului, D. Art. indica sinonimele lui TON: **culoare, tenta, valoare, nuanta**, ceea ce anuleaza precizia anterioara, revenindu-se la ambiguitate, nefireasca unui **lexic specializat**.

1.4.3. NUANTA este definit de DEX'96 ca "fiecare dintre varietatile unei culori, determinata de compozitia sa cromatica", definitie strict specializata, care plaseaza termenul discutat în relatie de subordonare (hiponimie) fata de **culoare**. Se indica apoi un sens subordonat (considerat prin generalizare), pentru care se da sinonimul **culoare**. Rezulta astfel ca, cel putin la nivelul **lexicului comun**, relatia de hiponimie poate fi neglijata si se poate ajunge la cvasisinonimii derutante pentru **lexicul specializat**. Relatia de subordonare semantica a termenului NUANTA fata de CULOARE (care face relativa cvasisinonimia) este pusa în evidenta de definitia data de D.Art. ("stare (gradatie) prin care trece o culoare").

1.5. Discutiile anterioare au aratat importanta mai mare în LS decât în LC a termenului **gri**. Sensul lui strict specializat

rezulta din sintagmele fixe în care apare, frecvente în manualele de **arte plastice** în capitolele fundamentale privind definirea **culorii** (v. la 1.3.1., 1.3.2., 1.3.3.)

DEX'96 îl defineste pe GRI numai prin sinonimia cu **cenusiu**, iar pentru acesta se da o definitie explicita, stiintifica, dar fara marca diastratica, "culoare obtinuta prin suprapunerea în diferite proportii a culorilor **alb** si **negru**". Dar investigatia facuta arata ca în **artele plastice** (manuale) nu se utilizeaza forma **cenusiu** (cum nu se utilizeaza nici forma **portocaliu**, preferându-se **oranj**, pe care DEX îl considera livresc, nu stiintific), ceea ce ar presupune ca definitia sa fie data sub **gri**. Celelalte sensuri privesc utilizarile în **limba comuna**, ca adjectiv, sau cu sensuri figurate, rezultând o ambiguitate provocata de piolisemie, care poate afecta ti termenul cromatic.

Definitia lui GRI din D. Art. se face în termeni specializati,
precizându-se ca "cromatismul lipseste total sau partial", ca nu este o culoare spectrala si ca este o non-culoare, împreuna cu **albul** si **negrul**. Sunt înregistrate numeroase sintagme fixe, strict specializate în **artele plastice**, în care apare GRI: **griuri colorate, griuri neutre**. Se indica numele **materiilor colorante** (pentru care se mai utilizeaza termenul de **pigment**), unele devenite si **nume de culoare**; în acest caz, se ajunge la confuzia sensurilor de materie coloranta si de culoare, iar ambiguitatea este sporita de numeroasele sinonime înregistrate, de exemplu **gri Davy = gri de ardezie, gri mineral = albastru de cenusa = albastru de ultramarin** (sintagme care se constituie într-un inventar strict specializat). Unele sinonime reprezinta sinonime regionale învechite (**gri** = **linau** = **reft**) mai putin interesante din perspectiva **lexicului specializat stiintific**.

În ce priveste termenul cromatic GRI, analiza întreprinsa a evidentiat existenta **definitiilor alternative**; se grupeaza, pe de o parte, manualele si dictionarul specializat de **arte plastice**, unde descrierea este detaliata, cu diferite aspecte de tehnicitate si, pe de alta parte, **dictionarul general** (DEX'96), care ofera nesistematic definitii stiintifice limitate, cu caracter foarte general, arareori operative la nivelul **artelor plastice**.

1.6. Unul dintre manualele de **arte plastice** (MEP IX) opereaza în analiza **culorilor** cu termenul MODELEU, pe care nu îl explica. DEX'96 defineste termenul ca "relief sau impresie de relief, redate într-o sculptura sau într-o pictura". Absenta marcii diastratice este suplinita de indicarea explicita în definitie a **domeniului** de utilizare. Definitia este scurta si, la modul general, suficienta pentru un nespecialist.

D. Art. înregistreaza sub MODELEU doua sensuri. Primul este descris ca "procedeu de redare a volumului" (fara precizari privind pictura, sculptura); se dau numeroase detalii tehnice si se coreleaza definitia cu alti termeni specializati: **culoare locala, modulatie** sau cu alte informatii (cine a modificat procedeul). Al doilea sens, tot din acelasi domeniu, este definit mai succint ca "tratarea mai mult sau mai putin accentuata în redarea planurilor, formelor si volumelor unei sculpturi". Din nou se constata **polisemia** unor termeni strict specializati din **artele plastice**, ceea ce constituie un argument împotriva univocitatii si monoreferentialitatii **lexicului specializat**, calitati considerate necesare.

2.0. Analiza **lexicului specializat** din **artele plastice** a aratat importanta termenilor cromatici în acest domeniu, utilizati si definiti în alta maniera decât în **lexicul comun**. De aceea, în continuare, vom urmari **definitiile alternative** ale câtorva **nume de culori fundamentale** (ALB, ALBASTRU, s.a., vezi sub 2) si al unor termeni cromatici necunoscuti sau nefolositi în limba comuna (cum ar fi **vermillon, cinabru** s.a., vezi sub 3)

2.1. Culorile **primare**[3] **(alb, negru, galben, rosu, albastru, verde)** sunt definite în DEX'96 în doua maniere diferite, dupa cum sunt adjective sau substantive.

Când sunt substantive, se da definitia stiintifica din fizica: ALB, "culoare obtinuta prin suprapunerea tuturor componentelor luminii zilei", ALBASTRU, "una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situata între verde si indigo", VERDE, "una din culorile fundamentale ale spectrului solar, situata între galben si albastru"[4], s.a.m.d.

Numai pentru unii termeni cromatici, cum ar fi substantivul NEGRU se indica explicit un sens concret (sensul al doilea), definit ca "materie de culoare neagra (I1), vopsea neagra", sens ilustrat prin sintagme fixe: **negru de fum, negru de anilina, negru animal**, fiecare descris explicit; la fel, la **galben**, "substanta, colorant, pigment care are culoarea descrisa",

pentru care sunt indicate exemplele: **galben de cadmiu, galben de crom, galben de zinc**. Chiar si la termenii cromatici pentru care sensul desemnând pigmentul nu este delimitat explicit, sunt înregistrate sintagme reprezentând nume chimice, cum ar fi: **alb de zinc** ("carbonat bazic de plumb"), **alb de titan** (pentru unii din acesti termeni dându-se chiar sinonimele populare regionale, **alb de zinc = zincvais**).

Pentru un vorbitor obisnuit, nespecialist, relevanta informatiilor stiintifice semnalate mai sus este minora.

Spre deosebire de substantive, adjectivele cromatice sunt definite însa numai ostensiv, prin indicarea obiectelor pentru care culoarea respectiva este caracteristica, informatii accesibile oricui la nivelul LC, care compenseaza caracterul abstract al definirii substantivului.

Asadar, definitiile numelor de culori din **lexicografia generala** reunesc tipul **stiintific** (sau **prestiintific**) din fizica si chimie (dar nu si din artele plastice) si cel **uzual**, **comun**, reprezentând, chiar numai la acest nivel, solutii alternative, dar incomplete, insuficiente (fiecare în parte si împreuna).

2.2. Definitiile acelorasi nume de culori din D. Art. se prezinta ca un studiu amplu, cu informatii diverse. De exemplu, la ALB, caracterizarea stiintifica din punctul de vedere al fizicii include date interesante pentru pictura: "culoarea produsa pe orice suprafata care reflecta în întregime lumina. Poate fi compusa din amestecul aditiv al culorilor sau al culorilor pigmentare primare". Este data si caracterizarea din perspectiva stricta a **artelor plastice**, unde ALB este socotit **non-culoare** (datorita acromatismului, interpretare total diferita fata de cea din LC, unde orice culoare se opune alteia). O parte substantiala a articolului ALB este rezervata **pigmentilor albi**, enumerati, iar unii dintre ei descrisi în detaliu, de exemplu: **alb de bariu**, "din punct de vedere chimic, obtinut artificial, folosit de la începutul secolului XX. Este un sulfat de bariu precipitat (pur). Are o stabilitate absoluta la lumina si în amestecuri, o buna sicativitate (când e frecat cu ulei). E mult întrebuintat ca material de umplutura în culorile de pictura (în care poate atinge proportia de 50%), ca material suport pentru unele culori". Pentru fiecare dintre numele **pigmentilor** se indica **numeroase sinonime**, considerate din puncte de vedere diferite: locul unde s-au fabricat materia din care e facut sau locul unde s-a practicat (**alb olandez, alb de Clichy, rosu de Flandra, albastru de Voronet**), denumiri chimice (**alb de bariu**), modul de producere (**alb de marmura**, **alb din coaja de ou**), pictorii care au utilizat-o (**rosu Van Dyck**). Pentru majoritatea denumirilor de pigmenti sunt indicate numeroase sinonime, inclusiv cele populare sau regionale, de exemplu: **alb de var = psimit (psimit al paretelui), psimit uscat, suliman al paretelui, faioara paretelui, taghervais, var de tencuiala veche, alb de perete**, etc.

2.3. În manualele de **arte plastice** (MEP VI si IX), culorile fundamentale nu sunt definite individual si explicit, ci sunt tratate global ca "amestecuri cromatice sau acromatice". **Amestecurile cromatice** sunt ilustrate prin patrate colorate care reprezinta o definitie ostensiva la modul cel mai concret (MEP–VI, pag. 4). Se opereaza si cu amestecuri de culori din aceeasi familie, de exemplu **rosu geraniu, rosu permanent, rosu carmin**, etc., care reprezinta denumiri necunoscute sau putin utilizate în limba comuna. Caracterizarea unor culori se face în relatie cu alte concepte din **artele plastice**, cum ar fi **tenta** sau **tonul**; de exemplu, **rosu-violet** presupune un **ton rece**, iar **rosu pur**, **rosu-oranj – tonuri calde**.

2.4. Cele câteva situatii prezentate ilustreaza caracterul alternativ al definitiilor **culorilor primare**, cu precadere manifestate la nivelul manualelor si dictionarelor specializate din **artele plastice**, unde apar criterii de definire proprii sau împrumutate din alte stiinte si chiar un inventar terminologic cu unitati specifice. Decodarea acestor definitii de catre un vorbitor nespecialist nu poate fi facuta decât partial, ceea ce sustine interpretarea ca **definitii alternative**.

3.0. Investigarea textelor specializate din **artele plastice** pune în evidenta un numar de **termeni cromatici specializati** (absenti total sau partial în limba comuna), cum ar fi VERMILLON, SINOPIA, CINABRU, CARMIN, OCRU, de a caror definire ne vom ocupa în continuare.

3.1. VERMILLON este definit în DEX'96 ca "sulfura rotie de mercur sau de antimoniu" si "culoare fabricata pe baza acestei sulfuri si întrebuintata în pictura de ulei". Definitia este în mare parte accesibila si furnizeaza explicit sensurile desemnând numele de materie coloranta, culoarea corespunzatoare si destinatia ei.

D. Art. defineste mai întâi culoarea (“rosu intens”, “oranj”), considerând chiar ca exista o gama cromatica a vermillon-ului“. Se indica apoi numele chimic sau mineral al materiilor colorante sau modalitatile de preparare (de exemplu, “preparata pe baza de aniline fixate pe miniu de plumb, rosu de crom, etc.). Se apreciaza durabilitatea din punctul de vedere al picturii. Si în acest caz, D. Art. ofera informatii enciclopedice în sens strict, partial decodabile de catre nespecialist.

3.2. CINABRU este definit asemanator cu **vermillon** în DEX’96 ca pigment si nu ca termen cromatic: “sulfura naturala de mercur, de culoare rosie, folosita mai ales la prepararea vopselelor”.

D. Art. se refera însa la CINABRU în primul rând ca termen cromatic (“culoare rosie stralucitoare, cu tonuri între stacojiu si violet”); interpretarea lui CINABRU ca termen cromatic este prezenta si în tratatele de pictura, unde se arata ca este potrivita pentru coloritul carnatiei sau al figurilor[5]. D. Art. mai prezinta utilizarea acestei culori în tehnicile de pictura din vechime pâna azi, identificând varietati (**vermillon de cadmiu**). Caracterizarea ca substanta chimica este facuta si ea, amanuntit. Sunt indicate numeroase sinonime, dupa criterii eterogene: variante populare, regionale sau din alte limbi. Criteriile de considerare a sinonimelor nu corespund interpretarii acestei categorii semantice de catre lingvistica moderna (la nivelul limbii comune), unde echivalenta semantica trebuie stabilita la nivelul unei singure variante stilistice a unei limbi.

3.3. CARMIN este definit de DEX’96 ca “un colorant rosu, de origine vegetala sau animala, folosit în pictura” si, “prin extindere, culoarea rosie”. Într-un singur sens se combina cele trei valori cu care pot fi utilizati termenii cromatici înregistrati sub 3.

D. Art. defineste termenul CARMIN în primul rând ca o culoare de “un rosu-visiniu intens”, despre care se spune cum si de unde este obtinuta. Se dau informatiile detaliate privind manierele de utilizare concreta în pictura. Se apreciaza ca termenul **carmin** desemneaza o serie de culori diferite ca tenta, natura, mod de fabricatie si destinatie în functie de colorantii utilizati (de exemplu, **carmin de purpura, carmin galben, carmin permanent, carmin olandez**, s.a.), toti reprezentând termeni necunoscuti în LC.

Definitia specializata este în mare parte accesibila, dar difera de cea din dictionarul general mai ales prin cantitatea si varietatea informatiilor.

3.4. Pentru OCRU, DEX’96 indica trei sensuri explicit delimitate: “varietate de argila, de culoare galbena, rosie-bruna, etc.”, “formata din hidroxizi de fier si folosita ca pigment“; al 2-lea sens desemneaza “vopseaua preparata din ocru”, iar sensul al 3-lea, folosit si ca adjectiv, desemneaza “culoarea galbena bruna”.

D. Art. începe tot cu specificarea utilizarii cromatice “nume generic al unei familii de culori extrase din zacaminte naturale”. Spre deosebire de ceilalti termeni analizati sub 3, pentru OCRU se da o caracterizare în termenii **artelor plastice**: “se prezinta în tente rupte, de la galben deschis, oranj, rosu, brun, spre roz, etc.”, având anumite calitati: “are o mare putere de acoperire, este foarte rezistent la lumina, utilizat în toate tehnicile picturii si în fresca”. Este prezenta si definitia chimica strict stiintifica. Se indica numeroase varietati reprezentând fie pigmenti (**ocru brun**), fie culori (**ocru auriu**). Pentru toate valorile sunt înregistrate numeroase sinonime.

Diferentele dintre defintia uzuala si cea specializata privesc cantitatea informatiilor, sporita la cele din urma, chiar daca se pastreaza o relativa accesibilitate.

3.5. Un termen cromatic cu uz limitat la **artele plastice** este SINOPIA, termen pe care DEX’96 nu-l înregistreaza, ca o dovada în favoarea acestei interpretari. D. Art. da doua sensuri specializate pentru acest termen: primul sens desemneaza numele materiei colorante (“pamânt rosu, bogat în oxid de fier”), caracterizata în functie de momentele, locurile si manierele utilizarii în **artele plastice**. Sensul al doilea al termenului SINOPIA este definit ca “desenul executat cu ajutorul pigmentului respectiv (v. sensul 1)”. Se constata ca nu este mentionat explicit sensul cromatic, prezent în tratatele de pictura (“rosul este o culoare naturala si poarta denumirea **sinopia** sau **porfir**”, Cenninni, pag. 58). Abordarea enciclopedica a unui termen strict

specializat este totusi accesibila nespecialistului, dar nu se pune problema **definitiilor alternative**, dat fiind ca termenul este înregistrat numai în dictionarele si textele specializate.

4.0. Analiza întreprinsa intereseaza ca modalitate de a stabili caracteristicile LS din **artele plastice** din perspectiva lingvistica.

4.1. S-a pornit de la premisa ca, desi foarte precisa ca terminologie, LS din acest domeniu da impresia de accesibilitate, mai ales datorita manierei echivoce, aproximative în care sunt tratati termenii în dictionarele generale sau în relatia cu LC. Definitiile din DEX'96 nu au marca diastratica pentru **artele plastice** si nu o recupereaza decât izolat prin indicarea domeniului în definitia sensului. Atunci când LS al **artelor plastice** prezinta tangente sau interferente cu alte lexicuri specializate, DEX prefera definitiile acestor domenii, ignorând complet sau partial sensul domeniului studiat aici. În numeroase cazuri, definitia care intereseaza **artele plastice** utilizeaza elemente arbitrare, imprecise, ceea ce duce la confuzii în interpretarea sensului si creeaza impresia (mentionata) de falsa accesibilitate a acestei terminologii.

O explicatie sau justificare a insuficientei delimitari si individualizari a LS din **artele plastice** contribuie si faptul ca lucrarile care o pot impune
(D. Art., manuale scolare – de gimnaziu sau liceu) sunt recente (1995, 1996).

4.2. Analiza întreprinsa a pus în evidenta faptul ca **artele plastice** dispun de un LS în primul rând la nivelul **inventarului de termeni** (numerosi termeni compusi, partial sau total necunoscuti nespecialistilor) si numeroase **sintagme fixe**, situatii în care sensul este precis, univoc, monoreferential, cerinta a unui LS. În al doilea rând, **definitiile sensului** date LS din **artele plastice** se fac dintr-o **perspectiva specializata** proprie (cel putin partial diferita de cea a altor terminologii în care se constata interferente), într-un cod relativ închis, în care numai unele elemente sunt accesibile nespecialistilor. La impresia de deschidere a codului acestei terminologii contribuie faptul ca D. Art. nu se prezinta în structura articolelor ca un dictionar special strict, dând definitii ample, diverse, complexe, eterogene, în care o parte din informatii (localizare, datare, utilizare) par accesibile. Articolele din D. Art. sunt mici enciclopedii (definitiile sunt, deci, mai mult decât enciclopedice), iar o parte din elementele definirii (descrierii) (care sunt specializate) sunt, în mod obisnuit, operative.

4.3. Manualele de **arte plastice** (MEP–VI, si IX) se remarca prin tehnicitatea strict specifica domeniului manifestata în inventarul terminologic (denumiri simple si compuse) si în definitiile sau descrierea sensurilor propuse. În mod paradoxal, tehnicitatea este sporita în MEP VI, care este foarte precis în definitii, unele date de doua ori (în text si într-un "dictionar" de la sfârsitul capitolelor); se remarca pozitiv faptul ca **lexicul specializat** este integral definit, fara omiterea sau neglijarea unor definitii, cum se întâmpla în MEP–1X. Tot MEP–IX propune definitii ostensive în sens strict (ilustratii vizuale), care însotesc celelalte maniere de explicare a sensului.

4.4. Din punct de vedere lingvistic, se remarca manifestarea specifica a unor relatii semantice în LS al **artelor plastice**. Este preponderent prezenta relatia de hiponimie (subordonarea unor hiponime precum **ton**, **nuanta**, **tenta** fata de hiperonimul **culoare**), care duce la frecventa înregistrare de **cvasisinonime**, chiar în D. Art. În acest caz fiind vorba numai de cvasisinonimie, manifestata chiar la nivelul unor termeni fundamentali, se creeaza o ambiguitate nejustificata la nivelul LS, care sporeste în masura în care termenii respectivi sunt utilizati si în LC.

Una din caracteristicile LS din **artele plastice** este frecventa **sinonimiei**, înregistrata chiar în **textele specializate**. Sinonimele sunt considerate dupa criterii diferite, eterogene, unele neacceptate de lingvistica (termeni populari, regionali sau chiar corespondenti din alte limbi, alaturi de echivalentele din alte LS, cum ar fi **chimia**, **fizica**, **mineralogia**).

Sinonimia este o relatie semantica pe care LS în sensul strict (de exemplu matematica) o exclude categoric, iar prezenta ei masiva în **artele plastice** exprima o caracteristica particulara a acestei terminologii. Aici, sinonimia are menirea de a clarifica tipurile de substante folosite în pictura (în cazul culorilor, de exemplu) si termenii variati care par ca definesc

aceeasi culoare, sunt de fapt accesibili numai specialistilor, capabili a întelege diferentele dintre termenii care par sinonimi unor nespecialisti. Astfel, chiar daca un cititor obitnuit crede ca întelege un termen de tipul **alb Van Dyck** sau **albastru de Prusia**, el nu poate lega acest nume de referentul sau, si va întelege doar latura generala a termenului (un fel de alb, un fel de albastru); în schimb, pentru specialist, diferentele dintre acesti termeni sunt relevante.

În câteva dintre exemplele analizate (de exemplu **tenta**, **modeleu**, **sinopia**), s-a înregistrat **polisemia**, toate sensurile apartinând aceluiasi LS. Acesta este, de asemenea, un factor de ambiguitate, respins din principiu în lexicurile specializate.

4.5. În masura în care **dictionarele generale** nu trateaza ca strict specializat lexicul din artele plastice nici în cele mai precise situatii, definitiile oferite de acestea nu sunt nici macar **prestiintifice**, fiind aproximative si imprecise din multe puncte de vedere. Oricum, în cazul LS din **artele plastice**, se poate afirma categoric ca DEX'96 nu preia definitiile specializate (ca în cazul altor terminologii, ca de exemplu cea **medicala**). DEX opereaza o selectie din definitia specializata, oprindu-se de multe ori asupra unui aspect pe care nespecialistul nu-l poate utiliza sau care se dovedeste redundant: de exemplu, definitia preluata din fizica pentru culoare este inutilizabila si nu aduce o informatie accesibila, iar definirea unei substante colorante în termeni exclusiv chimici, cu mentiunea *colorant utilizat în vopsitorie*, nu aduce nici ea o informatie utila.

Textele specializate în schimb (dictionare, manuale) propun definitii de tehnicitate inegala, relevante si accesibile în grade diferite nespecialittilor. În aceste conditii, ele se constituie ca **definitii alternative**, în unele cazuri chiar la nivelul dictionarului specializat fata de manuale. O mai adecvata omologare a lor, ar avea consecinte pozitive asupra impunerii LS din acest domeniu, care
s-ar putea reflecta si în editiile viitoare ale dictionarelor generale.

---

1 În ce priveste analiza lingvistica a **numelor de culori** în limba comuna, vezi A. Bidu-Vranceanu (1976) p 71–78, 83–125, si (1986) p 154–172**.**

2 Pentru valorile simbolice ale culorilor în diferite limbi (analiza semiotica), vezi
E. Arcaini (1990) si A. Bidu-Vranceanu (1992).

3 Vezi analiza lingvistica la A. Bidu-Vranceanu (1976) pag. 59–68 si 1986, p 154–172.

4 Spre deosebire de dictionarele altor limbi, DEX'96 nu indica lungimile de unda caracteristice culorilor fundamentale, v. Bidu-Vranceanu (1976), pag. 71–75.

5 Cennino Cenninni, **Tratat de pictura**, Bucuresti, Meridiane, 1977, prefata de V. I. Stoichita, trad., note, indice de N. Al. Toscani, pag. 59.

<<Pagina anterioara

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest,
except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003

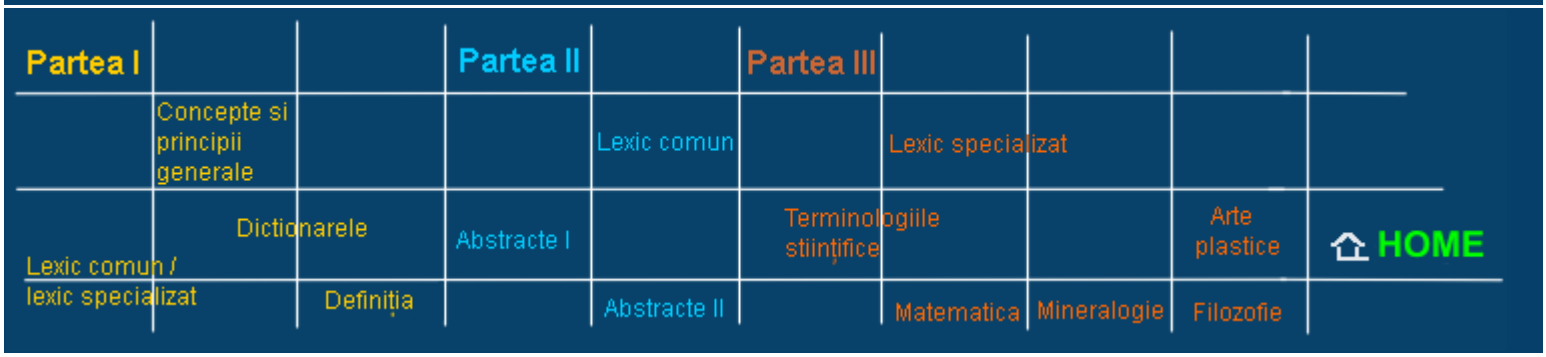

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

ARCAINI, ENRICO (1990) – **Les noms de couleurs**, Universita di Urbino, Italia (Documents de travail, 190-191-192, serie C).

BIDU-VRANCEANU, ANGELA (1976) – **Systématique des noms de couleurs. Recherche de méthode**, Editura Academiei RSR, Bucuresti.

(1986) – **Structura vocabularului limbii române contemporane. Probleme teoretice si aplicatii practice**, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti.

(1992) – *Numele de culori – Semantica, lingvistica, semiotica.* I în "**Studii si cercetari lingvistice**", nr. 3, pag. 279-290 si II în "**Studii ti cercetari lingvistice**" nr. 6, pag 576-594.

CENNINNI, CENNINNO – **Tratat de pictura**, Bucuresti, Meridiane, 1977, prefata de Victor Ieronim Stoichita, traducere, indice si note de N.Al. Toscani.

D. Art. – Colectiv coordonat de Mircea Popescu, **Dictionar de arta. Forme, tehnici, stiluri artistice**, A–M, Editura Meridiane, Bucuresti, 1995 si N–Z, Ed. Meridiane, Bucuresti, 1998.

MEP–VI – Victor Dima, **Educatie plastica**, manual pentru clasa a VI-a, Editura Teora, Bucuresti.

MEP–IX – Doina Marian, **Educatie plastica**, manual pentru clasa a IX-a, Editura All, Bucuresti.

© Universitatea din Bucuresti 2002.
No part of this text may be reproduced in any form without written permission of the University of Bucharest, except for short quotations with the indication of the website address and the web page.
Comments to: Angela BIDU-VRANCEANU; Text editor: Laura POPESCU; Last update:January, 2003